

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROK ÉS LEVÉLTÁROK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1941. évi folyam * IV. füzet*

BUDAPEST

KIADJA A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1941

A Magyar Könyvszemle

Szerkesztő- és Kiadó-Bizottsága

azon könyvtárak igazgatóiból alakul, amelyek a Magyar Könyvszemle kiadásához bizonyos ívszámok költségeivel (legalább száz pengővel) hozzájárulnak.

A Szerkesztő- és Kiadó-Bizottság tagjai

DOMANOVSKY ÁKOS, a pécsi Erzsébet-tudományegyetem könyvtárának igazgatója, ENYVVÁRI JENŐ, a budapesti Fővárosi Nyilvános Könyvtár igazgatója, FITZ JÓZSEF, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója, GOMBÁS GÉZA, az Országos Központi Statisztikai Hivatal könyvtárának vezetője, KÁPLÁNY GÉZA, a Technológiai Könyvtár igazgatója, NYIREŐ ISTVÁN, a debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója, PASTEINER IVÁN, a budapesti Egyetemi Könyvtár főigazgatója, PUSKÁS ENDRE, a szegedi Egyetemi Könyvtár igazgatója, RADÓ AURÉL, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának igazgatója, SZINNYEI JÓZSEF, ny. egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, TETTAMANTI JENŐ, egyetemi nyilvános rendes tanár, a Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar Könyvtárának igazgatója (Sopron), TRÓCSÁNYI GYÖRGY az Országgyűlés Könyvtárának igazgatója, TRÓCSÁNYI ZOLTÁN, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárában főkönyvtárnok, a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete Könyvtári Szakosztályának képviselője, szerkesztő.

AZ ERDÉLYI KÖNYVAKCIÓ.

Szinte a bécsi döntést követő órákban, 1940 szeptemberének első napjaiban, HÓMAN BÁLINT m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter azzal a kéréssel fordult a magyar könyvkiadókhöz, tudományos társulatokhoz és a társadalomhoz, hogy az anyaországhoz visszatért és a magyar könyvtől elzárt keleti és erdélyrészi könyvtárak számára önkéntes felajánlasként juttassák el az 1918—1940 között megjelent magyar könyveket. Hogy nagyarányú elgondolását azonnal realizálja, egyidejűleg megbízást adott PASTEINER IVÁN egyetemi könyvtári főigazgatónak, mint a Közgyűjtemények országos főfelügyelőjének, a szervezés és végrehajtás munkájának lebonyolítására. PASTEINER IVÁN a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének keretében megszervezte annak erdélyi osztályát, mely a Magyar Nemzeti Múzeum Eszterházy-utca 30. szám alatti helyiségeiben már a bevonulás napjaiban megkezdte a miniszteri felhívásra gyors iramban gyűlni kezdő könyvek feldolgozását, majd szétküldését.

Mikor — ma már bátran mondhatjuk — ez az egész országot megmozgató miniszteri felhívás elhangzott, csak az a szomorú tény volt ismeretes, hogy a visszatért keleti és erdélyrészi területek sok évszázados magyar könyvkultúráját a román uralom részben megsemmisítette, részben nem engedte továbbfejlődni.¹ Bizonyos volt, hogy az 1918—1940 között megjelent magyarországi tudományos és szépirodalom jelentős, a nemzeti művelődés szempontjából éppen legfontosabb része nem juthatott el a trianoni határokon túlra, vagy ha szórványosan, néha nagy leleménnyel és igazi veszélyek között át is szivárgott, az olvasóközönség széles rétegei nélkülözni voltak kénytelenek a minden-

¹ Azóta két dolgozat jelent meg erre a tárgykörre vonatkozóan. Általában GYÖRGY LAJOS szólt róla (A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve, III.), a székelyföldi könyvtárakkal kapcsolatban pedig BENEDEK ANDRÁS a Magyar Szemle 1941. évi 4. számában. Felhívjuk olvasóink figyelmét ezekre a dolgozatokra.

nél jobban becsült és szeretett magyar könyvet. Ennek tudatában figyelt fel az ünnep boldogságában égő magyar társadalom HÓMAN BÁLINT szavára.

A munkáját megkezdő erdélyi osztálynak — rövidesen elterjedt népszerű nevén erdélyi könyvakciónak — egyik első dolga volt, hogy a fent vázolt hiányokat pontosan és gyorsan felmérje s az erdélyi könyvtári viszonyokról a valóságnak megfelelő, feltétlenül hiteles képet nyerjen. Ezt a mindenképen bonyolult feladatot több oldalról közelítette meg. Rögtön összeállította a még 1918 előttről ismert közkönyvtárak, gimnáziumi könyvtárak és olvasókörök jegyzékét s megkérdezte néhány erdélyi szakértő véleményét a beállott változások tekintetében. PASTEINER IVÁN főigazgató azonnal Erdélybe utazott s Kolozsvárárt és Désen személyesen tájékozódott a helyzetről. Beművészei s az erdélyi szakvélemények alapján kiderült, hogy a dolgok természeténél fogva minden mozgásban van s részletes helyszíni szemlékre lesz szükség a nemzeti ajándék megfelelő szétosztása érdekében. Amint a közlekedési viszonyok csak némileg is javultak, az erdélyi osztály három beosztott tisztviselőjét, DR. BENEDEK ANDRÁST, DR. JÉKELY ZOLTÁNT és DR. SOLTÉSZ JÁNOST a szóbajövő könyvtárak meglátogatása céljából Erdélybe küldte. A közlekedési lehetőségek három részre tagolták a visszatért területeket: északira (Szatmárnémeti, Nagybánya vidéke), középsőre (Nagyvárad—Kolozsvár—Beszterce-vonal) s délre (Székelyföld). Amint később kiderült, ez a felosztás nemcsak egyszerű technikai szempontból volt előnyös, hanem közelebb vitt a keleti és erdélyrészi könyvtárak mélyebb megismeréséhez is.

Az erdélyi osztály tisztviselői következő, a könyvakcióval összefüggő *gyakorlati* kérdéseket vetették fel a meglátogatott könyvtárakkal kapcsolatban:

1. Működik-e a szóbanforgó könyvtár vagy sem, vagy ha pillanatnyilag nem működik is, megvan-e a biztosíték arra, hogy a legrövidebb időn belül az olvasóközönség rendelkezésére áll?
2. Milyen állapotban van 1918 előtti és 1918 utáni könyvanyaga, melyek a feltűnő hiányok; mekkora a forgalma, van-e megfelelő helyisége, van-e valamilyen használható címjegyzéke, általában a használhatóság feltételei milyen mértékben forognak fenn?

3. Nyilvános jellegű-e, mekkora olvasótáborra számíthat s hajlandó-e a közönség minél szélesebb rétegei előtt megnyitni kapuit?

E kérdések felvetése világosan vall az erdélyi osztály vezető szempontjairól:

1. a nemzeti közadakozásból összegyűlő könyveket oda juttatja el, ahol azonnal az olvasóközönség rendelkezésére állanak. Könyvmúzeumok helyett élő és élniakaró könyvtárakat támogat; a nemzeti művelődés ügye s az adakozók szándéka egyaránt erre kötelezik;

2. lehetőleg nem forgácsolja szét könyvanyagát, hanem a földrajzi szempontok figyelembevételével úgy állapítja meg az ellátandó könyvtárak számát és fontossági sorrendjét, hogy minden vidéken (városban) kiválasztja a közönséggel legszorosabb kapcsolatban álló könyvtárakat s ezeket támogatja elsősorban, de nem feledkezik meg a többi életképes, kisebb nyilvánosságú könyvtárról sem.

A felszabadult területeket járó kiküldöttek jelentéseiből a következő helyzetkép rajzolódott fel:

1. *Északi körzet.* Történelmi, művelődési és közlekedési szempontból nem tartozott a tulajdonképeni Erdélyhez, onnan ma is körülményes a megközelítése; sem könyvtárainak, sem iskoláinak nincs olyan sokévszázados hagyománya, mint az erdélyiekének. A multban inkább az Alföldhöz s részben a Felvidékhez fűzték kapcsolatai: ezért még magárahagyottabb küzdelmet kellett folytatnia, a siker legcsekélyebb reménye nélkül, peremvidékre lököttén. Az elnyomás átkát a nélkül viselte, hogy Erdély hagyományörző ereje megtarthatta volna. Szatmárnémeti, Nagykaroly, Nagybánya, Felsőbánya, Máramarossziget, Nagysomkút, Tasnád és Érmihályfalva könyvtárai tartoznak ebbe a csoportba. Tulajdonképeni közgyűjtemény egy lenne közöttük: a nagybányai Városi Múzeum könyvtára. Mind ennek, mind a többi gimnáziumi, kaszinói és olvasóegyleti könyvtárnak közös jellemző vonása az, hogy 1918 előtti anyaguk sem mondható megfelelőnek; részben rongált állapotban rejtegették ezeket a könyveket kényszerű szükség-raktárakban, részben a románok semmisítették meg vagy vitték el. Legjobb esetben — a szerényen és nagy csendben összehúzódnál — a könyvre éhes olvasók szinte ronggyá olvasták őket (a Jókai-, Mikszáth-, Gárdonyi-

kötetek sorsa lett ez, nemcsak itt, hanem egész Erdélyben). 1918 utáni magyar könyv — még erdélyi is! — csak itt-ott volt látható polcaikon; embertelen sorsuknak néha a vak véletlen engedett némi kibúvót: így a nagybányai Polgári Olvasóegyletnek több, 1918 után kiadott magyar könyv is volt birtokában. Ezen a területen van a legkevesebb város: ebből adódik az, hogy a meglátogatott könyvtárak közül 16 közművelődési egyesületé, kaszinóé vagy olvasóköre s csupán 7 középiskolai — s ebből is csak 3 egyházi. Az egyházi iskoláknak e csekély száma szomorúan fontos körülmény, mert az elnyomó hatalommal szemben leginkább az egyházi intézmények tudtak megállni.

2. *Középső vidék.* Nagyszalontától Szászrégenig terjed. Mint határai mutatják, nem egységes: nyugaton az Alföldhöz s a Partiumhoz tartozott, középső és keleti része Erdély. Nyugatról keletre haladva Nagyszalonta, Nagyvárad, Szilágysomlyó, Zilah, Zsibó, Bánffyhunjad, Kolozsvár, Szamosújvár, Dés, Beszterce és Szászrégen összesen 57 könyvtárát vettük figyelembe. E területen van a legnagyobb erdélyi közgyűjtemény, a több mint 400.000 kötettel rendelkező kolozsvári Egyetemi Könyvtár. 1918 előtti anyaga sértetlen maradt; nagyértékű segédkönyvtárát és 1918 utáni folyóiratanyagát azonban elvitték a románok. S ha ehhez hozzávesszük, hogy az elmúlt 22 év alatt mindössze 264 kötet magyarországi könyvet vásárolhatott, teljes egészében előttünk áll Magyarország egyik legnagyobb könyvtárának a román impérium jóvoltából osztályrészül jutott sorsa. A másik közkönyvtárnak, a 40.000 kötettel bíró nagyváradai Városi Nyilvános Könyvtárnak a helyzete sem volt különb. Alkalmatlan helyiségekbe összehúzóulva, megrongált állapotban találtuk a még meglévő magyar anyagát; a könyvtár román részét igen nagy mértékben gyarapították s a magyart egészen elsovasztották. Mindenütt ez a kép kíséri a látogatót. Különösen a trianoni határsávban érte súlyos károsodás a magyar könyvtárakat. A szokásos egyéb csapások mellett a 112 éves zilahi Magyar Kaszinó helyiségeibe román katonaság volt beszállásolva s a könyvtárát feldúlta; ugyancsak román katonaság tanyázott a zilahi ref. Kultúrházban is.

Talán legszomorúbb — ez általános és érthető jelenség — az állami iskolák tanári és ifjúsági könyvtárainak helyzete. Néhány példa: a nagyszalontai állami Arany János gimnáziumot

1919-ben átvette a román állam; 1932-ben megszüntették, tanárait szétesztették más román intézetek közt, majd nyolc nap múlva kicserélt tanszeméllyel ismét megnyitották. Könyvtárának kétharmadrészét ANGHELESCU minisztersége alatt elvitték Bukarestbe. A szilágysomlyói állami (volt Minorita-rendi) gimnázium könyvtárának egy része szintén barbár módon pusztult el: az ifjúsági könyvtárat az iskola legrégebbi anyakönyveivel együtt megsemmisítették. A kolozsvári állami leánygimnázium könyvei húsz esztendőn át egy nedves pincében rothadtak: alig néhány száz kötet maradt belőlük úgy-ahogy épen. A szamosújvári áll. polgári leányiskola könyvanyagát a románok 1918-ban annyira megsemmisítették, hogy mindössze 80 kötet mentődött meg. Állami intézetekről lévén szó, ugyanez lett a sorsa a kolozsvári Egyetem szeminárium könyvtárainak is. Az egyetemi oktatáshoz és tudósképzéshez feltétlenül szükséges alapvető művek és folyóiratok egész sora tűnt el; magyarországi könyvek beszerzéséről pedig szó sem lehetett. Nem folytatjuk ezt a szomorú felsorolást, inkább áttérünk azokra az esetekre, ahol a hősi küzdelem vagy csendes okosság nemcsak őrizte a birtokot, hanem még gyarapította is.

Mert ilyen esetek is előfordultak, mindenekelőtt az egyházak által kezelt és fenntartott intézményeknél. Egykor majd a történetírás fogja megállapítani — birtokában az erre vonatkozó adatoknak — történeti egyházainknak a magyar művelődés szolgálatában vívott nagy és sikeres küzdelmét. Magyar századok szellemi örökségét őrző erdélyi könyvtáraink java az ő kezükön van s ezt a kincset nemcsak megőrizték, de nem egyszer fejlesztették is az elmúlt 22 év alatt. A fejlődés egészen kivételes útját járta a kolozsvári katolikus Lyceum könyvtára. GYÖRGY LAJOS személyes és elévülhetetlen érdemeként s bizalmas támogatással Erdély legnagyobb modern magyar könyvtárává fejlődött s csak 1928 óta több mint 6400 kötettel gyarapodott állománya.² Ilyenformán jelentősége túlnőtte kereteit s az erdélyi magyar főiskolás ifjúság könyvtára lett, szemben a román kézben volt Egyetemi Könyvtárral. Szerepének fontossága ma sem csökkent. A XVII. század közepén alapított református gimnáziumi könyvtár nemcsak megőrizte 70.000 kötetét,

² GYÖRGY LAJOS idézett tanulmányának adatai.

hanem — hála az iskola fenntartó testülete áldozatkészségének — gyarapította is. 1936/37-ben 100.000 lei költségvetéssel dolgozott, 1938/39-ben 67.000 leit költött a könyvtárra. Az 55.000 kötetet számláló, még a középkorba visszanyúló Unitárius Főiskola könyvtára s a XVII. században alapított, 14.000 kötet könyvvel rendelkező zilahi Wesselényi Kollégium, ha nem tudták is gyarapítani könyvállományukat a trianoni évtizedek alatt, nagy értékeiket azonban hiánytalanul mentették meg a magyar művelődés számára.

A Kolozsvár fölötti négyszög négy sarokvárosa nem sejtett meglepetéssel szolgált: a román uralom alatt új könyvtárakat alapított, valamennyit egyházi kezdeményezésre és kezelésben. Bánffyhunyadon a református Polgári Olvasókör, Zilahon a ref. Nőszövetség és Leánykör könyvtára, Szamosújvárt a Széki ref. Egyházmegye Bethlen-könyvtára, Désen pedig a ref. egyház ifjúsági könyvtára kezdte meg ma is virágzó működését a magyar művelődés szolgálatában. Okos és értéket mentő munkájuk jellemzésére a dési példát említjük: a BANYAI FERENC lelkész és felesége, PARÁDI ERZSÉBET kitűnő vezetése alatt működő könyvtár 1920-ban megvásárolta a dési és szamosújvári állami gimnáziumok könyvanyagának egy részét. Ezzel átmentette az ott feltétlenül pusztulás elé néző magyar könyveket s a némileg szabadabban mozgó egyházi szervezet védelme alatt a közönség számára hozzáférhetővé tette.

Ismét rosszul állt a magyar könyvtárügy Besztercén és Szászrégenben. Mindkét helyen az ág. evang. német gimnáziumok tűntek ki, nagy mértékben szolgálván a két város és környéke németajkú lakosságának közművelődési igényeit. A szászrégeni példa bárcsak követésre találna minden erre alkalmas magyar intézetnél! Nyomtatott katalógusukat az iskolai értesítő függelékeképpen hozták nyilvánosságra; jótállás és évi 5 pengő tagdíj ellenében mindenki számára hozzáférhetővé tették a könyvtárat: ilyen módon átlagosan évi 1800 kölcsönző használta. Viszont azt is tudjuk, hogy a magyar könyvtáraknak okosan és csendesen kellett viselkedniök: lázas tevékenységgel világért sem volt szabad felhívni magukra az államhatalom figyelmét.

A társadalmi alapon szervezkedő könyvtárak közül a küszködő és vergődő átlag fölé emelkedett a kolozsvári Magyar Kaszinó könyvtára. Nemcsak régi anyagát sikerült megőriznie,

hanem könyvállománya állandóan növekedett is; szokatlanul magas, évi 20—30.000 lei költségvetéssel dolgozott.

3. *Székelyföld*. Ha a visszatért Észak-Erdély és a még román uralom alatt lévő déli terület határvonalát legalább képzeletben eltöröljük s egy ellipszis-féle „művelődési“ görbét rajzolunk, Kolozsvár lesz a kiindulópont. Délen Enyed, Gyulafehérvár és Brassó a főállomásai, majd északnak kanyarodva mai magyar területen: a tulajdonképeni Székelyföldön járunk. Ennek az egységnek — ezt az összetartozást szellemi és művelődési tekintetben mindig figyelembe kell vennünk — erdélyrészi központjai Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy, kisebb gócpontjai pedig Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Kézdivásárhely, Székelykeresztúr, a könyvakció során meglátogatott egyéb helységei még Ditró, Gyergyóremete, Nyárádszereda és Kovászna. A felsorolt helyek összesen 31 könyvtárat jelentenek.

E terület legnagyobb közkönyvtára a marosvásárhelyi Ferenc József Közművelődési Ház könyvtára; a gyönyörű kultúrpalotában nyert elhelyezést, szép olvasóterme, modern, vasállványokkal berendezett raktárhelyiségei vannak. Román kezelésben volt s így sorsa nem kétséges. 1918 óta magyar könyv nem juthatott a könyvtárba, a román ellenben valósággal ömlött. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum mintegy 40.000 kötetből álló könyvtárát nem bocsáthatta a közönség rendelkezésére, nehogy magára vonva működésével az új urak gyorsan támadó haragját, szomorú megsemmisülésnek tegye ki a rábízott nagyértékű muzeális és könyvanyagot. Most viszont itt az alkalom, hogy Sepsiszentgyörgy és környéke közkönyvtára legyen.

Mint Kolozsvárott, a Székelyföldön is az egyházi kézben levő kollégiumok fontos szerepére és nagy eredménnyel vívott küzdelmeire kell rámutatnunk. A marosvásárhelyi ref. kollégium XVIII. században alapított könyvtára 40.000 kötetét okos politikával az elmúlt 22 esztendő alatt állandóan gyarapította, mintegy évi 20.000 leit fordítva könyvbeszerzésre. Bár elvileg mindenki számára nyitva volt, egy évben csupán 300—400 kölcsönző látogatta 900—1000 esetben. Örvendetes munkásságot fejtett ki a székelyudvarhelyi ref. kollégium is. A XVII. században alapított könyvtára ma 40.000 kötet birtokában van, modern vasállványokon elhelyezve. Új beszerzésre kb. évi 20.000 lei állt rendelkezésre: így újabb könyvanyaga elég tekintélyes; a magyar

szépirodalom néhány jelentősebb új alkotásán kívül a tudományos irodalom is szépen van képviselve. A sepsiszentgyörgyi Székely Mikó-kollégium könyvtára kisebb az előbbieknél (24.000 kötet), de háború utáni könyvanyaga említésreméltó. Alig kezdődött meg immár szabad munkája, a súlyos földrengés ismét nehéz megpróbáltatások elé állította a kitűnő intézetet.

A katolikus iskolák könyvtárai általában szegényebbek. Jelentősebb közülük a szép régi anyaggal rendelkező székelyudvarhelyi gimnáziumi könyvtár 10.000 kötetével. A csíkszeredai gimnáziumnak 8000, a marosvásárhelyinek és a kézdivásárhelyinek pedig alig 4000 kötete van. Egyrészt az államhatalom, másrészt az anyagi eszközök elégtelensége akadályozta őket a továbbfejlesztés munkájában, ilyenformán új beszerzésük lényegtelen. Munkájuk — az idők nyomása alatt — csak a megőrzés lehetett: nagy feladat volt ez és valódi magyar feladat.

A kaszinói könyvtárak közül a marosvásárhelyi Magyar Kaszinó működése minden dicséretet megérdemel. Kijátszva az államhatalom örködését, évi 20.000 leit költöttek új könyvekre. Nagy forgalmára jellemző, hogy 1939-ben 12.000 kötet kölcsönzését bonyolította le! A kézdivásárhelyi Magyar Kaszinó — kisebb forgalommal — méltó párja a marosvásárhelyinek. Kényelmes olvasóhelyiségeiben a háború utáni magyar szépirodalom csaknem minden jelentős alkotása rendelkezésre állt. A székelykeresztúri kaszinó „Orbán Balázs“ könyvtára mintaképe lehet az aránylag csekély lélekszámú városka művelődési igényeinek. 2000 kötetes könyvtára gondosan van összeválogatva, régibb és újabb anyagában egyaránt megállja helyét. Forgalma is szép: egy évben 4000 mű cserél gazdát. A kaszinóknál kisebb jelentőségű kereskedői, iparos és polgári körök könyvtárainak egyike-másika szintén ellen tudott állni a huszonkét nehéz év nyomásának. Ezek között megemlítjük a székelyudvarhelyi Kereskedő Társulat, az ugyancsak udvarhelyi Polgári Onképző Egylet s a csíkszeredai Ipartestület könyvtárát. Ez utóbbinak sorsa — csak mutatóba, hiszen sok hasonló eset volt! — tollunkra kívánkozik. Amikor az ipartestületet, hasonlóan a többihez, az államhatalom Csíkszeredán is feloszlatta, a derék könyvtáros, BEDŐ ÁKOS szíjgyártó felesége lakására mentette éjnek idején a könyvanyagot s titokban innen kölcsönözték ki a megbízható iparos-olvasók a féltve

őrzött magyar könyveket. A csekély tagsági díjból még kötetésre és beszerzésre is futotta.

Ahol az egyéni lelemény vagy szervezőerő nem volt ilyen hatékony, ott a helyzet vigasztalan. Ismét csak példának Gyergyószentmiklós könyvtári viszonyait említjük meg. Állami gimnáziuma román kézben volt; eredmény: háború utáni magyar könyve nincs, régiebb könyvanyaga tönkrement. A város másik könyvtáráról BENEDEK ANDRÁS ezeket írja: „Még szomorúbb a helyzet a gyergyószentmiklósi Kereskedői Körben. Itt a teljes könyvállomány a Révai Lexikon, a százkötetes Jókai, s még vagy száz kötet — mind csak üveg alatt látható...“

Sötét színek ezek, jó, hogy az ellenállás bátorító példáin már megerősödünk. Alig esett szó róla, pedig ez az emberi hátter az igazán megindító: a magyar művelődés névtelen hőseinek mindennapi küzdelme a balkáni hatalommal és a kényszerű szegénységgel. Bátorság és önfeláldozás, okosság és önmegtartóztatás volt ezeknek a férfiaknak minden lépése. Papok és tanárok, iparosok és honoráciorok, történelmi nevet viselő családok leszármazottai és ismeretlen kétkézi munkásemberek a hősei a magyar művelődésért, a magyar könyvért vívott harcnak. Szegények voltak, üldözöttek és nem egyszer nyomorultak: de annyira gazdagok, hogy mindent: személyes szabadságot, száraz kenyeret és jövendőt kockára tettek az örökkévaló magyar művelődés szent szolgálatában. Az erdélyi osztály tisztelettel és bámulattal idézi emléküket: sokak nevében tartozik ezt megmondani.

II.

A miniszteri felhívásra az erdélyi osztály Eszterházy-utcai helyiségeibe azonnal megindultak az ajándékkönyvek. A könyvakió vezetősége egy-két nap alatt megegyezésre jutott az adakozni óhajtó kiadvállalatokkal a könyvanyag összeállítása és szállítása tekintetében. A vezető szempont az volt, hogy az 1918—1940 között megjelent és még raktáron lévő magyarnyelvű kiadványaik mindegyikéből (beleértve a jobb fordítás-irodalmat is) az öt legnagyobb város (Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti) vezető könyvtára részére egy-egy példányt, a többi könyvtár számára pedig a lehetőség szerinti válogatásban kisebb ajándékokat juttassanak el az erdélyi

osztályon keresztül. Mivel a gyors szállítás is fontos volt, az erdélyi osztály arra kérte a kiadókat, hogy a felajánlott művek mindegyikének egy-egy példányát tartalmazó csomagokat készítsenek s lássák el író és cím szerint készült kísérőjegyzékkel. A kiadók készségesen vállalták ezt a munkát is; ilyen módon vált lehetségessé, hogy az erdélyi osztály megalakulását követő harmadik napon, szeptember 18-án már elindulhattak az első könyvszállítmányok Erdélybe.

A tudományos intézetek és a közintézmények is azonnal bekapcsolódtak az adakozásba; a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége valamennyi tagintézménye nevében bejelentette az akcióhoz való hozzájárulását olyan formában, hogy az öt legfontosabb, tudományos könyvanyagot is gyűjtő könyvtárat látja el kiadványaival.

Mivel csakhamar ismeretessé vált az erdélyi könyvtárak kifosztottságának mértéke s az erdélyi osztály egyre-másra kapta a hazatért területek könyvtáraitól a magyar könyvet kérő és sürgető leveleket: a könyvakció vezetősége a miniszteri felhívásra támaszkodva fokozatosan újabb és újabb réteget vont bele az adakozásba. Még október folyamán valamennyi magyarországi könyvkereskedőt külön levélben kérte fel könyvadományok beküldésére. Majd midőn a visszatért területeket járó tisztviselőnek jelentéséből ismeretessé vált egyrészt a gimnáziumi könyvtárak ifjúsági anyagának megrongálódása és eltűnése, másrészt irodalmunk klasszikusainak hiánya és tönkreolvasott volta, az ország valamennyi középiskoláját megkereste kérésével: amennyiben a tanulóifjúság adakozni óhajt, az iskola keretén belül összegyűjtött könyveket az igazgatóság juttassa el az erdélyi osztályhoz. A diákságtól elsősorban ifjúsági irodalmat s klasszikusaink műveit kérte és kapta. Az így összegyűjtött könyveken külön pecséttel jelölte meg, hogy a magyar tanulóifjúság ajándékképpen indultak útra Erdély felé. Végül, hogy a vidéki nagyközönségnek az akcióval való közvetlen kapcsolatát fokozza, nagyobb vidéki közkönyvtáraink és múzeumaink vezetőségét is igénybe vette a könyvgyűjtő tevékenységnél. Ez a decentralizált gyűjtés ismételten alkalmat nyújtott arra, hogy klasszikusaink gyűjtésének fontosságára felhívja a figyelmet. A vidéki közgyűjtemények beérkező könyvszállítmányai igazolták is ezt a várákozást.

Az erdélyi osztály vezetőségének a gyűjtés irányításában általában az volt a törekvése, hogy a miniszteri felhívás nyomán a közönség részéről is nagy mértékben megnyilvánuló adakozási kedvet állandóan ébren tartsa. Ezért igénybe vette a magyar rádió és sajtó nyilvánosságát s időről-időre, céljainak megfelelően irányította a társadalom figyelmét a könyvakció híreire és kéréseire. A rádió hírszolgálatának keretében — megfelelő időbeli adagolásban — mindig szerepeltette az erdélyi osztály pillanatnyilag fontos kérését vagy tájékoztató közlését.³ PASTEINER IVÁN főigazgató november folyamán külön rádióelőadásban fordult az ország társadalmához a további, már az erdélyi helyszíni szemlék eredményéhez igazodó könyvadományok beküldése érdekében. A Magyar Távíratí Iroda útján a sajtót több alkalommal tájékoztatta az osztály vezetősége a gyűjtés híreiről és helyzetéről; a cél érdekében örömmel fogadta azt is, hogy a lapok egy része írásban és képben, riportban és cikkben foglalkozott az erdélyi könyvakcióval és további adakozásra buzdította a közönséget.⁴ A fenti utakon és módon sikerült a közönség érdeklődését annyira ébren tartani, hogy az adakozás 1941 májusának végéig szünet nélkül tartott és összesen 189.028 kötet szétosztható könyvet eredményezett. Ebből a könyvkiadók 54.788 kötettel, a tudományos társulatok és közintézmények 86.963 kötettel, a magánosok pedig 47.277 kötettel járultak az erdélyi könyvakció eredményességéhez. Mennyiségileg csoportonként a legjelentősebb adományok a következők voltak:

1. *A kiadók közül:* Egyetemi Nyomda 6010, Szent István Társulat 5742, Franklin 5162, Athenaeum 5100, Singer és Wolfner 4510, Légrády Testvérek 3775, Stádium 3448, Palladis 2000, Dante 1965, Pantheon 1626, Magyar Szemle Társaság 1525,

³ A Magyar Rádió részéről CSISZÁR BÉLA szerkesztő úr, a Magyar Távíratí Iroda részéről pedig dr. HERCZEGH ELEMÉR és dr. HARASZTHY ELEMÉR szerkesztő urak igen sok alkalommal álltak a könyvakció rendelkezésére a nagyhatású hírközlés terén; ezen az úton is köszönetet mondunk fáradozásukért.

⁴ Tudomásunk szerint az Esti Ujság, Magyarország, Mai Nap, Pest, Pester Lloyd, Pesti Hírlap, Új Magyarorság c. napilapok, a Délibáb c. hetilap, a folyóiratok közül pedig a Corvina és a Diárium kapcsolódtak bele nagyobb terjedelmű cikkekkel és riportokkal a propaganda munkájába. Őszinte köszönet illeti meg ezért őket.

Kókai 1206, Sylvester 1172, Kner 1140, Révai 1004, Németh József 892 kötet.

2. a) *Tudományos társulatok és közintézmények közül:* Magyar Tudományos Akadémia 13.290, Országos Stefánia Szövetség 8400, Országos Magyar Sajtókamara 5270, „Erdélyért“ Országos Gyűjtőbizottság 4838, Budapest Székesfőváros 2057, Országos Közegészségügyi Egyesület 1963, József Nádor Műegyetem 1428, Vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1219, Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége 1188, Pécsi Tudományegyetem Jogi Kara 1140, Pázmány Péter Tudományegyetem Statisztikai Szemináriuma 1000, Magyar Országgyűlés Képviselőháza 992, Országos Széchényi Könyvtár 970, Orvosi Továbbképzés Központi Bizottsága 910, Magyar Ifjúsági Vöröskereszt 910, Pénzügyminisztérium 858, Szent István Akadémia 845, Magyar Történelmi Társulat 792 kötet.

b) *Iskolák közül:* Budapest Székesfőváros iskolái 7778, pécsi Zrínyi Miklós honvéd középiskolai nevelőintézet 372, Baár-Madas ref. leánygimnázium 317, budapesti Erzsébet Nőiskola leánygimnáziuma 303, egri róm. kat. kereskedelmi középiskola 278, budapesti Szent István gimnázium 277, budapesti Angolkisasszonyok leánygimnáziuma 260 kötet.

c) *Vidéki múzeumok és közkönyvtárak közül:* Debreceni Déry-Múzeum 1074, Vasvármegyei Múzeum 854, komáromi Városi Könyvtár 674, Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár 600, kecskeméti Városi Könyvtár 600, Borsod-Miskolci Múzeum 548 kötet.

3. *Magánosok közül:* HÓMAN BÁLINT m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 2860, néhai gróf TELEKI PÁL volt m. kir. miniszterelnök 1031, dr. SZINNYEI FERENC egyet. c. ny. rk. tanár 1480 kötet.

A kevesebbet beküldőket, a sokszáz „névtelen“ magyar adakozó nevét hely hiányában nem írhattuk ki: a köszönet éppúgy megilleti őket, mint a nagyokat. A magyar olvasó, szegény és gazdag, egyszerű és magasállású éppen áldozatkészségéből vizsgázott: s ennek a vizsgának igen szépen megfelelt. Senki sem azért adott, hogy lássák az emberek, hanem örömeiben és magyar kötelességétől sarkalva.

III.

A gyűjtéssel karöltve járt a beérkezett könyvek feldolgozása, majd pedig megfelelő szétosztása. Mindenekelőtt — a helyszíni szemlék eredményeképp — meg kellett állapítani az ellátandó könyvtárak sorrendjét. A nagy közgyűjtemények helye és ellátásának mértéke kétségtelen volt. A további sorrend a már ismertetett földrajzi szempont szerint alakult ki: mindegyik vidéknek onnan könnyen megközelíthető jelentékeny városaiban, esetleg községeiben legyen legalább egy olyan könyvtár, mely a közönség szélesebb rétegeit bevonhatja olvasóinak táborába, vagyis közkönyvtárrá fejlődhetik. A nagyobb és művelődési szempontból jelentős városokban természetesen több könyvtárat látott el az erdélyi osztály; mindenütt felkérte a vezetőséget, hogy a nemzeti közadakozásból összegyűlt könyveket a lehető legnagyobb mértékben bocsássa a közönség rendelkezésére. Ne zárkózzék be anyagával egy iskola falai közé, ne csak tagjainak szükségszerűen korlátozott számát részesítse a magyar könyvben, hanem kellő ellenőrzés és biztosítékok mellett a város és vidéke egész társadalmához juttassa el. Nem egy városban a gimnáziumi könyvtár volt alkalmas a továbbfejlesztésre; mikor ezeket az erdélyi osztály vezetősége a fentiekre megkérte, csak nemes erdélyi hagyományra támaszkodott, hiszen éppen legnagyobb és legrégebb erdélyi kollégiumaink nemcsak tanulóiknak és tanáraiknak engedték meg a könyvek kikölcsönzését, hanem minden becsületes érdeklődőnek. A magyar könyv közkinccs, sem osztály-, sem intézeti érdek nem lakatolhatja le. A nemzeti közadakozásból összegyűlt könyvek meg éppen azért indultak el Erdélybe, hogy az olvasókkal találják meg kapcsolatukat. E tekintetben általában megértést tapasztalt az erdélyi osztály s a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének a jövőben is alkalma lesz figyelemmel kísérni a megajándékozott könyvtárak ilyen irányú működését is.

A kiosztás eredményeit nagy vonásaiban a következőkben mutatjuk be:

Város v. község neve	Ajándékozott kötetek száma	Ellátott könyvtárak száma	Ebből köz- gyűjtemény v. közönyv- tár	Iskolai könyvtár	Köznevelés- ügyi v. kaszár- női könyvtár	Tudomá- nyos és fő- iskolai könyvtár
<i>I. Északi terület.</i>						
1. Szatmárnémeti	11.205	7	—	3	4	—
2. Nagykároly	5.930	4	—	2	2	—
3. Máramarossziget	4.799	4	—	1	3	—
4. Nagybánya	4.798	4	1	1	2	—
5. Érmihályfalva	1.085	1	—	—	1	—
6. Felsőbánya	856	1	—	—	1	—
7. Tasnád	768	1	—	—	1	—
8. Nagysomkút	614	1	—	—	1	—
összesen:	30.055	23	—	7	15	—
<i>II. Középső terület.</i>						
1. Kolozsvár	48.685	25	1	10	1	13
2. Nagyvárad	12.639	7	1	2	3	1
3. Nagyszalonta	4.868	4	1	2	1	—
4. Zilah	4.292	4	—	1	3	—
5. Szamosújvár	3.890	5	—	2	3	—
6. Szilágysomlyó	2.892	3	—	1	2	—
7. Szászrégen	2.580	2	—	1	1	—
8. Dés	2.397	2	—	—	2	—
9. Bánffyahunyad	1.680	2	—	—	2	—
10. Beszterce	1.112	2	—	1	1	—
11. Zsibó	777	1	—	—	1	—
összesen:	85.812	57	3	20	20	14
<i>III. Székelyföld.</i>						
1. Marosvásárhely	15.554	8	1	4	2	1
2. Sepsiszentgyörgy	8.788	2	1	1	—	—
3. Székelyudvarhely	6.542	6	—	4	2	—
4. Kézdivásárhely	4.602	4	—	2	2	—
5. Csíkszereda	3.625	3	—	1	2	—
6. Székelykeresztúr	3.018	2	—	1	1	—
7. Gyergyószentmiklós	2.326	2	—	1	1	—

Város v. község neve	Ajándékozott kötetek száma	Ellátott könyvtárak száma	Ebből köz- nyvtárak v. közkönyv- tár	Iskolai könyvtár	Közművelő- dési v. kaszi- nói könyvtár	Tudomá- nyos és fő- iskolai könyvtár
8. Ditró	1.416	1	—	—	1	—
9. Nyárádszereda	1.059	1	—	—	1	—
10. Kovászna	872	1	—	—	1	—
11. Gyergyóremete	759	1	—	—	1	—
Összesen:	48.561	31	2	14	14	1

Összesen I., II. és III.
sor (30 város, ill. hely-
ség)

164.428 III 6 41 49 15

Most lássunk néhány észrevételt a statisztikával kapcsolatban.⁵ Az első helyre magától értetődően a kolozsvári Egyetemi Könyvtár került; minden 1918—1940 között megjelent s az erdélyi osztály rendelkezésére bocsátott magyar könyvet egy példányban megkapott, összesen 18.329 kötetben. Utána következett a marosvásárhelyi Ferenc József Közművelődési Ház könyvtára 9519, a nagyváradi Városi Nyilvános Könyvtár 8265, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum 7502 és a szatmárnémeti Kölcsey-Kör könyvtára 5526 kötet könyvvel. Kolozsvár messze kimagasló helyét (48.685 kötet) nemcsak az Egyetemi Könyvtár biztosítja, hanem az egyetemi intézetek könyvellátása is. Például egyedül a Bölcsészeti Kar intézetei 7399 kötet könyvhöz jutottak. Ugyancsak Kolozsvárt tíz középiskola könyvtára is gazdagodott az akció során; egyébként a középső vidéken és a Székelyföldön az iskolai és a kaszinói (közművelődési) könyvtárak célszerű egyensúlyt tartanak. Nem mondható el ez az északi vidékről; ennek okára már volt alkalmunk rámutatni. Ugyiszólván a könyvakció derekán jutott az erdélyi osztály tudomására két újonnan szervezett könyvtár híre: ettől kezdve megkülönböztetett gonddal válogatta számukra a könyveket éppen fontos

⁵ Szerettük volna a kiosztott kötetek számát az egyes városok magyar lakosságának számával összehasonlítani. Az 1941. évi népszámlálásnak eddig azonban csak az előzetes eredményei ismeretesek (Magyar Statisztikai Szemle, 1941. 3—4. sz.) THIRRING LAJOS megvilágításában. Az előzetes eredmények csak a nagyobb helyekre terjednek ki s még nem hozzák a lakosság nemzeti-ségi megoszlását. Számunkra pedig ez lenne a tanulságos.

helyzetük és szerepük következtében. Egyik a szászrégeni róm. kat. főgimnázium könyvtára, melyet 1802 kötet könyvvel támogatott, hogy alkalma nyíljon Szászrégen magyar közkönyvtárává fejlődnie. A másik a hasonló céllal 1482 kötettel segélyezett nagyszalontai Városi Közkönyvtár; a színmagyar városnak ez az első közkönyvtára. A marosvásárhelyi Teleki-Tékának — bár muzeális jellegű s a modern könyveket nem gyűjti — anyagával kapcsolatos válogatott tudományos műveket küldött meg az erdélyi osztály a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének külön ajándékképen. Még egy-két érdekes számot közlünk: a középiskolák közül legnagyobb kötetszámú ajándékot (3964 kötet) a nagykárolyi állami (előbb kegyesrendi) gimnázium kapott, mert Nagykarolynak közgyűjteménye nem lévén, a gimnázium lesz hivatva a közkönyvtár fontos szerepét betölteni. A kaszinók és olvasókörök közül a kézdivásárhelyi Kaszinó könyvtára jutott legnagyobb ajándékhoz: 1945 kötethez. E csoportban a legkisebb ajándék is 411 kötetet tett ki.

A kiosztott könyvanyag minőségét nehéz megítélni: szellemi életünkről és művelődési állapotainkról kellene ítélnünk, ha ezt meg akarnók tenni. Ez pedig nem tartozhatik hatáskörünkbe és az eredményen mit sem változtatna. Az általános benyomás kedvező volt; segítette ezt az a szabadon és csak igen tág keretek között végrehajtott szelektáló munka, amit az erdélyi osztálynak szükségszerűen végre kellett hajtania. Az egész könyvanyagnak mintegy 60 százaléka szépirodalmi, 40 százaléka pedig tudományos és ismeretterjesztő volt. Főleg az iskolák gyűjtése következtében tekintélyes mennyiségű ifjúsági természetű olvasmányanyag is rendelkezésre állt: az iskolai könyvtárak jutottak hozzá elsősorban. Nem érdektelen, ha néhány adatot közlünk még a magyar irodalom annyira keresett nagyjainak kiosztott munkáiról azzal a megjegyzéssel, hogy az itt következő számokban a figyelembe vett népkönyvtárak részére szétosztott anyag is szerepel: Ady 182, Arany 271, Benedek Elek 607, Gárdonyi 522, Fazekas 124, Berzsenyi 119, Jókai 903, Katona 184, Madách 172, Mikszáth 392, Móra 112, Móricz 387, Petőfi 318, Szabó Dezső 108, Vörösmarty 175, Zrínyi 119 kötettel. „Kötet”-nek tüntettük fel természetesen a részmunkákat is, ha azok önállóan jelentek meg. Így különösen Arany János egyes költeményei (Toldi stb.) jelentek meg ilyen kiadásban.

Az erdélyi osztály a fenti III könyvtárat tekintette saját hatáskörébe tartozónak. Természetesen az ügy érdekében a legtágabb és leghabzóbb meghatározásban; fogalmi szempontok szerint — csakis szorosán vett közgyűjteményeket és közkönyvtárakat figyelembe venni — nem óhajtott eljárni. A nélkül, hogy anyagát túlságosan széttagolta volna, igyekezett minél több könyvtárhoz eljuttatni a magyar könyvet. Ez a szempont vezette abban is, hogy a rendelkezésére álló könyvanyagból 164.428 kötetet osztott szét a fenti értelemben tekintett tudományos és közművelődési könyvtárak között, a fennmaradó 24.600 kötetet pedig népkönyvtárak számára tartalékolta s osztotta ki az akció végén 96 népkönyvtár között. Az erdélyi osztályhoz egész évben, szinte szünet nélkül futottak be egyházak, ifjúsági körök, falusi olvasóegyletek nagy szükségből kiáltó levelei a magyar könyv után. Elrejtett kis falvak lelkészei jelentkeztek, szórvány-magyarország őrtállói kiáltottak a „legdrágább kincs“ (ők írták!), a magyar olvasmány után. Ha szabad egy szót szólunk a munkatárs lelkiállapotáról: az első naptól az utolsóig valóságos feszültségként élt bennünk, hogy bárcsak ezeket a kis szigeteket is megerősíthetnénk néhány jó könyvvel. Mindenkép lehetetlen feladatnak látszott ez. Egyrészt nem tartozott a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége erdélyi osztályának hatáskörébe a népkönyvtárak ellátása; erre külön szervezetként a vallás- és közoktatásügyi minisztérium illetékes ügyosztálya hivatott. Ő rendelkezik népkönyvtárak számára alkalmas anyaggal, ő ismeri a szükségleteket és lehetőségeket s egyben meg is kezdte azonnal a visszatért területek népkönyvtárainak nem akciószerű, hanem rendszeres ellátását. De nagyobb baj a könyvanyag körül volt. Ha az erdélyi osztály hatáskörében vállalt könyvtáraknak juttatandó anyagból kivonjuk a népkönyvtári természetűeket — ez a desztillálás végzetes lesz a könyvanyag minőségére nézve, hiszen éppen a javától fosztjuk meg. A városnak sem „városi“ irodalom kell, hanem a magyar lélekből fakadt értékes irodalom és jól olvasható tudomány, tehát a népkönyvtárak igazi értékei. Mivel — hála a magyar társadalom áldozatkészségének — nem várt nagy eredménnyel zárult le a könyvgyűjtés, az erdélyi osztály bizonyos kényszerű megalkuvással teljesíthette erre vonatkozó kívánságát. Ez a megalkuvás abban állt, hogy csak a

hozzáforduló népkönyvtáraknak küldött ajándékokat,⁶ feltéve, ha olyan helységben voltak, ahol a könyvakció során nem részesült valamilyen könyvtár az ajándékkönyvekből. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a népkönyvtárak számára kiválasztott anyagot valóban falusi könyvtárak kapták. A földrajzi szempontból értelmezett széttagolás itt is érvényesült; a cél az volt, hogy minél több helyre jusson könyv. Vármegyék szerint így oszlottak meg az ajándékban részesített népkönyvtárak: Háromszék 26, Szatmár 21, Maros-Torda 8, Csík 8, Bihar 8, Udvarhely 7, Szolnok-Doboka 4, Kolozs 4, Máramaros 4, Beszterce-Naszód 3, Szilágy 1, Kisküküllő 1, Ugocsa 1 könyvtár. A 96 népkönyvtár közül 71 egyházi (28 róm. kat., 43 ref.), 25 pedig világi kézen van. Átlagosan egy könyvtár 256 kötet könyvet kapott, a legkisebb ajándék 108, a legnagyobb 432 kötet volt.

A könyvkiosztás rendszerességének érdekében az erdélyi osztály a beérkezett és kiosztott könyvekről a következő nyilvántartásokat készítette el:⁷

1. betűrendes címjegyzéket, mely valamennyi kiosztott könyvet nyilvántartja annak megjelölésével, hogy mely könyvtár jutott az illető könyv birtokába;

2. minden egyes juttatásban részesült könyvtár számára betűrendes címjegyzéket, mely számontartja a szóbanforgó könyvtár részére kiosztott könyvek címeit;

3. végül az ajándékozókát névszerint feltüntető kimutatást.

A könyvszállítás a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelő-

⁶ Természetesen a jelentkezések határidejét 1941 tavaszán le kellett zárni a kiosztási munka előrehaladása miatt. Igen sok jelentkezés elkésve érkezett be az erdélyi osztályhoz. Ezekről a kérésekről azonnal értesítettük a vallás- és közoktatásügyi minisztérium iskolánkívüli népműveléssel foglalkozó ügyosztályát.

⁷ A tisztviselői munkát e sorok írójának vezetése mellett a következő, különféle intézményektől átengedett tisztviselők és alkalmazottak látták el, és pedig: a munka egész tartama alatt a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelőségétől LUHN ERZSÉBET, PÁLDY LENKE, az Országos Széchényi Könyvtártól dr. DUKONY MÁRIA, dr. SZEMZŐ PIROSKA, a munkaidő kisebb-nagyobb része alatt pedig a Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtártól dr. BENEDEK ANDRÁS, dr. VÉRTESY MIKLÓS, az Országos Széchényi Könyvtártól dr. JÉKELY ZOLTÁN, dr. HARSÁNYI MARGIT, dr. NAGY JÚLIA, TARICZRY ERZSÉBET, a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelőségétől dr. PAULOVICS GÉZA, dr. MOLNÁR ÁGNES.

sége javadalmazásának terhére történt; összesen 577 láda, 73 bála és 54 csomag felhasználásával hajtotta végre az erdélyi osztály a 189.028 kötet Erdélybe való szállítását. A címzettet csak az üres ládák visszaszállítási költsége terhelte.

Tekintettel arra, hogy a fokozott gondosság az erdélyi osztályt nemcsak arra kötelezte, hogy a könyvajándékokat megfelelően ossza szét, hanem a könyvküldemények sorsa iránti felelősség a könyveket elfogadó intézmény mellett őt is terhelte: a könyvkiosztás előrehaladott szakaszában, 1941 tavaszán az osztály tisztviselői (dr. BENEDEK ANDRÁS, dr. JÉKELY ZOLTÁN, dr. VÉRTESY MIKLÓS) ismét a visszatért keleti és erdélyrészi területek könyvtárainak meglátogatására küldettek. Feladatuk az volt, hogy szükség esetén tanáccsal és útbaigazítással szolgáljanak a könyvek katalogizálása, elhelyezése és használatra bocsátása tekintetében. Ismét személyes kapcsolatot teremtettek az ellátott könyvtárak és a könyvakció vezetősége között, jelentették felűnő tapasztalataikat s ezeknek nyomán néhány esetben a könyvkiosztás is módosulást szenvedett: a már túltömött könyvtáraknál leállt, a még mutatkozó hiányokat pótolni tudta. Ennek a második szemléútnak az eredménye általában megnyugtató volt. Kiderült, hogy a megajándékozott könyvtárak legnagyobb része az anyagot folyamatosan feldolgozva a közönség rendelkezésére bocsátotta. A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége ezt a termékeny kapcsolatot a jövőben is fenn kívánja tartani s így továbbra is alkalma lesz útbaigazításokkal szolgálni s meggyőződni az ajándékozott könyvek sorsa és használata tekintetében.

Az erdélyi könyvakció 1941 júniusának végén lezárult s a miniszter az erdélyi osztályt feloszlatta. A magyar könyvkiadók, közintézmények, tudományos társulatok és a nagyközönség áldozatkészsége lehetővé tette, hogy a legfeltűnőbb hiányokat pótolni lehetett. Tudjuk nagyon jól, hogy ezzel nem elégtettük ki teljes mértékben Erdély olvasni vágyó közönségének könyvigényeit. De annyit mindenesetre tettünk, hogy Erdély könyvtárai az egyetemes magyar művelődés mérhetetlen hasznára ismét munkálkodni és hatni kezdenek. A magyar könyvolvasó és könyv-árús ezzel az öntudattal gondolhat jó szívvel hozott áldozatára.

HARASZTHY GYULA.

KARAI LÁSZLÓ ÉS HESS ANDRÁS BUDÁN.

A régibb történetírói nemzedék mindig nagy súlyt helyezett az adatgyűjtésre és közlésre, s ismeretlen adatoknak napvilágra hozását különös érdemnek tekintette. Ezt a felfogást teljesen indokolni látszott az, hogy minél teljesebb az adatok sorozata, annál megbízhatóbb az abból vont következtetés. A történetíró munkája a bíróéval volt azonos, aki mindenekelőtt az összes részletekre kiterjedő figyelemmel igyekszik a tényállást megvilágítani s csupán ezután hozza meg az ítéletet. Az újabb történetírói nemzedék ezt a felfogást mintha figyelmen kívül hagyná s inkább a meglevő adatok újszerű beállítására törekszik, minek következtében abban keresi és találja az érdemet, ha meglepő eredményeket sikerül felmutatni. Ehhez természetesen a rendelkezésre álló adatok nem nyújtanak mindig elegendő alapot, hanem az okoskodásra esik a súlypont, ami nem egyszer a valóságtól távol álló területre ragadja az író.

Ámbár ilyen körülmények között új adattal gazdagítani az irodalmat nem nagyon lelkesít a munkára, mégsem lehetett napi-rendre térni a felett az eddig ismeretlen oklevél felett, amely egyrészt KARAI LÁSZLÓ budai prépost életének utolsó szakára vet világot, másrészt a budai ősnymondász HESS ANDRÁS életpályáját is felderíteni látszik. Az oklevél EGERVÁRI LÁSZLÓ tárnokmesternek 1494. február 8-án kelt ítéletlevele, amely egy budavári ház ügyében megindított per sorsát döntötte el. A ház az aranyművesek vagy ötvösök utcájában állott és LÁSZLÓ budai prépost tulajdonát képezte, aki azt saját pénzén szerezte meg. A pert eredetileg a budavárosi bíróság tárgyalta és fellebbezés útján jutott a tárnoki szék elé, minek következtében a tárnokmester ítéletében a per teljes anyaga bennfoglaltatik. Ezt a házat a budai káptalan LÁSZLÓ prépost régebbi rendelkezése alapján magának követelte, a budavárosi bíróság viszont ugyanazon prépost későbbi rendelkezése alapján TOLDI ANDRÁS budai polgár BORBÁLA

nevű feleségének ítélte oda. A per 1492-ben indult meg, amikor már ERDŐDI BAKÓCZ FERENC ült a budai préposti székbén, s erélyes kézzel kezdte intézni egyháza ügyeit, amelyek közé a közvetlen előde által a káptalani egyháznak adományozott budavári félház is tartozott. A budavárosi bíróság ítéletlevelének felülvizsgálatra való felterjesztését ERDŐDI BAKÓCZ FERENC budai prépost kérésére LOSSONCZY LÁSZLÓ tárnokmester rendelte el 1492. május 27-én s ámbár a budavárosi bíróság rövidesen eleget tett a tárnokmester rendeletének, mégis csupán 1494. január hó 29-én kezdték azt a tárnoki széken tárgyalni. Maga a budavárosi bíróság 1492. május 2-től kezdve foglalkozott a perrel s ítéletét 1492. június 5-én terjesztette fel a tárnoki székhöz. A budavárosi bíróság előtt a felperes budai káptalan ügyvédje TOLDI ANDRÁS budai polgár BORBÁLA nevű feleségét, aki a perirat szerint ANDRÁS özvegye volt (*honestam dominam Barbaram, relictam condam Anderconis, nunc vero consortem Andree Toldi concivis nostri*), azzal vádolta a bíróság előtt, hogy LÁSZLÓ budai prépost budavári házának felét, melyet a nevezett prépost lelke üdvösségéért azon kikötéssel adott a budai káptalannak, hogy annak jövedelméből a káptalani templomban az Oltáriszentség előtt örökmécsest tartozzék fenntartani, nem hajlandó a káptalan rendelkezésére bocsátani s ezért annak bírói átadását követelte. Az alperes BORBÁLA asszony ügyvédje ezzel szemben azzal védekezett, hogy a káptalan javára történt adományról az alperesnek nincs tudomása, a vitatott félházat a nevezett prépost halálos ágyán BORBÁLA asszonynak adta, aki azt a prépost halála óta háborítatlanul bírja.

Ezek előadása után a bíróság felszólította a peres feleket, hogy terjesszék elő bizonyítékaikat. A felperes káptalan közvetlen bizonyítékot nem tudott felmutatni, mert az a THELKY JÁNOS nevű budai esküdt polgár, aki előtt a káptalani templom javára az ajándékozás történt, már nem élt. Ezzel szemben arra hivatkozott, hogy THEGEZ MIKLÓS és ÖTVÖS MÁRTON is tudnak az ajándékozásról, minek következtében a bíróság azok kihallgatását elrendelte. A kihallgatás megtörtént, de THEGEZ MIKLÓS csupán annyit tudott mondani, hogy emlékszik ugyan a ház ügyében felmerült ellentétekre, az ellentétek anyagáról azonban nem tud számot adni. ÖTVÖS MÁRTON vallomása már kedvezőbb volt a felperes káptalan számára, mert e szerint a prépost

a per tárgyát képező házat neki akarta eladni s mikor alku közben figyelmeztette, hogy talán nem is jogosult a ház eladására, a prépost azzal nyugtatta meg, hogy bízza csak rá a dolgot, ő majd elintézi. Ennek következtében aztán abban állapodtak meg, hogy ÖTVÖS MÁRTON 325 aranyforintot fog fizetni a ház vételére fejében s ezenfelül évenként 8 aranyforintot lesz köteles adni a budai káptalannak az Oltáriszentség előtti örökmécses fenntartására. Ennek ellenére az adásvételi ügylet nem valósult meg, mert a szomszédos ház tulajdonosa, ÖTVÖS IMRE a szomszédság jogán igényt tartott a házra.

A felperes bizonyítékaival szemben az alperes ügyvédje mindenekelőtt okiratokat mutatott be és pedig MÁRTON budavári plébánosnak 1492. május 21-én kelt oklevelét, mely szerint a per tárgyát képező ház egyik felerészét LÁSZLÓ prépost már régebben ANDRÁSNAK, valamint BORBÁLA nevű feleségének és JÁNOS nevű fiának ajándékozta, másik felerészét pedig halálos ágyán a nevezett plébános előtt ugyanazon BORBÁLA asszonyra hagyta. Minthogy pedig ezek a rendelkezések nem foglaltattak benne a prépostnak a budai káptalan előtt készült végrendeletében, MÁRTON budavári plébános, ki a végrendelet végrehajtásával volt megbízva, szükségesnek tartotta ezeknek a végrendeletbe való utólagos felvételét. Erre azonban a prépost papi állására való hivatkozással (pro honore suo) semmi szín alatt sem volt hajlandó s csupán azt hangoztatta, hogy összes javai a végrendeletben foglalt intézkedéseknek megfelelően osztandók szét, a budavári ház pedig teljes egészében BORBÁLA asszonyra ruházandó át. Ugyanezen oklevél hátlapján még pótlólag feljegyezte a nevezett plébános, hogy LÁSZLÓ prépost végrendeletét a káptalani tagok jelenlétében foglalta írásba s a végrendeletben egyetlen szóval sem emlékezett meg az örökmécses fenntartására tett adományról. Azt is feljegyezte továbbá, hogy a prépost halála óta immár négy esztendő telt el s ezalatt az idő alatt egyszer sem esett szó az örökmécses fenntartására vonatkozó adományról. Bemutatta továbbá az alperes asszony ügyvédje a bíróság előtt a budavárosi tanács 1489. április hó 29-én kelt oklevelét, mely ugyanazon MÁRTON plébánosnak a házadományra vonatkozóan előadott teljesen azonos vallomását tartalmazta. E szerint LÁSZLÓ prépost betegágyánál szóbakerült a prépost számára fenntartott budavári félház sorsa, amivel kapcsolatosan a prépost kijelen-

tette, hogy ezt a házrészt BORBÁLA asszonyra hagyja. Minthogy pedig az ugyanakkor felolvasott végrendeletben nem volt szó erről a házadományról, a végrendelet végrehajtásával megbízott budavári plébános annak a végrendeletbe való utólagos felvételét kérte. Ezzel szemben a prépost papi tisztességére való hivatkozással semmi áron sem volt hajlandó erre, s csupán azt hangoztatta, hogy halála után az egész ház BORBÁLA asszonnak adandó át. Végül az alperes kívánságára KALMÁR DEMETER budavárosi esküdt polgárt is meghallgatta a bíróság, aki szintén tudott az ügyről. A tanu vallomása szerint a prépost őt betegágyához hívatta, s BORBÁLA asszony jelenlétében kijelentette, hogy a nevezett asszony jó szolgálatai fejében az egész házat reá és fiára hagyja. Ezekkel az érvekkel szemben a budai káptalan bizonyítékai nem győzték meg a bíróságot s az kénytelen volt a házat BORBÁLA asszonnak odaítélni, amit a budai káptalan fellebbezése ellenére a tárnoki szék is jóváhagyott.

Ezek szerint az oklevél tartalma mindössze annyi, hogy LÁSZLÓ budai prépostnak Budán az aranyművesek utcájában háza volt, melynek felét régebben ANDRÁSNAK, BORBÁLA nevű feleségének és JÁNOS nevű fiának adta, a saját részére fenntartott másik felét pedig, illetőleg most már az egész házat halálos ágyán a nevezett BORBÁLA asszonnak és JÁNOS nevű fiának ajándékozta. Ezzel az ajándékozással szemben a budai káptalan azt vitatta, hogy a félházat a nevezett prépost az Oltáriszentség előtti örökmécses fenntartására a budai káptalannak ígérte oda, ezt azonban a káptalan a bíróság előtt nem tudta kellően igazolni s a ház a BORBÁLA asszony kezén maradt.

Látszólag sovány eredmény, ha azonban jobban szemügyre vesszük az adatokat, akkor ezekből messzemenő következtetéseket lehet levonni. Mindenekelőtt kétségtelen, hogy LÁSZLÓ prépost azonos azzal a KARAI LÁSZLÓVAL, aki a könyvnyomtatást hazánkban meghonosította. Ez a KARAI LÁSZLÓ az ítéletlevélben foglaltak szerint 1488-ban halt meg, mert MÁRTON budai plébános 1492. május 21-én úgy nyilatkozott, hogy a prépost halála óta összesen négy esztendő telt el. Ez ellentétben áll FRANKÓI VILMOS megállapításával (KARAI LÁSZLÓ budai prépost 17. l.); aki 1485. május és szeptember közötti időpontra tette a prépost elhunytát; megállapítását pedig arra alapította, hogy 1485. május 9-én KARAI LÁSZLÓ mint személynöki helytartó Budáról még

levelet intézett SCHÖNBERG GYÖRGY pozsonyi préposthoz, 1485. október 4-én azonban már LUKÁCS egri prépost viselte a személynöki helytartói tisztelet, amelyet 1473. augusztus 4-től kezdve KARAI LÁSZLÓ töltött be. FRAKNÓI érvelésével szemben áll MÁRTON budavári plébános idézett nyilatkozatán kívül az is, hogy ERDŐDI BAKÓCZ FERENCről, ki a budai prépostságban utóda volt, elsőnek RANZANUS útján értesülünk, aki tudvalevőleg 1489-ben járt MÁTYÁS király udvarában. (Praeest ei, t. i. basilicae in Veteri Buda, praepositurae titulo, Franciscus cognomine Mester, natione Hungarus, qui bonarum artium et humanitatis praesertim callet notitiam.) KARAI LÁSZLÓnak a személynöki helytartói tiszttől 1485-ben történt visszavonulását minden valószínűség szerint súlyos betegsége indokolta, amely éveken át ágyhoz kötötte, s ebben lelheti magyarázatát az is, amit FRAKNÓI szerénységével próbált indokolni (id. m. 17. l.), t. i. hogy „az igazságszolgáltatás és a nemzeti kultúra terén szerzett érdemei dacára püspöki székre nem emelkedett“. Hosszas betegségére látszik utalni az is, ami KALMÁR DEMETER vallomásában foglaltatik, t. i., hogy a prépost halálos ágyán BORBÁLA asszony nagy szolgálatait hangoztatta (ecce ista femina multa mihi impendit servicia) s ezek fejében hagyta rá budavári házát.

Ezekon a megállapításokon kívül olyan feltevésre is alapot adnak az oklevélben foglalt adatok, amelyek az előbbieknél értékesebbek. Az oklevélben ugyanis arról van szó, hogy a budavári ház egyik felét KARAI LÁSZLÓ már régebben a BORBÁLA asszony ANDRÁS nevű első férjének adta. Az ANDRÁS név az oklevélben ANDERCO alakban fordul ugyan elő, ezt azonban teljesen megmagyarázza, hogy a név MÁRTON budavári plébános bemondása alapján került forgalomba, erről a plébánosról pedig tudjuk, hogy lengyel származású volt (Monumenta episcopatus Vespriemiensis III. k. 319. l.), ezért használta lengyeles alakban az ANDRÁS nevet. Az is lehet azonban, hogy maga a nevezett ANDRÁS is lengyel származású volt s ez alátámasztaná azon feltevést (FITZ: *Hess András a budai ősnymondász* 169. l.), hogy HESS ANDRÁS neve eredetileg Huss volt s csupán politikai okokból használta a HESS nevet. Ki lehetett ez az ANDRÁS, akit KARAI LÁSZLÓ prépost arra érdemesített, hogy budavári félházát neki adta? Erre a kérdésre kielégítő választ kell találni s minthogy erre maga az oklevélszöveg nem ad támpontot,

feltevésre vagyunk utalva, amely szerint az oklevélben előforduló ANDRÁS minden valószínűség szerint azonos a budai ősnymodással, HESS ANDRÁSSAL. KARAI LÁSZLÓ ugyanis nem tartozott a bőkezű adakozók sorába s ha valakiért áldozatot hozott, annak okának kellett lenni. Mikor MÁTYÁS királynak 1474-ben 8000 aranyforintot kölcsönadott, azt a királyi kincstartó 1475. december 5-én kelt oklevelének tanúsága szerint azon kikötéssel tette, hogy amennyiben az uralkodó nem fizetné vissza a kölcsönt, úgy jogában fog állani magát a királyi kincstartó javaiból kielégíteni, s fáradozásai fejében még 400 aranyforintot is kikötött a saját számára. Ez a kikötés eléggé szokatlan volt s KARAI LÁSZLÓ jellemére nem vet kedvező világot. Éppen ezért azt hisszük, hogy a perben szereplő ANDRÁSNAK azonosnak kell lenni azzal a HESS ANDRÁSSAL, akit KARAI LÁSZLÓ római követése idején ismert meg s aki a nevezett prépost hívására Magyarországra jött, s itt a könyvnyomtatást meghonosította. Erről a HESS ANDRÁSRÓL az 1473. évi budai nyomtatvány előszavában foglaltakon kívül egyebet nem tudunk, még egy nyomtatvány előállítását után teljesen eltűnik a szereplés színteréről, szinte azt lehetne gondolni, hogy az élők sorából is. Feltevésünk helytállósága esetén ez nem történt meg, csupán hivatásával szakított, amelynek gyakorlása Magyarországon nem biztatott sikerrel. KARAI LÁSZLÓ hívta Magyarországra, KARAI LÁSZLÓ támogatásával készült az 1473. évi nyomtatvány, amelynek előállítását után KARAI LÁSZLÓ szolgálatában maradt, s szolgálatai fejében kapta tőle a budavári félházat. Ezt a budavári félházat először minden valószínűség szerint csupán nyomdája berendezésére engedte át a prépost, s csupán később ajándékozta neki. Maga HESS ANDRÁS mondja az 1473. évi nyomtatvány előszavában, hogy a prépost támogatása nélkül a nyomtatvány előállításához hozzá sem tudott volna fogni (*sine te susceptus labor neque iniri, neque expleri potuisset*), ennek a támogatásnak pedig a nyomda számára szükséges helyiség rendelkezésre bocsátásával kellett kezdődni. Azzal KARAI LÁSZLÓNAK tisztában kellett lenni, hogy HESS ANDRÁSÉRT áldozatokat kell hoznia, mert a nyomdászok pártfogása ebben az időben mindenhol áldozatokkal járt (FITZ: *Hess András a budai ősnymodász* 79—80. ll.) s az első áldozat a félház átengedése lehetett. Ez a ház felette alkalmas is volt a nyomda elhelyezésére, mert a perirat szerint az aranyművesek,

illetve ötvösök utcájában állott, már pedig HESS ANDRÁS a legjobb esetben a betűk matricáit hozta magával (FITZ id. m. 71. l.), a továbbiakhoz az ötvösök közreműködését kellett igénybevennie. HESS ANDRÁS budai megtelepedése mellett tanuskodik egyébként az 1473. évi nyomtatvány kolophonja is (finita Bude), ami ki-zárja azt a feltevést, mintha HESS ANDRÁS Óbudán dolgozott volna. Nem lehetetlen az sem, hogy KARAI LÁSZLÓ éppen azért vásárolta meg a budavári házat, hogy HESS ANDRÁS könyvnyomtatói tevékenységét előmozdítsa, s mikor az 1473. évi nyomtatvány elkészült, a nyomda céljaira berendezett félházat neki ajándékozta.

Eddig előadott feltevésünkkel szemben áll FITZ véleménye (id. m. 166. l.), mely szerint HESS ANDRÁS az egyházi rendhez tartozott, már pedig a periratban szereplő ANDRÁSnak felesége és fia volt. FITZ véleménye azonban egyrészt csupán analógián épül fel, másrészt az egyházi rendhez tartozás még nem jelentette szükségképen a házasságot tiltó felszentelést is. A periratban szereplő ANDRÁS, akit azonosnak vélünk a budai ősnomdással, túlélté KARAI LÁSZLÓ budai prépostot, mert a budavárosi tanács 1489. április hó 26-i oklevelében még élőként szerepelt, LOSSONCZY LÁSZLÓ tárnokmester 1492. május 27-i oklevele szerint pedig özvegye már TOLDI ANDRÁS felesége volt, ekkorra tehát már befejezte földi pályafutását. A budavári házat BORBÁLA asszony halála után második férje örökölte, aki a budavárosi tanács 1501. szeptember 30-án kelt oklevele szerint azt KUBINYI LÁSZLÓ budavári udvarbírónak, ez pedig KÉTHÁZY PÁL esztergomi prépostnak és testvéreinek adta el. (Esztergomi káptalan levéltára „Lad. 64. fasc. I. nr. 25.“) A ház az aranyművesek, illetőleg az ötvösök utcájában állott, amely utca azonos a mai XI. Ince pápa-térrel, középkori alakjára azonban alig emlékeztet már, mert egyik oldalán a pénzügyminiszter hatalmas palotája, másik oldalán pedig a jezsuiták hajdani kolostora tüntették el a középkori házakat. A prépost háza mindenesetre házak között állott, mert az idézett 1501. szeptember 30-i oklevél szerint mindkét oldalon ötvösök házai határolták. Közel állhatott azonban a budavári főtemplomhoz, illetőleg a budavári plébániához, s ez a közelség magyarázza azt a meghitt viszonyt, melyben az ítéletlevél szerint KARAI LÁSZLÓ prépost a budavári plébánoshoz állott, akit végrendeletének végrehajtásával is megbízott. Mint-

hogy az utca keleti oldalát a középkorban a domonkosok temploma és kolostora foglalta el, valószínűnek látszik, hogy a KARAI LÁSZLÓ prépost háza az utca nyugati oldalán, a pénzügyminisztérium palotája helyén állott, s ha egyszer sor kerülne a Karai-ház emléktáblával való megjelölésére, akkor az emléktábla elhelyezésére a pénzügyminiszteri palota lenne a legalkalmasabb.

Függelék.

I. 1489. április 26. Buda város tanácsa előtt Márton budavári plébános kijelenti, hogy László budai prépost az aranyművesek utcájában álló házát Borbála asszonyra hagyta.

Nos Thomas Meingoss dictus iudex iuraticque civis castri Novimontis Pestiensis memorie commendantes tenore praesencium significamus quibus expedit universis, quod constitutus coram nobis venerabilis ac egregius dominus Martinus arcium et sacre theologie professor, Apostolice Sedis prothonotarius, prepositus Waciensis et plebanus maioris ecclesie Beate Marie Virginis parochialis nostre, sponte confessus est et recognovit in hunc modum, quod cum ipse superioribus his annis in domum reverendi condam domini Ladislai prepositi ecclesie Veteris Budensis eodem domino preposito pro tunc in lecto egritudinis decumbente pervenisset atque cum eodem occasione et pretextu medietatis domus sue nostri in medio in platea aurifabrorum in vicinitate domorum Emerici aurifabri et Stephani Kremniczer dicti ab altera partibus site et habite, quam scilicet medietatem idem dominus prepositus post primam donacionem alterius medietatis eiusdem domus alias Anderkoni et domine Barbare consorti eiusdem, necnon Iohanni filio eorundem factam sibi reservasset, colloctiones mutuas fecissent, dictus dominus Ladislaus prepositus spontanea sua voluntate coram ipso domino Martino plebano prout futuro executore testamenti sui medietatem domus pretacte, quam sibi reservaverat, memorate domine Barbare dedisset, donasset et contulisset, rogitando eundem dominum Martinum, ut post decessum eiusdem ipsam dominam Barbaram ratione dicte medietatis domus eidem domine Barbare ultimate donate molestare non permetteret. Quibus sic peractis tandem dum memoratus dominus Ladislaus prepositus coram certis canonicis predictae ecclesie Veteris Budensis testamentum condidisset, ac exposit coram dicto domino Martino plebano legi fecisset et cum in ipso testamento nullam mencionem nec de prima, neque de altera medietatibus domus pretacte factam fuisse percepisset: dicto domino Ladislao preposito persuasisset, ut donacio illa testamento eiusdem insereretur, qui dominus Ladislaus prepositus respondisset, quod pro honore suo id minime faceret eciam pro aliquot millibus florenis. Subiunxisset preterea, quomodo ipse omnia bona sua per eum hucusque acquisita ad manus ipsius domini Martini plebani tradidisset committendo eidem, ut ea iuxta legacionem suam distribueret et similiter de domo sua pretacta iuxta priorem commissionem ipsius domini Ladislai prepositi faceret eo, quod nedum medietatem illius domus alias Anderkoni et domine Barbare consorti eiusdem, filio quoque eorundem Iohanni donatam, immo totam et integram domum pretactam cum

omnibus suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet ad eandem spectantibus dicte domine Barbare et Iohanni filio eiusdem donasset et contulisset. In cuius quidem recognitionis memoriam firmitatemque perpetuam presentes nostras litteras sigilli nostri munimine roboratas duximus conferendas, promittentes privilegialibus litteris nostris confirmare, dum nobis eedem in specie fuerint reportate. Datum Bude, secundo die festi beati Marci euangeliste, anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo nono.

Eredetiye az esztergomi káptalan levéltárában „Lad. 64. fasc. 1. nr. 18.“ jelzet alatt.

II. 1492. május 21. Márton budavári plébános tanusítványa László budai prépost végrendeleti intézkedéseiről.

Ego Martinus arcium et sacre teologie professor, Apostolice Sedis proto-notarius, prepositus Vacienis et plebanus maioris ecclesie parochialis Beate Marie Virginis Budensis recognosco et presentibus fateor me audivisse a reverendo domino Ladislao preposito ecclesie Vetero-Budensis dedisse et donasse medietatem domus sue in platea aurifabrorum habite, quam sibi reservaverat, post donationem prime medietatis Anderconi et Iohanni filio suo, domine Barbare uxori dicti Anderconis per hec verba aut similia: Cum idem dominus prepositus in lecto egritudinis iacuisset et ego Martinus plebanus prefatus ipsum sollicitassem, ut dictam medietatem domus in scripto dicte domine Barbare donasset, respondit: Venerabile domine plebane, longo tempore vixi vobiscum tamquam cum fratre carissimo, nec erat mihi aliquid ante mentem, quod vobis non revelaverim, et bene scitis me cum domina Barbara amicabiliter vixisse, cui eciam multa bona contuli, atque illam medietatem domus predicte dare promisi, imo de facto contuli et nunc coram vobis istud fateor tamquam futuro executore testamenti mei et rogo, quod post mortem meam non permittatis eam molestare ratione dicte medietatis domus. Demum postquam dictus dominus prepositus coram canonicis ecclesie Budensis testamentum condidisset et illud coram me legi fecisset, ego considerans, quod in eodem testamento nulla mencio facta fuisset nec de prima parte domus predicte, nec de altera domine Barbare legate, volebam ego, ut donacio illius domus testamento inseratur, dominus prepositus respondit, se minime hoc facturum pro honore suo eciam pro aliquot millibus florenis et illico subiunxit: Domine plebane, fiat mi carissime, omnia et singula, que usque ad hanc horam acquisivi, tradidi in potestatem vestram, ut ea secundum ordinationem meam consciencie distribuat is, quibus legata sunt, eciam de domo predicta faciatis, quemadmodum iamdudum a me audivistis, quia nedum partem illius domus contulerim ipsi Anderconi, Barbare et filio eorum Iohanni, imo totam et integram domum cum omnibus pertinentibus ad eam et sic testamentum clausum est absque mencione et inscriptione eiusdem domus. Hec ego Martinus videlicet plebanus etc in cuius rei testimonium presentes sigillo meo annulari consignavi anno millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo, die vigesima prima mensis Maii.

In margine autem ipsarum litterarum sub sigillo prefati domini Martini plebani subsequens clausula erat conscripta: Fateor insuper fuisse presentes cantorem et canonicos Budenses, dum conderetur testamentum, qui tamen

nullam mencionem fecerunt de fundacione alicuius lampadis super domo predicta, et de facto transacti sunt quattuor anni post mortem dicti domini prepositi, quibus nec lampas ardebat, nec pro ea aliquis census de predicta domo requirebatur.

Egerváry László tárnokmester 1494. február 8-án kelt ítéletleveléből, mely az esztergomi káptalan 1760. november 17-én kelt hiteles másolatában maradt fenn a gróf Zichy-levéltárban „205 csomó 1 szám“ jelzet alatt.

GÁRDONYI ALBERT.

AZ ESZTERGOMI ULÁSZLÓ-GRADUALE

KORVIN MÁTYÁS utóda, II. ULÁSZLÓ olyan hatalmas örökséget kapott nagy elődjétől, amelynek fenntartása és gazdagítása még akkor is rendkívüli feladat lett volna, ha az új király sokkalta nagyobb méretű egyéniség, mint amilyen a valóságban volt. II. ULÁSZLÓ királyságát nem támogatta a sors, midőn a közepes tehetségű embert a nagyszerű renaissance uralkodó utódává jelölte és azzal sem, hogy abban a korban ült a trónon, midőn talán a legnagyobb képességű egyéniség sem tudta volna már tragikus útvjáról visszavezetni a nemzetet. A történetírás a MÁTYÁST követő uralkodót talán a hiteles valóságnál is szigorúbb kritikával illette, még magyarázatot sem keresve botlásaira és a valóban megvolt kisebb értékeit sem volt hajlandó észrevenni súlyos fogyatkozásai mellett.

Így került, s bizonyos mértékig joggal, a Corvina-könyvtár bomlásának kezdete is az ő nevével kapcsolatba. A Corvinák tékozlása azonban korántsem történt oly óriási mértékben, mint azt II. ULÁSZLÓnak tulajdonítják. Az elajándékozások nem lehetnek olyan nagymérvűek, hogy a hatalmas könyvtárat ekkor alapjaiban megingathatták volna. Ha ULÁSZLÓ nemtörődömsége csakugyan oly nagyfokú volt a kódexek tékozlásában, amint ezt róla vélik, — sokkal kevesebb Corvina pusztult volna el a török-dúlás, még inkább Buda visszafoglalása alkalmával, és jóval kisebb mértékben semmisültek volna meg a hozzánemértők keze alatt. Számos Corvinát elajándékozott ULÁSZLÓ, de szolgáljon mentségül, hogy talán nem is annyira a könyvtár iránti közömbösségből, hanem sokkal inkább politikai érdekből. A királyt szegénysége gátolta, hogy az idegen követeket és az udvarában megforduló humanistákat az akkori szokás szerint dús ajándékokkal halmozza el; a pompás Corvinák méltóan pótolták ezt. ULÁSZLÓ politikai érdekei elsősorban Bécshez fűződtek: már gyermekei házasságának megvalósulásáért is igyekezett minden-

képen MIKSA kedvében járni. Így CUSPINIANUS, a bécsi követ játszi könnyedséggel kaparinthatta meg a szebbnél-szebb Corvinákat; a bécsi könyvtár is őrizte meg az utókor számára a legtöbb Corvinát.

A Corvina-könyvtár gyarapítását ULÁSZLÓ már nemigen folytatta. De ennek oka ugyancsak inkább szegénysége, semmiut a humanista műveltség iránti közönye volt. A király 1498-ban Firenzébe küldi FARMOSER SÁNDORT, hogy nagy elődje könyvtartozásait rendezze;¹ de Itáliában újabb könyveket már nem vásárol. Az udvarába törekvő olasz műveltségű humanisták elől is elzárkózik. LAMPRIDIUS CERUINUS raguzai költő hiába küldi e célból II. ULÁSZLÓnak ajánlott költeményeit.² A külföldi humanistáknak a magyar királyhoz írott művei is erősen megcsappannak. CERUINUSON kívül csak ANDRONICUS MATHEUS TRAGURINUS magasztalja ULÁSZLÓt egy költeményében; továbbá a pistoyai DOMINICUS RANNUSIUS CRISPUS „*De ascensione Domini*”³ és JOHANNES MICHAEL NAGONIUS II ULÁSZLÓnak ajánlott művei ismereteseek.⁴

II. ULÁSZLÓ uralkodása alatt a budai udvar olaszos színezete is erősen megfakul. Az olasz műveltségű főpapok, ifj. VITÉZ JÁNOS, KÁLMÁNCSEHI DOMONKOS, VÁRADI PÉTER, BÁTHORI MIKLÓS, SZATMÁRI GYÖRGY, THURZÓ ZSIGMOND, KESSERÜ MIHÁLY, GOSZTONYI JÁNOS, BAKÓCZ TAMÁS továbbra is az olasz humanizmus őrizői lesznek. De az 1500-as évek elején a még MÁTYÁS udvarában élt főpapok egy része eltávozott az élők sorából. Az olasz humanisták közül BONFINI tart ki mindvégig, 1503-ban bekövetkezett haláláig, II. ULÁSZLÓ mellett. Ezenkívül CINTIO DI SAN SEPOLCRO továbbra is udvari költője, JULIUS AEMILIUS pedig udvari orvosa marad a királynak. BONFINI, mint II. ULÁSZLÓ

¹ FÓGEL JÓZSEF: II. Ulászló udvartartása. 1913. 102. l. — FRANKÓI VILMOS—FÓGEL JÓZSEF—GULYÁS PÁL—HOFFMANN EDITH: Bibliotheca Corvina, 1927. 26. l.

² HEGEDÜS ISTVÁN: *Analecta Recentiora*. 1906. 42—94. l. — FÓGEL J.: i. m. 81. l.

³ CSONTOSI JÁNOS: II. Ulászlónak ajánlott kézirat a Konstantinápolyi Eszki Szerailban. Magyar Könyvszemle, 1889. 30—34. l. — HOFFMANN EDITH: Régi Magyar Bibliofilek. 1929. 165. l.

⁴ ÁBEL JENŐ—HEGEDÜS ISTVÁN: *Analecta Nova*. 1903. 297. l. — HOFFMANN E.: i. m. 166. l.

udvari történetírója folytatja a MÁTYÁS alatt megkezdett nagy művét, Magyarország történetét, amelyet 1494—1495. években másolt JÁNOS scriptor. II. ULÁSZLÓ mégsem lehetett oly érzéketlen a tudományok és az olasz humanisták iránt, ha BONFINIhez annyira ragaszkodott és elismerése jeléül már 1492-ben magyar nemességet adományozott neki, amint későbbben BONFINI másolójának, JÁNOS scriptornak is.⁵

Mindvégig kitart ULÁSZLÓ mellett FELIX PETANCIUS RAGUSANUS, MÁTYÁS budai miniátorműhelyének vezetője is. Megmarad helyén az elszegényedő királyi udvarban; de e mellett mint a király bizalmi embere, fontos politikai küldetéseknek tesz eleget. A budai miniaturafestészet így FELIX PETANCIUS RAGUSANUS irányításával a MÁTYÁS-kori miniaturaművészet szellemében működik tovább. Közvetlenül MÁTYÁS halála után a legszebb budai Corvinákat már ULÁSZLÓ számára fejezik be. A párizsi CASSIANUS, a velencei AVERULINUS, a newyorki (volt holkham-halii) *Evangelistarium*, a müncheni BEDA-Corvinák, továbbá a párizsi ARISTOTELES ősnymtatvány mind a MÁTYÁS-kori budai miniaturaműhely csillogó fényét hirdetik. De ezen túl a budai miniaturafestészet termelése erősen megcsappanhatott. Korántsem készülnek már oly nagy számban kódexek, mint MÁTYÁS idejében. FELIX PETANCIUS RAGUSANUS a XVI. század elején két pompás munkát, a török *Genealogiát* és a nürnbergi *Historia Turcica*-t készíti uralkodója számára.⁶ II. ULÁSZLÓ budai miniátorműhelyéből a már említett kódexeken kívül még csak egy *Antiphonale*-töredéket (Orsz. Szépművészeti Múzeum) ismerünk. De fel kell tételeznünk, hogy a műhelynek több alkotása megsemmisült. Hiszen ULÁSZLÓ továbbra is foglalkoztat scriptorokat és miniá-

⁵ BONFINI művének másolására vonatkozó adatok II. ULÁSZLÓ szám-
adáskönyveiben található. Közli ENGEL, JOHANN CHRISTIAN von: Geschichte
des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer, Halle, 1797. Erster Theil.
91., 94., 169. l. — A munka töredékeit felfedezte JAKUBOVICH EMIL; Bonfini-
kódextöredék a Magyar Nemzeti Múzeumban. MKSzle, 1919. 11—117. l., és
Az eredeti Bonfini-kódex második töredéke. MKSzle, 1925. 19—27. l. —
JÁNOS scriptorra vonatkozólag lásd DÉCSÉNYI GYULA: II. Ulászló-korabeli
címereslevelek. Turul, 1891. 60. l. és BONFINI másolójának címereslevele.
MKSzle, 1894. 264—267. l., TÓTH LÁSZLÓ: Bonfini másolójának címeres-
levele. Turul, 1929. 60. l. — HOFFMANN EDITH: i. m. 163. l.

⁶ BERKOVITS ELENA: Felice Petanzio Ragusino, capo della bottega di
miniatori di Mattia Corvino. Corvina, Archivio. Budapest, 1940. 53—84. l.

torokat. BONFINI másolójának, JÁNOS scriptornak működése mellett adatunk van arra, hogy 1495-ben PÁL scriptor egy *Gradualén* dolgozik,⁷ továbbá MÁTYÁS egy miniátora, ZOAN ANTONIO CATTANEO madoccai apát, mint királyi könyvek miniátora 1495-ben s 1498-ban is működött még.⁸ Más munkák is készültek még a király számára. Tudjuk, hogy NICOLAUS DE MIRABILIBUS udvari káplán „*De vera felicitate*” című művét, GIBÁRTI KESSERÜ MIHÁLY pedig ISOKRATES *De regibus*ának fordítását készítette a királynak.⁹

A humanista műveket II. ULÁSZLÓ örökölte és ajándékba kapta. Ő maga minden bizonnyal elsősorban vallásos műveket készíttetett. Könyvtárából két imakönyve ismeretes,¹⁰ de ezek még magyar királlyá koronázása előtt készültek. Viszont PÁL scriptor Budán másolt egy *Gradualét*, és amint látni fogjuk, egy prágai miniátor is *Gradualét* festett a király részére; II. ULÁSZLÓ valószínűleg több liturgikus szerkönyvet ajándékozhatott egyházainak. A vallásos munkák megrendelése a király mély vallásosságával függött össze. MÁTYÁS számára a humanista alkotások voltak az elsődlegesek; a budai miniátorműhelyben liturgikus kódexeket elsősorban a főpapok, KÁLMÁNCSEHI DOMONKOS, FILIPECZ JÁNOS, NAGYLUCSEI ORBÁN rendelték. MÁTYÁS részére ezek leginkább már csak a nyolcvanas évek második felében készültek (pl. a Vatikáni Corvina *Missale*, a Vatikáni *Breviárium*, a Budapesti [volt Bécsi] *Antiphonale*). MÁTYÁS uralkodása alatt, a korábbi években hiány is lehetett Budán az egyházi szer-

⁷ ENGEL: i. m. 112. l.

⁸ A madoccai apát működésére nézve lásd ENGEL i. m. 152. l. — LUKSICS J.: Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. Bp., 1907. IV. p. 88. l. LXXIII. — SÖRÖS P.: Az elenyészett bencés apátságok. Bp., 1912. 333. l. — HOFFMANN EDITH: Der künstlerische Schmuck der Provinzcodices. Belvedere, 1925. 149. l. — BALOGH JOLÁN: A madoccai apát. Henszlmann-lapok, 1927. 5. sz., és Adatok Milánó és Magyarország kulturális kapcsolatainak történetéhez. Bp., 1928. 27—29. l. — HOFFMANN EDITH: A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratok. Bp., 1928. 56. l., és Régi Magyar Bibliofilek. 161—164. l. — BANFI FLORIO: Fra Giovanni Antonio Cattaneo in Ungheria. Memorie Domenicane. Firenze, 1936. pp. 305—315. — BERKOVITS E. i. m. 71—72. l.

⁹ FÖGEL J. i. m. 81. l.

¹⁰ Az oxfordi Bodleiana és a krakkói Jagello-könyvtár tulajdonában. HOFFMANN E.: Régi Magyar Bibliofilek. 164. l.

könyvekben; a budai műhelyben a hetvenes évek végén készült FILIPE CZ *Pontificale* szövege bizonyítja ezt. E kódex szövegírója ugyanis a római császár, és a királykoronázás eskümintája szerint XIV. századi *Pontificalét* másolt. A római császárkoronázás eskümintájában „Ego Karolus rex bohemie“ (54. a. lap) s „Ego Karolus rex romanorum annuente Domino futurus imperator“ szerepel, a királykoronázás szövegében pedig „Ego Ludouicus“ (60. a. lap) olvasható: tehát a FILIPE CZ-*Pontificale* eredetije egy NAGY LAJOS-kori kódex volt.

Az ULÁSZLÓ-korabeli budai miniaturafestészet fennmaradt termékeinek csekély számával szemben meglepő gazdagodást mutat a budai címereslevélfestészet. Amíg MÁTYÁS idejéből tizen-nyolc címereslevelet ismerünk — amelyek közül kettő Bécsben készült —, addig ULÁSZLÓ korából harminchét címereslevél maradt fenn, — ezek közül ugyancsak kettő készült külföldön, Prágában.¹¹ II. ULÁSZLÓ budai címereslevelei között szép számmal találunk olyanokat, amelyek miniátor közreműködésére valának, mind magas művészi színvonalról és a budai renaissance miniaturafestészet határozott fejlődőképességéről tanúskodnak.

II. ULÁSZLÓ, a magyar és latin nyelvet is alig beszélő idegen JAGELLO-király azonban nehezen illeszkedett be az olasz humanizmustól átítatott budai udvarba. Vallásos lélek, aki naponta három misét hallgat és folytonosan imádkozik.¹² A budai renaissance szabadabb szelleme számára idegen maradt. 1502—1503. években Budán élt LOBKOVITZ BOHUSZLÁV cseh humanista egy levelében az akkori udvar légkörét így jellemzi: „Szinte tűrhetetlen, hogy az egyháziak többet foglalkoznak Plautusszal és Vergiliusszal, mint az evangéliummal. Szorgalmasabban tanulmányozzák Epicurus tanait, mint a Kánonokat.“¹³ Az idegenből érkezett király minden igyekezete arra irányul, hogy saját szellemiségének megfelelő légkört honosítson meg Budán. II. ULÁSZLÓ nemcsak magyar, hanem lengyel és cseh király is, s ezáltal a magyar főváros egyúttal központja lesz a cseh udvartartásnak is. A király különösen a cseheknek kedveli, cseh udvarnokokkal

¹¹ V. ö. CSOMA JÓZSEF: Mohácsi vész előtti címeres levelek nyomai. Turul, XXIII. kt. 1906. 22—25. l.

¹² FÖGEL J.: i. m. 35. l.

¹³ FÖGEL J.: i. m. 88. l.

véteti magát körül, akiknek — akár a magyaroknak — külön kapitányuk van. De ugyancsak cseh ULÁSZLÓ káplánja, továbbá három apródja.¹⁴ MÁTYÁS olasz humanistáinak helyére is csehek és németek kerülnek. Az olasz humanizmust így a magyartól idegenebb cseh váltja fel. Budán külön cseh kancellária működik: SCHELLENBERG JÁNOSSAL, SCHLECHTA JÁNOSSAL és OLMÜTZI ÁGOSTONNAL az élén. A Bécsből leutazgató CELTIS CONRÁD és STIBERIUS mellett, két éven át Budán tartózkodik a cseh humanizmus legkiválóbb képviselője, Hassensteini LOBKOVITZ BOHUSZLÁV is. CELTIS megalapítja Budán a dunai társaságot, a „Sodalitas Litteraria Danubiana“-t, de nagyobb kulturális eredménye ennek nemigen lesz. Amint az udvari cseh kultúra is a magyar szellemi életben — a tehetetlen király erőtlensége s az udvar egyre gyengülő ereje folytán — csaknem teljesen hatástalan maradt.

II. ULÁSZLÓ azonban nemcsak az udvarában veszi körül magát csehekkel. Több munkát készített Prágában, cseh művész-szel. A király különben is pártolta a cseh művészetet, Prágában például ő építtette a Hradsin híres dísztermét.¹⁵ Budán valószínűleg több cseh kódexet használhattak. Így az 1500-as évek elején egy bejegyzés tanúsága szerint Budán volt az óprágai Szent Egyedről elnevezett Ágoston-rendi kanonokoknak egy díszesebb *Benedictionale*ja.¹⁶ II. ULÁSZLÓ eddigi ismereteink szerint Csehországban két magyar vonatkozású munkát rendelt: két Prágában készült címereslevelet. 1497-ben KUBINYI LÁSZLÓ címereslevele (Kubinyi-levéltár, Árvaváralja) és 1509-ben MURONYI WEÉR ANDRÁS címereslevele (Orsz. Levéltár) készült Prágában. A KUBINYI-címereslevél egyszerűbb kiállítású és korántsem jelentős művészi alkotás.¹⁷ Sokkal díszesebb a MURONYI WEÉR-címe-

¹⁴ FÖGEL J.: i. m. 67., 70., 73. l.

¹⁵ GENTHON ISTVÁN: Magyar műkincsek Csehországban. Apollo, 1937. 61. lap.

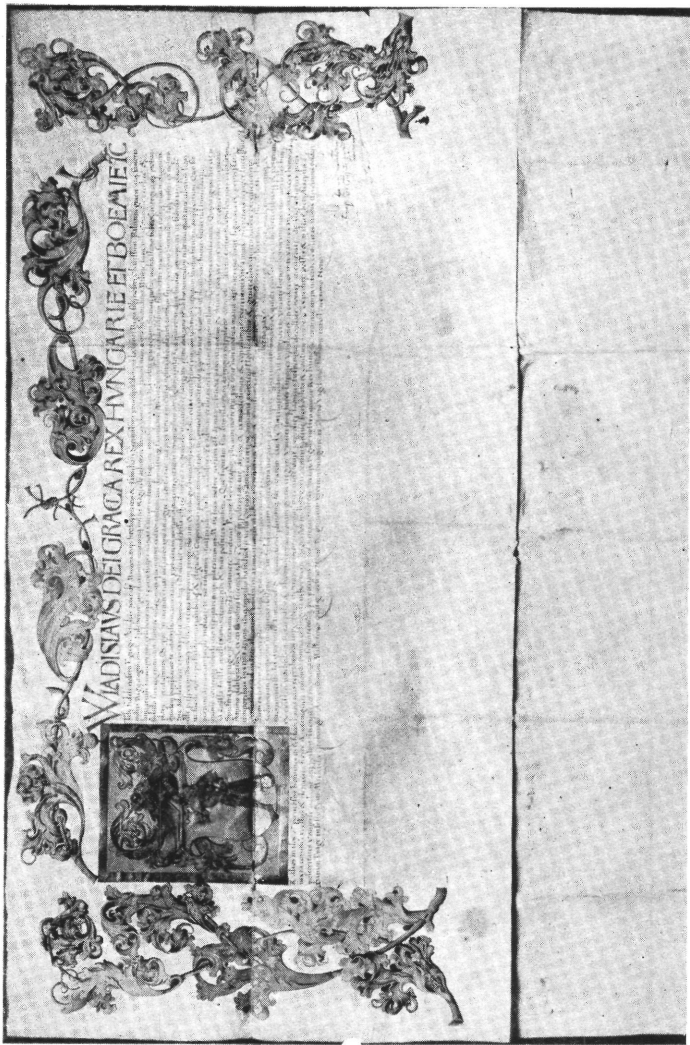
¹⁶ Orsz. Széchényi Könyvtár Cod. lat. 252. „Ecclesiae ad S. Aegidium veteris Pragae Canonicorum regularium S. Augustini.“ Utolsó lapján „Ad relationem Magnifici domini Joannis de Stellnbergk (!) Summi Cancellarij Regni Boemie“ olvasható. SCHELLENBERG 1503-ig volt cseh kancellár Budán. HOFFMANN E.: A Széchényi Könyvtár illuminált kéziratai 63. l., BARTONIEK EMMA: Codices Manuscripti Latini vol. I. Codices Latini Medii Aevi. Bp., 1940. XII. 223 l. No 252.

¹⁷ Képet közli: KUBINYI FERENC és MIKLÓS: A Kubinyi-család története. I. kt. 1900. 39. l. II. kt. 1906. 10. l.

reslevél. Ez a három éves LAJOS herceg cseh királlyá való koronázásának évében, 1509. szeptember 29-én kelt Prágában, amikor ULÁSZLÓ hosszabb időt töltött a cseh fővárosban. Itt ajándékozott nemességet LAJOS herceg főétekkfogójának és familiárisának, MURONYI WEÉR ANDRÁSNAK, aki már fiatalkora óta II. ULÁSZLÓ udvarában teljesített szolgálatot. E címereslevél, szövege s a címer is régóta ismert.¹⁸ De sajnálatos körülmény, hogy heraldikusaink mellőzik a címeresleveleken található egyéb díszítések közzétételét, — pedig a címerfestő művész meghatározásánál ezeknek vizsgálata gyakran sokkal értékesebb eredményekre vezethet, mint a heraldikai tradíciókban fogant sablónosabb beállítású címerkép. A nagyméretű MURONYI WEÉR-címereslevelet — amelynek díszes címere a szokott helyen, a szövegkezdetnél, a felső balsarokban látható — három oldalt gazdag növényi díszítés, sárgásárnyékolású világoszöld, kemény, gazdag csipkészetű levelekből s vékony ágasbogas indaszárakból képezett ornamentika ékesíti. A levelek és indaszárak hajlásai továbbá kis aranyceppekkel vannak kitöltve.

A MURONYI WEÉR-címereslevél kitűnő mesterének egy nagyobb szabású művét ismerhetjük fel az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár egy díszes, nagyméretű (615 × 425 mm) *Gradualéjában*. A MURONYI WEÉR-címereslevél díszítése egyszerűbb kivitelezésben megegyezik az *Esztergomi Graduale* festéseivel, annyira, hogy ez minden írásbeli adatnál meggyőzőbben bizonyítja a két munka mesterének azonos voltát. Az *Esztergomi Graduale* magyar egyház számára készült: megtaláljuk benne a magyar szentek himnuszait. (SZENT ISTVÁN 339. b. lap, SZENT ERZSÉBET 354. b. lap.) Hogy a kódex II. ULÁSZLÓ tulajdona volt, azonfelül, hogy a MURONYI WEÉR-címereslevél mestere festette, a *Graduale* díszes kötése is bizonyítja. A XVI. századi vaknyomásos fehér disznóbőr-kötés köldökveretében az ágaskodó két-farkú cseh oroszlán, az alsó sarokvereteken pedig az egyfejű lengyel sas látható. A felső veretek későbbi pótlások: nagyon is valószínű, hogy helyükön eredetileg a magyar címer volt, s talán éppen ezért veszték el az eredeti veretek. A kötés

¹⁸ HORVÁTH SÁNDOR: A Muronyi Weér-család címerlevele 1509-ből. Turul, 1905. 84—86. l., ÁLDÁSY ANTAL: Címereslevelek I. kt. 1904. 24. l. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke II.

Muronyi Weér András címerlevele.

11

Dei le
 uana
 nima me
 am deus

meus in te cōfi do noy e ru tel
 cas neqs uen deant me inim
 a mei et uen deant me inim
 expec tant no cōfium deus
 as te as pūm de in mites in qd it

Esztergomi Ulászló-Graduale (11. a. lap).

A

Dia ter u de
 lu per et un
 les pluant in
 su apena tur ter ra et geminet
A sal ua to res ce li mara t glo
 ri a de i et o pra manum a n i m i
 ant firmamentu su oua t s e
A sumo re lo egres
 si o t us et omne
 sus t us usq; ad su

Königgrätzi Graduale.

quasi
dilecta thalernata tua domine ihesu
conspicit et fecit aiam a atra domi
omnis tra pro far

Esztergomi Ulászló-Graduale (185. b. lap.) Részlet.

alapján már 1882-ben II. ULÁSZLÓ kódexének tekintették a *Gradualét*, amelyet azonban a régebbi források XV. századi munkának tartottak.¹⁹ HOFFMANN EDITH a *Gradualét* nem sorolja II. ULÁSZLÓ kódexei közé.²⁰

A MURONYI WEÉR-címereslevél és az *Esztergomi Graduale* festője korántsem ismeretlen művészegénység. Ellenkezőleg. A XVI. századeleji cseh miniaturafestészet egyik legjelentősebb művésze. A kitűnő miniátort és műveit, két Csehországban lévő *Gradualét* K. CHYTIL ismerteti.²¹ E két kódex egyike a mladoboleszlávi templom részére készült 1500 körül, s jelenleg a prágai LOBKOVITZ-könyvtár tulajdona; a másik egy königgrätzi (hradec-královéi) *Graduale*, amelyet JOANNES FRANUS városi tanácsstag ajándékozott a Szentlélek templomának: ez a *Graduale* 1506 körül készülhetett. A korábbi, prágai *Graduale* értékes s ritka adatot őrzött meg számunkra: a művész nevét. Az egyik iniciáléban ugyanis egy ifjú kezében tartott tekercsen a miniátor neve olvasható: „JANICEK ZMILELY Z PISKU“, PISEKI ZMILELY JÁNOS. Az esztergomi *Graduale* és e két csehországi *Graduale* miniaturáinak s díszítéseinek hasonlósága annyira szembeszökő, hogy stíluskritikai egybevetésük és vizsgálatuk szinte felesleges. A miniaturák és növényi díszítések meglepő stílusbeli egyezése folytán nemcsak az válik bizonyossá, hogy egy időben s egy műhelyben készültek, hanem az is, hogy mind a három kódexet JANICEK ZMILELY festette. Mind a három *Graduale*ban csaknem teljesen megegyező díszítéseket találunk: a miniaturák felépítése, az angyalok arctípusa, az állatok, virágok elhelyezése is minden kétséget kizáróan egy mester munkáját bizonyítják.

Az esztergomi *Graduale* rendkívül gazdag: 16 lapszél-díszítést találunk a kódexben, amelyek mindig csak kétoldalt, a külső és alsó lapszélén keretelik a szöveget. E lapszél-díszítések jóval pompázóbbak a MURONYI WEÉR-címereslevélnél, amelynek egyszerűbb levélornamentikáját itt gránátalmákkal gazdagítja a miniátor. A díszítés közé továbbá nagy pompaszeretettel

¹⁹ Könyvkiállítási Emlék 1882. 110. l., 324., — 1896-i Ezredéves Országos Kiállítás. A tört. főcsoport hiv. katalógusa. 133 lap. 1692.

²⁰ A Régi Magyar Bibliofilek c. munkájában II. Ulászló könyvei között nem szerepel.

²¹ CHYTIL, K.: Vyoj miniaturniho Maliřtvi Českého ze doby králu Rodu Jagellonského V. Praze, 1896. IV. fejezet. 324—329. l.

epret, szarvast, majmot, emberi figurákat, zenélő, térdeplő, imádkozó angyalokat, török lovas harci jelenetet (233. b. lap), sőt egy helyütt, templomszenteléskor a növényi díszítés helyett egy falusi búcsú kedves jeleneteit festi. Az ágas-bogas nagy levelek, miként a címereslevelen is, kemények, duzzadtak, mintha modelljük fémből készült volna: a gótikus ötvösmunkák és fafaragványok nyugtalanul csavarodó, erősen csipkézett, plasztikusan képzett leveleit követik.

A pompás lapszéldíszítések mellett 13 nagyméretű iniciáléba illesztett miniaturát tartalmaz az esztergomi *Graduale*: Szent Gergely pápa a trónuson (11. a. lap), az Angyali Üdvözlés (12. b. lap), a Három királyok imádása (36. b. lap), Krisztus jeruzsálemi bevonulása (104. a. lap), a Szentlélek megjelenése (154. a. lap), a Templomszentelés (185. b. lap), a feltámadó Krisztus (189. b. lap), Keresztelő Szent János (220. b. lap), a Holdsarlós Madonna (234. b. lap), Szent Anna, Mária és a kis Jézus (241. a. lap), a Fájdalmas Krisztus a kínszenvedés eszközeivel (267. a. lap), a diadalmas Krisztus trónon (282. b. lap), s végül egy ritkább ikonográfiai ábrázolás, Krisztus a pokol tornácában (294. b. lap). Ezenkívül még rengeteg egyszerűbb iniciálét találunk a kódexben, amelyek kétfélék: az egyik fajtát fekete, ritkán arany, vörös vagy kék betűk képezik, amelyeket vékony vízfestékekkel színezett levél, eper, férfifej, nő, pásztor, lovas, angyal, bagoly, majom, sárkány stb. díszít (összesen 667 drb). A másik fajtát kaligrafikus modorban festett iniciálék képezik (kék vagy zöld betű vörös díszítéssel, s vörös betű kék vagy zöld díszítéssel), amelyekben ugyancsak groteszk férfifej, nő, angyal, majom, medve stb. látható (összesen 387 drb). A miniaturákkal díszített iniciálékat széles színes, többnyire zöld keret szegélyezi. A betűt magát, általában, egy színben tartott, halványabb és sötétebb tónusokkal plasztikusan árnyékolt, gazdagon csipkézett levelek alkotják, amelyeknek vékony szára áttöri a keretet és mereven nyúlik a lapszélre. A miniaturák alapja többnyire arany, poncolt kockahálós díszítéssel. Tájképi háttérrel csak két ízben, a Három királyok imádásánál és a Templomszentelés jeleneténél találunk.

Az érett gótika szellemében festett miniaturákon a figurák merevek, reprezentatívak, ünnepélyesek. Itt a miniátor keményesű, földresúlyosodó nehéz ruharedőket fest, amelyek mögött

teljesen eltűnik a test. Ezek a gondosan kidolgozott, komoly, áhítattal telített, vallásos tárgyú miniaturák éles ellentétben állanak a lapszélékre festett népies jelenetekkel, amelyek csupa humorral és tobzódó vidámsággal telítettek. Könnyedek, eleve- nek, frissesség, verizmus árad belőlük. Ezek más technikával is készültek. Vékony vízfestékekkel, könnyeden odavetett ecset- vonásokkal közvetlenül a pergamenlapra vannak festve. Az „In dedicatione ecclesiae“ ünnepénél egy falusi búcsú vidám s verekedő jeleneteit (185. b. lap) festi meg a miniátor. Itt a lap alsó szélén szakállas, pirosruhás és sapkás férfi talicskát tol, amelyben kulacsot és gabonakoszorús karót tartó kalapos öregasszony ül. Mögöttük három férfi halad, kezükben gabona- koszorúval, cséppel. A háttérben szürke sziklán széleskoronájú fa emelkedik. A lap alsó külső sarkában egymás haját, fülét tépő két paraszt verekszik, egyik elszakadt rózsaszín nadrág- ban s kék zekében, a másik piros ruhában. E jelenet fölött a lap külső szélén viszont tekejátékosok ünnepi szórakozását mutatja be a művész. Zöld tájban, szalmatető s ház udvarán négy férfi áll, kettő magasra emelt ütőt tart a kezében, míg a másik kettő a kitűnő találaton ámuldozik. A két verekedő parasztnak és a talicskában öregasszonyt toló férfinak az ábrázolása BALOGH ALBIN megállapítása szerint két XV. századi rézmetszetet követ.²² E metszetekhez viszonyítva a *Graduale*ban e jelenetek háttere meggazdagszik. A talicskás jelenetnél három férfival és egy nagy fával, míg a két verekedőnél a háttér felhúzódik a lap külső szélére és a tekézők jelenetével bővül. Ettől eltekintve a miniátor pontosan követi a metszeteket. A talicskában tolt öregasszony motívumát különben megtaláljuk idősebb LUCAS CRANACH „*Der Jungbrunnen*“ című képén (Berlin, Állami Múzeum). De az esztergomi *Graduale*ban nemcsak itt találkozunk a német met- szetek utánzásaival. A miniaturák általánosságban WOLGEMUT metszeteinek hatását tükrözik. A miniátornak egyik jellegzetes vonása, hogy állandó arctípusokkal dolgozik. Nem hiába nevez- ték „kedveské“-nek (zmilely): mindig egyforma naív, kedves

²² ZÁKONYI MIHÁLY-nak, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár igaz- gatójának szóbeli közlése. A két metszetet lásd HERRE, PAUL: *Deutsche Kul- tur des Mittelalters in Bild und Wort*. Leipzig, 1912. Wissenschaft und Bil- dung. 100/101., 110—111. lapok, 241., 243. kép.

gyermekarcokat fest, kis szájjal és szemmel, s ha öregít, úgy e gyerektípust öregítő jegyekkel, ősz hajfürtökkel, szakállal, homlokráncsal stb. látja el.²³ Ezzel szemben a népies figuráknál erősen egyénít, olykor torzít is.

Az esztergomi *Graduale* Szent Gergelyt ábrázoló lapjának (11. a. lap) növényi díszítése pontosan egyezik a köninggräzti *Graduale* egyik lapjával. Az ornamentika felépítése, a virágok, állatok elhelyezése motívumról motívumra csaknem teljesen azonos. A festett kódexek vizsgálatánál gyakran kísért az a gondolat, hogy a miniátor a lapszéldíszítések festésénél esetleg már kész sablonokkal s mustrákkal dolgozik. Ennek feltételezése sehol sem volna annyira indokolt, mint éppen e két lapszéldíszítésnél. De ha ezeket alaposabban szemügyre vesszük, úgy láthatjuk, hogy nagy egyezésük ellenére, kis eltérések is mutatkoznak: így például a gömböt tartó majom, vagy a pihenő szarvas tartásában, a kacsakaringós indák lendületében stb. Ezek mindenképen a mustrák alkalmazása ellen szólnak. Az esztergomi *Graduale* ugyanezen lapjának Szent Gergely-miniaturája viszont a prágai *Gradualenak* ugyancsak Szent Gergelyt ábrázoló miniaturájával mutat közeli kapcsolatot. Teljesen megegyezik az *A* betűnek a kidolgozása, s a sarkokban elővillanó poncolt kockahálós alapon, továbbá a figurák elhelyezése, tartása, öltözéke és az egész kompozíció. De eltérés mutatkozik a trón felépítésében, továbbá Szent Gergely arcának kidolgozásában. Az esztergomi *Gradualeban* a trón kecsesebb, finomabb arányokat mutat. Itt a csupasz, gyerekarcú pápát ősz hajfürtökkel festi a miniátor, míg a prágai *Gradualeban* az ugyancsak gyerekarcú pápát szakállasan.

A CHYTIL-től ismertetett két csehországi *Gradualen*, továbbá az általunk tárgyalt MURONYI WEÉR-címereslevélen és az esztergomi *Gradualen* kívül még egy *Gradualet* kell JANICEK ZMILELYnek tulajdonítanunk. Ez a zittai Városi Könyvtár Mscr. A. III. jelzetű kódexe, amelyet ismertetője, ROBERT BRUCK, német munkának vél.²⁴ A zittai *Graduale* datált, 1512-ben készült és JANICEK ZMILELY legérettebb munkájának tekinthető; a

²³ V. ö. CHYTIL, K.: i. m. 26. l.

²⁴ BRUCK, ROBERT: Die Malereien in den Handschriften des Königreichs Sachsen. Dresda, 1906. 374—377. l. Közli a kódex részletes leírását.

növényi díszítések zsúfolt gazdagsága, az arctípusok, a földre-súlyosodó, plasztikus, keményesésű ruharedők festése stb. szól elsősorban JANICEK ZMILELY szerzősége mellett. Miként az esztergomi *Graduale*ban, úgy a zittauiban is a vallásos és népies elemek éles ellentétével találkozunk. A Templomszentelés ünnepénél az alsó lapszélen ugyancsak a búcsú vidám jeleneteit találjuk; asztal mellett lakmározó bohócsapkás férfiakat, táncolókat, dudást, parasztokat stb.²⁵

JANICEK ZMILELY Z PISKU korának minden bizonnyal legkitűnőbb cseh miniátora volt. Lehet, hogy még több, általunk nem ismert munkát is készített II. ULÁSZLÓ számára. Felvethetnők végül, hogy a XVI. század első éveiben festett esztergomi *Graduale* talán azonos a Budán 1495-ben PÁL scriptor által másolt *Graduale*val? Nem sok valószínűség szól mellette. Szinte elképzelhetetlen, hogy a budai renaissance miniátorműhely folytonos foglalkoztatása mellett egy Budán készült *Gradualet* Csehországban festettek volna. Vajjon JANICEK ZMILELY járt volna Budán? Lehetséges. (Az egyik lapszélen ábrázolt magyar-török lovas harci jelenet is szorosabb magyar kapcsolatra utal.) De el-lene szól az, hogy a MURONYI WEÉR-címereslevelet Prágában festette akkor, amikor II. ULÁSZLÓ hosszabb időt töltött Prágában. Még fokozottabban cáfolja ezt a feltevést az a körülmény, hogy a kitűnő prágai miniátor működése nem hagyott nyomot a hazai miniaturafestészetben.*

BERKOVITS ILONA

²⁵ Képét közli: BRUCK, R.: i. m. 376. l.

* Ezúton is hálás köszönetemet fejezem ki Dr. Lepold Antal apostoli protonotarius úrnak, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár prefectusának, hogy a könyvtár festett kódexeinek tanulmányozását megengedni kegyes volt.

A PROTESTÁNS GÁLYARABOK KÖNYVEI.

A pozsonyi kirendelt bíróság előtt 1674-ben lefolyt tömegper a protestáns lelkészek, tanárok és tanulók ellen összeesküvési és lázadási perként szerepel az ítéletben, az irodalomban és a köztudatban is, holott nyilvánvalóan és főként sajtópernek tekintendő, mert a vádak állítólagos levelezésen és lázító nyomtatványok terjesztésén alapulnak. A könyvtörténet érdeklődését már ez egy tény is eléggé indokolja a per iránt.

A továbbiakban azonban még néhány más mozzanat is igényt tarthat a könyvtörténet figyelmére.

A per vádlottai t. i. sem Pozsonyban, sem magyarországi, sem olasz börtöneikben nincsenek elzárva egyes könyvektől s ezek közelebből való megnézése talán egy-két vonással gyarapíthatja ismereteinket a XVII. századbeli magyar nyomtatványok körében is.

A nagy kérdéssel való foglalkozás úgysis jobb alkalomra marad. Az egész gályarab-nemzedék legalább ezeröttszáz, ha nem kétezret is megközelítő könyvet, röpiratot, disszertációt, prédikációt és alkalmi írást létrehozó saját termelése ugyanis nem fér be egy cikk keretébe, sem kellő előmunkálat nélkül alaposan és megfelelően fel nem dolgozható. Itt tehát csak azokat a könyveket veszem sorra, amelyek a gályarab-per vádlottainak a per folyamán, hazai börtöneinkben vagy olasz útjukon és nápolyi rabságukban estek a kezük ügyébe és játszottak a sorsukba.

1. A „Győzedelmeskedő fegyver“ című könyv első felbukkanása.

Az 1674. március 5-ére Pozsonyba idézett protestáns lelkészek perében az esztergomi káptalan által tartott vizsgálat során bukkan fel először az a vád, hogy a „Győzedelmeskedő fegyver“ című könyvvel lázítottak s hogy felségsértést követtek el.

A vádat GALGÓCZY PÉTER berencsi várnagy veti az igazság mérlegébe. A királyi ügyész aztán magáévá tette s a perfüzetben így örökítette meg GALGÓCZY vallomása e részét:

Item produxit certum libellum „Győzedelmeskedő fegyver“ id est „Arma triumphantia“ intitulatum annoque 1673. praeterito incerto authore typis mandatum, ac Calvinianae ac Lutheranae confessionis hominibus in forma precum jaculatoriarum summe recommendatum. Qui quidem libellus licet plenissimus sit seditionibus concitationibus, animationibus, turpissimisque scommatibus auctoritatem suae majestatis fidem Romanocatholicam, omnesque suae majestatis fideles proscindentibus, eandem et eosdem philisteos, leones insatiabiles sangvisugas, idololatras, fidefragos, impios, animarum tyrannos, perfidos, aquilas insatiabiles nefarie appellando universosque catholicos per terrae motum absorbendos et absummendos imprecando.

Nihilominus tum ex eo, quod sit hungarico idiomate impressus, tum etiam ad evitandam prolixitatem non cernebatur presentibus inserendus.¹

A perbefogott lelkészek ezzel szemben úgy védekeztek, hogy ez a vád azért nem terhelheti őket, mert „praefatum libellum hactenus nec novisse, nec vidisse, tanto minus continentias ejusdem scivisse, super quo offerebant juramentum“.

Az ügyész azzal vágott vissza, hogy a vádlottak nem rázhatják le magukról a könyvért való felelősséget, mert „nyilvánvaló, hogy a könyvet más nem hozhatta létre, mint a helvét vagy az ágostai hitvallású egyház, cujus proprium est, libros precarios ad usum plebis curae suae concredita componere et typis mandare“ s hozzáteszi „quod vel ex eo etiam inanus sit partis adversae negatio eatenus facta, siquidem ex testimoniis jam productis appareret manifeste, praedicantes ad mentem ejusdem libelli, publicas instituisse preces pro felici successu rebellionem“.

Az ítéletbe aztán az került, hogy a vádlottak

„libros famosos scommaticos, seditionem, conspiracyonem, manifestamque rebellionem redolentes scripsisse, typis mandasse et sub specie quarumdam precum simulato praetextu et adumbrato colore in plebem divulgasse, distribuisset, ac per hoc extram ad eandem rebellionem instigasse auditores suos et populum“.

Ezekkel a hallatlan gázságokkal — enormia scelera — hűtlenség, lázadás és pártütés bűnébe estek s a bíróság valamennyi vádlottat fő- és jószágvesztésre ítélte.

¹ A magyarhoni e. e. levéltára. I. e. 3. A „Famosa causa protestantium, 1674.“ cím alatt rejlő perfüzet 36—38. l.

Az ítélet minősítése mutatja, hogy a „*Győzedelmeskedő fegyver*“-re épített vád súlya mennyire nő az eljárás folyamán. Az egyetlenegy imádságoskönyvből a vád „*libros famosos scomaticos*“-t csinál, ami az ítéletben „hallatlan gázsággá“ minősül s ennek felel meg az ítélet marasztalása.

Az eljárásban rejlő nyilvánvaló túlzások kiemelése és az ítélet kritikája tekintetében a kor igazságérzete és lelkiismerete azonnal megszólalt, mikor egyedül a „*Győzedelmeskedő fegyver*“ című könyvre támaszkodó marasztalás tárgyában HAMMEL BRÜNINX belga követ „*Veritas et innocentia nuda et conspicua*“ című előterjesztésében (1675) a következőkre hívja fel I. Lipót császár figyelmét:

„Imprimis mature dominos ordines considerasse libellum famosum, cui titulus „ARMA VICTRICIA“.

Primo aspectu et iudicio dictum libellum non ferendum, in optimum regem continere injuriam, subolere ejus contenta non hominis, sed infernalis cerberi venatissimi monstri pestiferum habitum et spiritum, contra clementissimum, justissimum, piissimum atque optimum, ut sol inter sidera virtutum sacrum splendore micantem, inter omnes principem, ut hoc illi merito, si cui debeatur encomium, solus in orbe, qui eorum, quae aguntur et fiunt in Hungaria, non tantum non auctor est, sed qui nec assensum iis vel conniventiam praeberet, immo ne in minima quidem parte tolerantiam, ut in conscientia coram deo credunt et ingenue profiterentur domini ordines, nisi a turbidis avaris et inconsideratis contra officium et conscientiam ingenii, per sub- et obceptionem informaretur et circumduceretur.

Dominos itaque ordines hujus auctorem libelli, propter virus, quod verbis inest et pessimam consequentiam poena puniendum esse condigna primo iudicare iudicio.

Verum gloriosius attendi posse ad imperatores Theodosium, Arcadium et Honorium rescriptum in prima unica codice: Si quis imperatori maledixerit, etiam contra auctorem.

Ante omnia majestatem vestram sacratissimam pati non posse, nec jura, nec rationem, nec aequitatem permittere, ut extra auctorem scripti extendatur, detorqueatur, admittatur, producat. Injuriae id factum a fisco, permissum a iudice plusquam notorium esse, ex ipsis actis et tertio hoc accusationis capite auctorem inter captivos non esse, non id articulasse fiscum, minus probasse, obtulisse, immo etiam nunc offerre juramentum expurgatorium hujus se libelli auctores non tantum non esse, sed etiam non scire auctorem, non vidisse, non legisse libellum captivos.

Calumniosam itaque hujus libelli productionem contra tertios captivos esse.

Recte et optime ex hac concludi productione, contra fiscum et iudicem. nihil aliud quaeri, quam quomodo rebellionis onerent captivos, invidia saeviendique habeant in evangelicos occasionem, severitatemque propositi,

rebellionis vela, justitiaeque fucatae lenocinio, quibus simplicibus piis inter pontificios, atque exercere possint liberius ad talem evangelicae in Hungaria religionis extirpationem ruinam.²

Amivel az ügy jogi vonatkozásait elintéztettek tekinthetjük. Szükséges azonban, hogy HAMMEL BRÜNINX érvelését tudomásul vegye a magyar történet és a magyarországi cenzúratörténet is.

Ebből a protestáns lelkészek sorsában és elítélésében fontos szerepet játszó imádságoskönyvből tudtommal nem maradt fenn egyetlenegy példány sem napjainkig. SZABÓ KÁROLY a címét sem veszi fel. Ellenben BETHLEN KATA grófnő könyvei között volt egy példány s ez így szerepelt „könyvei lajstromá“-ban:

„Győzedelmeskedő fegyver vagy az igaz magyaros magyar tábornak szükséges alkalmatosságira iratot könyörgések. Nyomt. 1673. a helye fel nem tétet. 12. részben.“³

Ez a példány azonban megsemmisült a könyvtárral együtt.

Címe azt mutatja, hogy hadi imádságoskönyvnek kellett lennie, tehát Tököli seregeinek valamely tábori prédikátora írhatta s valamelyik felsőmagyarországi nyomdában kellett megjelennie.

Csejte vidékén valamelyik kuruc hagyhatta el.

Szó sem lehetett tehát arról, hogy az odavaló evangélikus vagy református papok az odavaló nép között terjesztették vagy hogy imádságoskönyvül használhatták volna.

Pusztulása azt mutatja, hogy nem terjedhetett el sok példányban.

Elnyomásának az ítélet is oka lehetett, mivel azonban sehol semmi nyoma annak a köztudatban, hogy ez a könyv milyen kárhuzatos szerepet játszott a protestáns papok nagy perében, ennek az oknak jóval kisebb szerepe a pusztulásában.

Nem lehetetlen azonban, hogy HAMMEL BRÜNINX előterjesztése nyomán egy példánya mégis megmaradt — HAMMEL BRÜNINX követi jelentései mellett!

² Szövege PONGRÁCZ IMRE: „Miscellanea diversi generis“ című kéziratosszöveggyűjteménye I. köt. 134—135. l. (Szimonidesz Lajos tul.)

³ LUKINICH IMRE és KÜBLÖS ZOLTÁN: Gróf Bethlen Kata könyveinek (a) katalógusa. Erdélyi Múzeum. 1906. 29—48. l.

2. *Láni György korponai ev. rektor görög újszövetség-példánya.*

A pozsonyi per vádlottai közül az ítélet meghozatala után, 1674. május 5-én KOLLONICS LIPÓT a várba záratja SÉLLYEI ISTVÁN ref. püspököt, MISKOLCZI MIHÁLY, BÁTORKESZI ISTVÁN és CZEGLÉDI PÉTER ref. lelkészeket, majd utána LÁNI GYÖRGY korponai ev. rektort is.

Ezeket a pozsonyi várbörtönben levő rabokat egy nap többedmagával felkereste egy tudákos jezsuita s ez alkalommal pergett le — ahogy LÁNI GYÖRGY maga megírja — a következő jelenet:

A jezsuita így szólította meg a négy rabot:

— Uraim, tudom, hogy ti nagyon tudós férfiak vagytok, én azonban mégis disputálni szeretnék veletek. Mégpedig különösen azért, mert hallom, hogy egyikőtök héberül is tud, görögül is s mert ehhez a két nyelvhez én is értek.

LÁNINAK épp a keze ügyébe esett a görög újszövetség. Odaadta hát a jezsuitának: olvasson belőle. De a jezsuita zavartan lapozgatott ide-oda a könyvecskében s mindjárt látszott, hogy betűzni se tud, nemhogy olvasni és érteni tudná! Hogy azonban ez ki ne derüljön, mégis nekifoháskodott az olvasásnak s háromszor is elolvasta Lukács evangéliuma feliratát olyanformán, hogy a magyarok ezen nevetni szoktak s most is nevetni kezdtek.

A jezsuita pedig elődalgott, mert még a társai is kinevették.⁴

3. *Magyar újszövetség-példánya volt Lipótvárt Kálnai Péternek is.*

„In pietate promovit (Georgius Veltz) novum testamentum J. Christi mihi donando.

Novum enim testamentum Hungaricum, adhuc cum Leopoldi essem in Hungaria, Nicolaus Kelli(o) Iesuita, sacrificulus ibidem per milites — ut pecuniis fere ad viginti florenos hungaricos, sic libro me spoliavit, ut et ceteros dominos fratres.⁵

⁴ LANI, GEORG: Kurtze und Wahrhaftige Historische Erzählung der ... papistischen Gefängnuss (1676.) 30. §.

⁵ KÁLNAI PÉTER önéletrajza Lavater János emlékkönyvében. Sárospataki Füzetek, 1863. 164. l.

4. *A Sellyei Istvánnak Nápolyba küldött újszövetség-példány.*

A Nápolyban levő gályarabok részére Velencéből SÉLLYEI ISTVÁNNAK is küldtek egy (magyar) újszövetség-példányt. Nyoma felbukkan SÉLLYEI ISTVÁN Nápolyban, 1675. november 22-én kelt s BEREGSZÁSZI ISTVÁNNAK Velencébe szóló levelében: „Amely Novum Testamentum felől az utolsó levelében emlékezik, még meg nem adták, nem tudjuk, hová tévelyedett.“⁶

Ezt a két példányt WELTZ GYÖRGY velencei evang. lelkész juttatta KÁLNAIHOZ és SÉLLYEIHEZ, mert valószínű, hogyha KÁLNAIÉ megérkezett, később megkapta SÉLLYEI is.

De melyik magyar újszövetség-kiadás példánya ez a kettő? Valószínű, hogy KÁROLYI GÁSPÁR fordításának az amszterdami kiadásáé (I. 783), mert ehhez WELTZ Velencében is könnyebben hozzájuthatott, mint például a lócsei kiadáshoz (I. 761).

5. *Zsoltároskönyv, Gerhard könyve, Vedelius műve az apostasiáról és még egy görög újszövetség a lipótvári börtönben.*

1674. június 4-én indult egy 21 református lelkészből álló rabszállítmány Lipótvárba. Ez június 7-én érkezett meg s június 8-án szigorú motozáson ment át. Előbb „zárnyító“ vagy „vas-reszelő“ füveket kerestek náluk s ezért bőrig motozták őket. Közben persze minden vagyonuk előkerült. „Ez a motozás olyan szokatlan és olyan szigorú volt, hogy ilyen a törököknél sem volt szokásban.“

Természetesen áldozatául estek a foglyok könyvei, írásai, tintája és tollai is.

Isten jóságából azonban a zsoltároskönyvükhöz, GERHARD imádságoskönyvéhez, VEDELIUSNAK az apostasiáról írott művéhez és a görög újtestamentumhoz megint hozzájutottak.⁷

6. *Az „Arany Temjenező“ első kiadása 1675 előtt és a Bűnbánati Zsoltárok.*

SZABÓ KÁROLY RMK.-a I. 1641. sz. alatt veszi fel az „Arany Temjenező“ című evangélikus imádságoskönyvet a Magyar Nemzeti Múzeum 1701. kiadású egyetlen ismert példánya alapján.

⁶ Sárospataki Füzetek, 1863. 60—61. l.

⁷ SIMONIDES JÁNOS: *Galeria omnium sanctorum* (Monumenta evang. in Hungaria hist. III. rész (1865.) és OTROKOCSI FORIS FERENC: *Furor Bestiae*. (1933.) 29. l.

Van azonban ennek az imádságoskönyvnek egy előbbi kiadása is.

Az erre vonatkozó adatot OTROKOCSI FORIS FERENC szolgáltatta „*De morte crudeli et violenta novemdecim martyrum*” című munkájában, ahol a gályarab-vértanúk utolsó óráit, utolsó imádságait, utolsó énekeit vagy utolsó szavait jegyezgeti fel s elbeszéli, hogy mikor MISKOLTZI MIHÁLY füleki lelkész már haldokolt, 1675. május 17-én vagy 18-án Piscariában és beszélni nem tudott, arra kérte társait, olvassanak fel előtte valami szent elmélkedést. „Et quoniam adhuc habebant penes se — írja OTROKOCSI FORIS FERENC — cum Psalmis poenentialibus quemdam libellum meditationum *Aureum Thuribulum* nominatum, libenter id faciunt. Praelegunt ex meditatione penultimam orationem, nec non 6. et 143. et alios in adflictionibus meditari solitos Psalmos.” A vértanú pedig „in praelectorum veritate adfectus suspiriis et lacrymis suam acquiescentiam contestabatur”, május 19-én hajnalban meghalt.⁸

A szóbanlevő könyv Nápolyban is a gályarabok kezén van, mert a nápolyi gályarab-kórházban LEPORINI MIKLÓS 1675. október első napjaiban PAULOVIČ MIHÁLYNAK is elmélkedéseket olvasott fel a halálos ágyán — alighanem ebből a könyvből.⁹

Az itt említett *Aureum Thuribulum* felől nem lehet kétséges, hogy az „*Arany Temjenező*”-vel azonos, tehát az eddig csak 1701-ből ismert mű előbbi kiadása.

7. A „*Himmlischer Lust-Garten*”, Herberger Postillá-ja,
Dillinger Antichristus-a Nápolyban.

MASNICIUS TÓBIÁS és SIMONIDES JÁNOS a capracottai börtönből való szabadulásuk után Thianában egy katonától kapták

⁸ M. Nemzeti Múzeum Kézirattára. 2111. Quart. lat. sz.

⁹ Megvoltak-e az Arany Temjenezőben a bűnbánati zsoltárok? Fennáll annak a lehetősége, hogy ha az „Arany Temjenező”-ben a bűnbánati zsoltárok nincsenek meg, akkor ez az „Aureum Thuribulum”-nak címzett könyv PÁPAI PÁRIZ IMRE Kolozvárt 1671-ben negyedszer megjelent „*Keskeny út*” című műve valamelyik kiadása is lehet, mert ezzel a munkával együtt láttak napvilágot „Szent Dávidnak hét poenitentia tartó soltari” is. (Szabó Károly, RMK. I. 1116., 1117. sz.) Ebben az esetben felmerül az a kérdés: milyen viszonyban áll az 1671-ben negyedszer megjelent „*Keskeny út*” az 1701-ből ismert „Arany Temjenező”-vel?

meg a „*Himmlischer Lust-Garten*“ című munkát e szavak kíséretében:

— Ebből láthatjátok, kik vagyunk. Lutheránusok vagyunk mi is.

Thianából Nápolyba jutva megint lutheránus könyvekkel találkoznak, mégpedig ilyen körülmények közt:

1675. június 15-én este tizenegykor érnek oda, a szállásukon megvacsoráznak, megimádkoznak, meghallgatnak egy fejezetet a bibliából s egy szép szobába kerülnek. „Az ágy fája aranyozott, az ágynemű bíbor és biszus, a fal, az asztal, a tükrök tele díszekkel. A két szegény menekülön meg még rajt a börtön' pizska, ruháik rongyosak és tetvesek is. Mozogni is alig mertek a szobában, nemhogy lefeküdtek volna. De hiába ódzkodtak. A szobát nekik szánták s úgy helyezték el őket benne, ahogy voltak.“

A szobában egy kis könyvtárt is találtak s nagy csodálkozással állapították meg, hogy a könyvek közt olyan lutheránus könyvek is voltak, mint HERBERGER *Postillája*, sőt DILLINGER *Antichristusa*, amire a pápaság kellős közepén csakugyan nem számítottak. Ezekből a jelenségekből eszméltek arra sok okoskodás után, hogy szabadok. Erre sírva fakadtak, megölelték egymást s inkább elsírták, mint elénekelték e kései órában is a „*Te deum laudamus*“-t.¹⁰

8. *Bunderus Compendium-a Capracottában.*

Capracottában CARPHANEUS PÉTER PÁL főesperes 1675. május 19-én átadta a menekülése viszontagságai közben az ottani börtönbe került MASNICIUS TÓBIÁSNAK és SIMONIDES JÁNOSNAK a „*Compendium rerum theologicarum F. Johannis Bunderii Parisiensis*“ című könyvet, miután LUTHER reformációjáról szóló helye alapján rájuk olvasta:

— Ez a hely azt bizonyítja, hogy ti oly eretnekség hívei vagytok, amely már maga is elegendő ok lehetett a deportálásokra, mert ez a vallás a lázadás anyja!¹¹

¹⁰ SIMONIDES, JOHANNES: *Galeria omnium sanctorum*. (Monumenta evang. in Hung. historica. III. köt. 1865.) 376—377. l.

¹¹ DEUTSCHMANN—MASNICIUS: *Vera et clara apologiae apost. explicatio et applicatio* (1679.) 4. l.

9. A római „Praediga“.

MASNICIUS TÓBIÁS és SIMONIDES JÁNOS menekülésük után megfordultak Rómában, megszemléltek a látnivalóit s néhány órán át nézelődtek a vatikáni könyvtárban is. „A hátsó teremben az ajtótól balra eső szekrényben 24. sz. alatt való jelzéssel látták LUTHER egy prédikációjának a kéziratát is, melyet ott a papok „praedigá“-nak neveznek“ s a három nagy, majdnem 200 lépés hosszú teremben levő könyvek egy végében elhelyezve 1000 lépésnél hosszabb könyvsort is adnának.¹²

Az eredmény nem sok. A „Győzedelmeskedő fegyver“ szerepe azonban jelentős s az „Arany Temjenező“ 1675 előtt megjelent kiadásának felbukkanása is egy adalék. Aztán egy anekdóta és az a jellemző merészség, hogy két gályarabságra szánt fiatalabb menekült nem megy ki Olaszországból a nélkül, hogy meg ne nézné a vatikáni könyvtárat és észre ne venné ott LUTHER „Praedigá“-ját!... Ilyenekért érdemes átforgatni az efféle mártírológiai anyagot is.

SZIMONIDESZ LAJOS.

¹² MASNICIUS, TOBIAS—SIMONIDES, JOHANNES: Unerhörter Gefängnis-Process (1676). — Teljes példánya a Magyarhoni e. e. e. könyvtárban B. IV. 39. sz. a.

KÉT ERDÉLYI KÖNYVKÖTŐ A XVIII. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

(SZENT GYÖRGYI MIHÁLY és COMPACTOR FARKAS.)

I.

A tizennyolcadik század, különösen első fele, alig kutatott korszaka Erdély műveltségtörténetének. Homály borítja a műveltség egészét, s ki csodálhatná, hogy olyan kicsiny részletterületről, mint a könyvkötőművészet, néhány apró adatot leszámítva, szinte semmit nem tudunk. Ismerünk gyönyörű kötéstáblákat, igényes reprodukciókból, részletes leírásokkal kísérve.¹ Tudunk három erdélyi compactorról (PATAKI PÁL, VESZPRÉMI MIHÁLY, HARTMANN JÁNOS),² de közülük is kettőnek a század második felére esik működése, s egyiküknél sincs tudomásunk a néven kívül, személyükkel azonosítható munkáról. Elszigetelt adatok ezek csupán. Az erdélyi iparművészet történetének ez az ága még igen messze van attól, hogy nagyobb méretű feldolgozáson át, okulást jelentsen majd a műveltségtörténet egészének vizsgálója számára. Pedig a könyvkötőművészet most a tizennyolcadik században ugyanúgy, mint az önálló fejedelemség idején, semmivel sem marad mögötte az erdélyi műveltség egyéb megnyilatkozásainak: az egykorú tudománynak és a magyar memoireirodalom büszkeségének, az erdélyi emlékiratnak.

Két könyvkötőmester, akikhez a tudományos kutatásban sohasem nélkülözhető szerencse vezetett el bennünket, nagyon

¹ VÉGH GYULA: Régi Magyar Könyvkötések. — A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Címjegyzéke XI. Budapest, 1936. — ROMHÁNYI KÁROLY: A magyar könyvkötés művészete a XVIII—XIX. században. Budapest, 1937.

² Adalék a kolozsvári ev. református egyház és főtanoda nyomdáinak történetéhez. MKSzle, 1882. 274—288. l. — Egy kétszáz év előtt élt könyvkötő ajánlkozása. MKönyvkötő Ujság, 1910. 1. sz.

csekély ürt képes betölteni az eddigi, szórványosan végzett kutatás óriási hiányaiban, még akkor is, ha nevük mellett — mint a jelen esetben — működésükre is módunkban van valamelyes világosságot vetni. Szerény részletek, kicsiny tégladarabok ezek csupán a majdani összefoglalás igényes épületéhez, de akármenyire csak részletek, kisigényű dokumentumok, a legszerényebb részlet is visszatükröz valamit a műveltség egészéből.

II.

A kolozsvári Egyetemi Könyvtár helyiségeiben a művészet és az iparművészet csaknem minden ágát magábafoglaló, pompás kiállítást rendezett, 1941 őszén, FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN. A kiállítás nagy anyagában, a 411. szám alatt, a katalógus szavaival, a következő tétel szerepel:

Öreg gradual. „Az keresztyéni üdvözítő hitnek egy nyomban járo igazsagához intézett... öreg GRADVAL...“ Gyulafehérvár, 1636. Bőrkötés, ezüst sarokveretekkel és kapocsmaradványokkal, középen ezüst rátéttel, melynek felirata: „MAROSVASARHELY ECCLESIAINAK GRADVALUSSA A. D. 1637. LAKATOS IEREMIAS EZÜSTÖZETE.“ A marosvásárhelyi ref. egyházközség tulajdona.³

Mielőtt a kötéstáblának a katalógusbeli leírásnál részletesebb ismertetésébe bocsátkoznánk, idézzük a kötés mesterére vonatkozó adatokat, amelyek az *Öreg Gradual* első előzéklapjának felső részén olvashatók: „Ezt a Graduvált Istenéhez s Ecclesiájához való Sz. buzgóságából kötötte bé Compactor Sz. Györgyi Mihály Deák melly jo akarattyáért, ő Kegyelmenekis a Sz. Consistorium a M. VASARHELYI Templomban két Széket adott t. i. edgyet magának, edgyet Feleségének. Anno 1710. Dje 4. Martii.“ Az előzéklap alsó részén, egy áthúzott, olvashatatlan sor után pedig a következő verses szöveg szerepel:

³ Kolozsvár Thj. Szabad Kir. Város. — Erdélyi Művészeti Kiállítás 1941. — Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár. — Minerva Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kolozsvár. 44. l.

*Ezer hét Száz Tízbenn mikoronn írának,
Ez Könyv bé kötteték Martiusi Hónak
Negyedik Napjára, s Consistoriumnak
Hogy bé mutattaték örül e munkának.*

*Dállyai György Deák mar sokat énekölt,
Ebbül, mellyért gyakerann jó Reggel föl-is költ,
Cantori Tisztiben sok jó időis tölt
Mostis megh szolgálja VÁROS mit réa költ.*

*Tiéd légyen mig élsz a Szép CANTORIA,
Tenéked ajánlya Sz. CURATORIA,
Torkodis ne légyen rekedező soha
Migh élsz, Holtod után Menybenn a KORO[NA].**

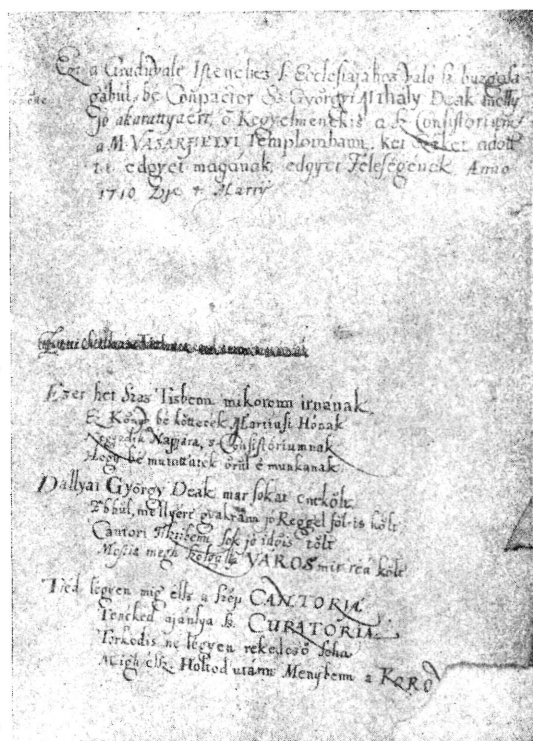
A kötés részletes leírását az alábbiakban adhatjuk. A tábla méretei: $38 \times 25,3$ cm. A hét-bordájú gerinc szélessége: 9,8 cm. A kötéstábla anyaga: napjainkra megfeketedett, eredetileg barna kecskebőr, melyet vaskos fatáblákra ragasztott a könyvkötő. A tábla elülső és hátulsó oldalát teljesen azonos négy-négy sarokveret, s két-két kapocsmaradvány díszíti. Középen, a tábla első és hátsó oldalán azonos munkájú ezüst köldökveret, de a két azonos munkájú köldökvereten más és más oválisan bevéselt szöveg látható, s a két köldökveret eltérő szövege egymástól különböző címerábrázolást vesz körül. (Az *Erdélyi Művészeti Kiállítás* katalógusa csupán az elülső oldal köldökveretének [„rátétének“] szövegét adja.) Az elülső táblán levőnek ez a szövege: „MAROS - VASARHELY - ECCLESIAINAK - GRADVALVSSA -“. Az oválisan véselt szövegen belül, a tér felső részén: „A D 1637“, alul pedig a székely nemzet legrégebbi, ismert címerábrázolása látható.⁵ A szövegen kívül, a rátét alján:

* A könyv belsejében még a következő könyvtörténeti érdekességűnek tetsző bejegyzés található: „5 év 1 orsz. ezredéves kiállítás.“ E bejegyzésből arra lehetne következtetni, hogy szerepelt a könyv az 1896-ban megrendezett ezredéves kiállításon. A kiállítás nyomtatott katalógusában (1896-i Ezredéves Országos Kiállítás. — A Történelmi Főcsoport Hivatalos Katalógusa. Budapest, 1896.) azonban hiába kerestük. Úgy látszik felhozták az Öreg Gradual-t Marosvásárhelyről, de kiállítására nem került sor.

⁵ SIEBMACHERS Grosses u. allgemeines Wappenbuch. 4. Band. Theil XII. — Adel von Siebenbürgen. — Taf. 3. — E címerábrázolással BALOGH JOLÁN foglalkozik, az erdélyi renaissance művészetről írott, sajtó alatt lévő munkájában.

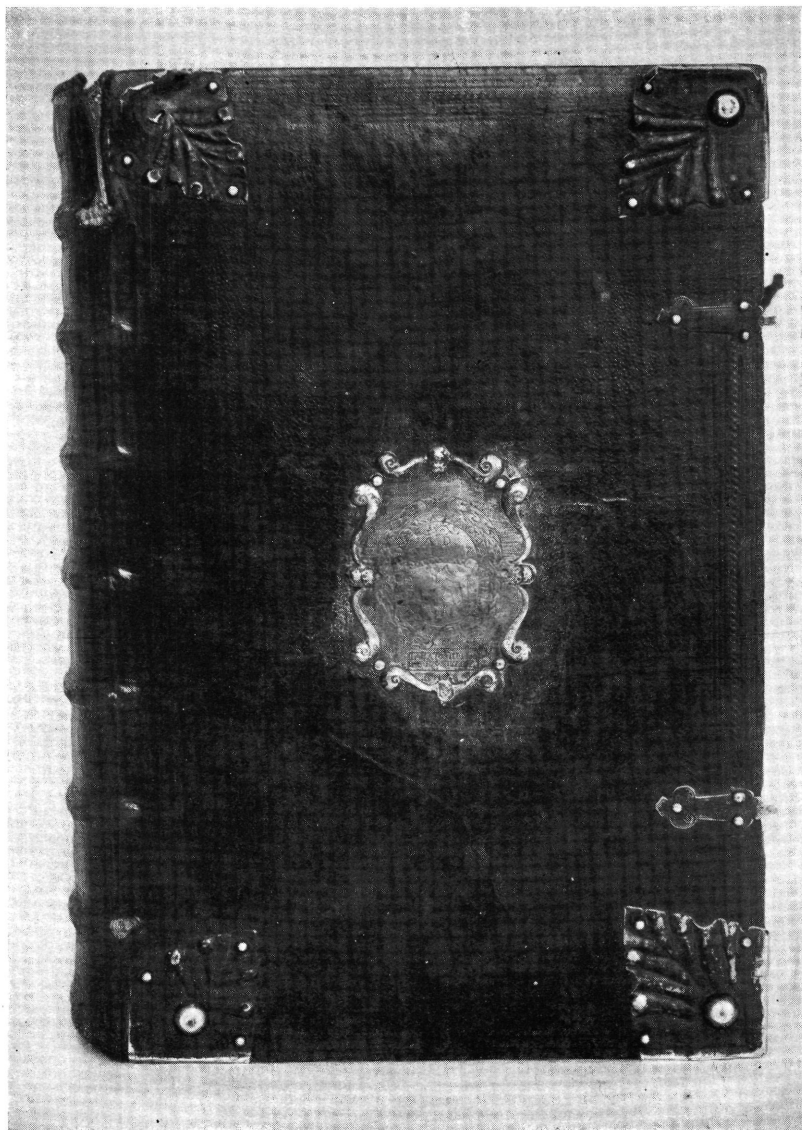
„LAKATOS IEREMIAS EZÜSTÖZETE“, a kötéstábla hátulsó oldalának köldökveretén pedig ez a véset látható: „GEORGIVS · RAKOCI · D · G · PRINCE[PS] · TRANIAE · PARTIVM · R · HVN“. A szövegen belül: I. RÁKÓCZI GYÖRGY fejedelmi címere.

A fentiek ismeretében, az alábbiakban foglalhatjuk össze a könyv történetére, mai kötésére és a kötéstábla mesterére vonatkozó adatainkat. A fólió alakú nyomtatvány KESERŰI DAJKA JÁNOS és GELEJI KATONA ISTVÁN *Öreg Gradualja* (Az keresztyeni

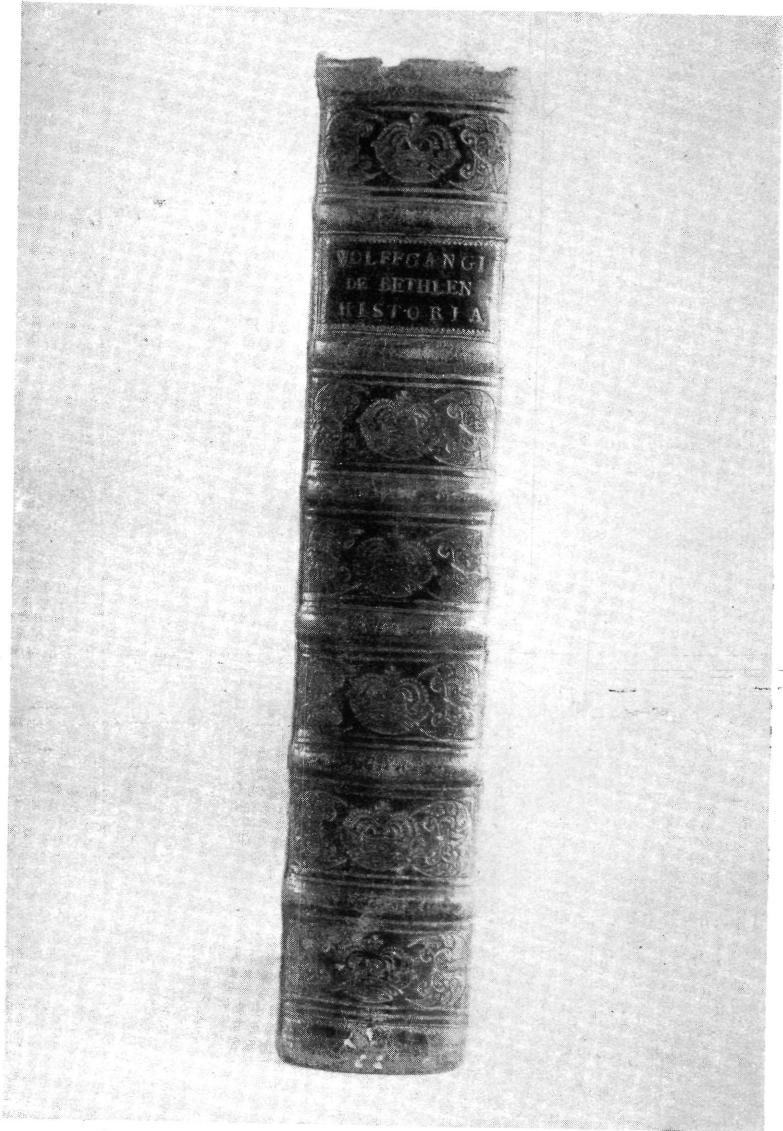

Az *Öreg Gradual* marosvásárhelyi példányának előzéklapja.

üdvözítő hitnek... igazságához intézett... hymnusokkal... Sóltárokkal... meg töltetett Öreg Gradual..., Gyulafehérvár, 1636.). Az énekeskönyvnek Erdély akkori fejedelme, I. RÁKÓCZI GYÖRGY volt a mecénása. I. RÁKÓCZI GYÖRGY — saját nyilatkozata szerint — kétszáz példányban nyomatta ki a munkát, s a

Szent Györgyi Mibály kötéstáblája.

Farkas compactor kötésének gerince.

tekintélyesebb református gyülekezeteknek fejedelmi ajándékként ingyen küldötte meg.⁶ Mindenik példányt sajátkezű aláírásával és a következő mondat bejegyzésével látta el: „Non est currentis neq[ue] volentis sed miserentis Dei.“ A bejegyzés alatt a gyülekezet neve, amelynek RÁKÓCZI a könyvet küldötte. A mi példányunkban: „maros vasarheli ecclesiaje“. A marosvásárhelyi reformátusok kétségtelenül nagy becsben tartották a fejedelemtől származó énekeskönyvet. Lapjai csaknem hibátlan állapotban maradtak máig, eltérően más ismert példányoktól, melyek között igen ritkán találunk olyant, amely épségben érte volna meg századunkat. Legtöbbje már hiányos, és a meglévő lapok is szakadozottak a sok használattól. A marosvásárhelyi példány épségbenmaradását minden bizonnyal nagyon elősegítette, hogy megrongált eredeti kötését 1710-ben újjal cserélték fel. SZENT GYÖRGYI MIHÁLY, egyháza hűséges tagjaként, kegyes cselekedetet óhajtott végezni, midőn a marosvásárhelyi eklézsia nagybecsű énekeskönyvét bekötötte. Munkája egyházának szánt önzetlen ajándék volt, hiszen a bejegyzés tanúsága szerint ingyen végezte a munkát, „Istenéhez s Ecclesiájához való Sz. buzgóságából“. Áldozatos munkáját a Consistorium azzal viszonzta, hogy „a M. VASARHELYI Templomban két Széket adott t. i. edgyet magának, edgyet Feleségének“. SZENT GYÖRGYI MIHÁLY a maga költségén készítette LAKATOS JEREMIÁSSAL a kötéstábla ezüst vereteit is. Ha az ötvös, mint a compactor, egyházához való „buzgóságból“, ajándékként végezte volna a munkát, az ő fáradozását is, minden bizonnyal, ugyanúgy nyugtázza a könyv előzéklapján a Consistorium, mint a könyvkötőét.

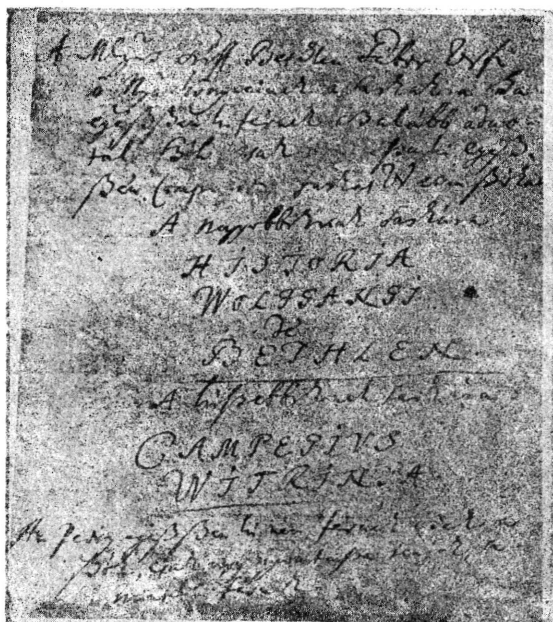
III.

A kolozsvári Református Kollégium Könyvtárának tulajdonában levő: *Antonii Bonfinii Rerum Vngaricarum Decades...* (SAMBUCUS) Basel, 1568. című s RMK 268. jelzetű munka⁷ a kiindulásunk a második könyvkötőmesterünk meghatározásához. E mű rongált címlapjának [b] lapjára (minden

⁶ SZABÓ KÁROLY: RMK. I. k. 658. sz.

⁷ SZABÓ: i. m. III. k. 570. sz.

bizonytal a rongált címlap konzerválása céljából) egy tizen-nyolcadik századnak tetsző papiros volt felragasztva. Szabad szemnek is feltűnt, hogy a tizennyolcadik századi papiros belső oldalán kézírás lappang. BRÜLL EMÁNUEL református kollégiumi tanár, könyvtárnok úrral végzett leáztatás után, a tizennyolcadik századi papirosra egy könyvkötőnek szóló utasításra bukkantunk. A páratlanul érdekes kézirat megörökítette a könyvkötő és a megrendelő nevét, valamint a könyvkötőhöz küldött, két bekötendő munka címét. Az utasítás szövegét betűhűen itt adjuk: „A M[é]l-

Könyvkötői utasítás Farkas compactornak.

[tósá]gos Gróff Bethlen Gábor Urfi ő N[agysá]ga könyveinek a sarkakra ha egészszen ki férnek az alább adnotált szók, csak nyomtassa ki egészszen Compactor Farkas Ur ezen szókat. A nagyobbiknak sarkára: HISTORIA WOLFGANGI de BETHLEN. A kisebbiknek sarkára: CAMPEGIVS WITRINGA. Ha pedig egészszen ki nem férnek ezek a szók, csak úgy nyomtassa reájok, amint férnek.“

A becses kéziratlapon szereplő megrendelő nem más, mint a későbbi erdélyi kancellár, BETHLEN GÁBOR, a Bethlen-szisztémának nevezett, s 1755-től a gyakorlatba is átvitt adózási rendszernek a megteremtője, Mária Terézia főudvarmesterének, KHEVENHÜLLER hercegnek a veje.⁸ Compactor FARKAS személyére vonatkozólag semmit sem sikerült megállapítanunk. Idevágó kézikönyveink tanúsága szerint, Erdélyben igen sok hasonlónevű család élt a tizennyolcadik században és így még FARKAS compactor keresztnévét sem áll módunkban meghatározni.⁹ De, ha személyére vonatkozóan nem is tudunk egyelőre semmit, ugyanaz a kéziratlap, amely könyvkötőnk létezését felfedte, kárpótól a személye körüli adatok hiányáért; utat mutat egyik munkájának felismeréséhez.

A kolozsvári Református Kollégium oly módon vetette meg gazdag könyvtárának alapjait — amint az Intézet történetírójánál olvassuk¹⁰ —, hogy a város főurai pénzadományokat tettek le könyvvásárlásokra, vagy pedig ugyanilyen gyakran, egyenesen könyveket bocsátottak a Kollégium rendelkezésére. Feltételezhető, ha első pillanatra nem is tetszett valószínűnek, hogy BETHLEN kancellár könyvtárából is kerültek példányok a Könyvtár tulajdonába, s ha igen, miért ne lehetne közöttük véletlenül a FARKAS compactor kötötte BETHLEN FARKAS és WITRINGA is? Feltevésünk akármennyire valószínűtlennek látszott, legalább részben, helyesnek bizonyult. A Kollégium Könyvtára, a katalógus tanúsága szerint, úgy WITRINGA műveiből, mint BETHLEN FARKAS *Históriájá*ból több példánnyal dicsekszik. WITRINGA itt megtalálható munkái közül egyről sem sikerült megállapítani, hogy valamelyik is azonos volna közülük azzal a könyvvel, amelyet FARKAS compactor kötött be BETHLEN Úrfi megbízásából. BETHLEN FARKAS *Histo-*

⁸ HÓMAN—SZERFÜ: Magyar Történet. II. kiadás. IV. kötet: 508., 618. és V. kötet: 28., 113., 116., 123., 135. l.

⁹ KEMPELEN BÉLA: Magyar Nemes Családok. — NAGY IVÁN: Magyarországi Családai. — ILLÉSSY JÁNOS: Az 1754—55. évi Országos Nemesi Összeírás. Budapest, 1902.

¹⁰ TÖRÖK ISTVÁN: A kolozsvári ev. református collegium története. Kolozsvár, 1905. 1—3 kötet.

riájának egyik példánya azonban, kétséget kizáróan nem más, mint a keresett könyv.¹¹

Az azonosság a példányban található tulajdonos-bejegyzés és a kötéstáblán levő aranynyomású betűjegyek bizonyítják. A könyv [A₁] lapjának felső sarkán: „C[omes] Gabriel de Bethlen“ név látható, amelyet később áthúztak ugyan, de az áthúzás ellenére világosan kiolvasható. A kötéstábla elülső oldalának felső részén pedig, arany-nyomással ott állnak BETHLEN betűjegyei: „C[omes] G[abriel] de B[ethlen]“. A kötés keletkezésének idejét ugyanezen kötéstábla alsó részén levő, szintén arannyal nyomott évszám jelzi: „1737“.¹²

Az azonosság megállapítása után a nyomtatványban szereplő más bejegyzésekből kideríthetjük a FARKAS compactornál BETHLEN GÁBOR részére bekötött könyv további történetét, a Kollégium Könyvtárába kerülésének évét. BETHLEN GÁBOR át-

¹¹ E példány RMK 272. könyvtári jelzettel szerepel a Református Kollégium Könyvtárában, s BETHLEN FARKAS művének ama nevezetes első kiadása, melyet az 1679-ben elhunyt szerzőnek testvére, BETHLEN ELEK, a keresdi várban felállított nyomdában 1687-ben kezdett nyomtatni. A nyomtatás azonban olyan lassan haladt, hogy 1690-ben, midőn THÖKÖLY betört Erdélybe, még nem volt befejezve, s az addig elkészült 832 lapnál tovább, a zűrzavaros időben nem is nyomathatták. A háborús évek pusztításait túlélő példányok így csonkán, címlap nélkül kerültek az olvasók kezébe. A nyomtatvány raktáron maradt példányaihoz később címlapot, s tizenkét levelet kitevő szöveget nyomattak, melyben benne foglaltatnak a könyv és a kézirat sorsára vonatkozó adatok. V. ö. SZABÓ: i. m. II. kötet, 2036. sz.

BETHLEN GÁBOR számára, FARKAS compactornál bekötött példány a kiegészítés előtti, címlap nélküli, eredeti, csonkaszövegű könyv.

¹² A kötéstábla méretei: 31×20,5 cm. Gerincének szélessége: 6,5 cm. A kötés anyaga: finom, barnaszínű kecskebőr, melyet vastag papírtáblára ragasztott a könyvkötő. A tábla elülső oldalán, felül BETHLEN GÁBOR nevének betűjegyei, arany-nyomással: „C. G. de B.“, alul a bekötés kelte, szintén arany-nyomással: „1737.“ A tábla hátsó oldala síma. FARKAS compactor díszítő-művészete a dísztelen, finom táblák helyett a kötés gerincén nyilatkozik meg. A bordákkal tagozott gerincen arany-nyomású stilizált motívumokat helyezett el. A felülről számított 1., 3., 4., 5., 6. és 7. bordaközben, két-két párhuzamos vonal között, a bordaközök közepén, az előkelő megrendelő magas méltóságára utaló korona. Nem BETHLEN rangját reálisan jelképező grófi korona ez, hanem a nemesi és királyi korona ábrázolásából stilizáltatott. A koronától balra és jobbra egy-egy stilizált helykitöltő-motívum. A 2. bordaközben, piros cimkén, választékosan díszített keretben, a mű címe: „WOLFGANGI DE BETHLEN HISTORIA“.

húzott névbejegyzésén felül, más tulajdonosra utaló beírást nem is találhatunk, csupán a Református Kollégium Könyvtárát. Az utóbbi név a könyv négy előzéklapján többször is szerepel. Jelentős közülük az, amely a második előzéklapon olvasható: „Bibliotheca Illustris Collegii Reformat. Claudiop. 1747.“ E szerint BETHLEN FARKAS *Historiája* tíz esztendővel a bekötöttes után, már a Kollégium birtokában volt. Bizonyosan maga BETHLEN GÁBOR ajándékozta iskolájának a finom ízléssel bekötött, gyönyörű könyvet, amelynek hányatott története, nyomdailag befejezetlen állapotában, beszédes jelképe a fejedelemség bukása utáni erdélyi szabadságharcoknak. Szép kötéstáblája pedig kifejező tanúságtétel a tizennyolcadik századi erdélyi könyvkötőművészetről, amely a politikai önállóság megszűnése után is, hűséges folytatója annak, amit a fejedelemség idején az erdélyi tehetség megvalósított.

IV.

SZENT GYÖRGYI MIHÁLYnak és Compactor FARKASnak a fentiekben bemutatott egy-egy munkája igen kevés lehetőséget nyújt arra, hogy tehetségük irányára, művészetük értékére és hiányaira, munkásságuk egészének jellemző jegyeire következtethetnénk. A művészeteknek azok a megnyilatkozási formái (ide tartozik a könyvkötészet is), amelyeket a *kisművesség* kifejezésével szokás illetni, legtöbbször csak az alkotásoknak egész sorozatával nyújtanak tájékoztatást létrehozóik képességeire. Egy kötéstábla legfeljebb sejteni enged, s ezt a sejtést más munkáknak előkerülése homlokegyenest megmászhatja. Éppen ezért, meddő kísérlet volna a marosvásárhelyi SZENT GYÖRGYI MIHÁLY és a kolozsvári FARKAS compactor¹³ egy-egy kötéstáblája nyomán

¹³ Az utóbbinak kolozsvári voltára biztos adatunk nincsen, de az alábbi érvekre támaszkodva, mégis kolozsvári mesternek tarthatjuk: 1. FARKAS megrendelője, gróf BETHLEN GÁBOR Kolozsvárt tanult. 2. A BETHLEN GÁBOR környezetének valamelyik tagja által írt könyvkötői utasítást a kolozsvári Református Kollégium Könyvtárába került BONFINI-kötet címlapjához használták fel restaurálási célra. 3. A BONFINI-kötetnek a Kollégium Könyvtárába kerülése előtt, a bejegyzések szerinti („Ex libris Martini A. Hunyadi. A. 1710.“) egyik tulajdonosa szintén kolozsvári diák volt. Nem lehetetlen — bár nincs rá megfelelő bizonyítékunk —, hogy FARKAS compactor műve a BONFINI-könyv egyszerű, hatbordás bőrkötése is?!

távolabbi stílus-szempontra utalnunk. Egy-egy mű ugyanannyira lehet jellemző jegye az egész pálya stílusának, mint ahogy olyan kivételes darabja, amely semmi magyarázatot nem nyújt az egészre. A további kutatás talán módot fog adni arra, hogy más munkáit is tanulmányozhassuk a két könyvkötőmesternek, s akkor majd világos lesz — amit az itt közölt kötések is sejtetnek —, hogy működésük nem méltatlan az önálló fejedelemség utolsó korszakában, APAFI fejedelem idejében kivirágzott, nagy-szerű barokk könyvkötészethez, midőn könyvkötőművészetünk, MÁTYÁS király óta először élte virágkorát Magyarországon, itt a kicsiny Erdélyben.¹⁴ Hogy a tizennyolcadik századi erdélyi könyvkötészet egésze nem méltatlan az APAFI-korabeli hagyományhoz, az eddig publikált reprodukciók is mutatják.¹⁵

SZENT GYÖRGYI MIHÁLY kötéstáblája homlokegyenest más stílust képvisel, mint FARKAS compactoré. A két kötés létrejötte között közel három évtizednyi távolság van, de a különbséget korántsem ez a három évtized magyarázza. Sokkalta több magyarázó szerepe lehet a következő tényezőnek: Az egyik műnek, az *Öreg Gradual*nak a kötése a marosvásárhelyi gyülekezet céljaira készült, a másik, BETHLEN FARKAS *Historiája* pedig egy előkelő főnemes magánhasználatára. Az első, hatalmas fólió kötet, komoly, egyházi célú énekeskönyv. Már nagy méretei is megkívánták a súlyos faalapozású táblát, s rajta a tartósságot ígérő, erős munkát. A kötés első pillantásra úgy hat, súlyos ötvös-vereteivel, mintha a valóságnál több évtizeddel előbb kötötték volna be. (Régies hatását még teljesebbé teszi a Székely Nemzet legrégibb címére, az egyik köldökvereten.) A kötéstábla régies stílusa SZENT GYÖRGYI MIHÁLY magas könyvkötői szaktudását példázza. A csaknem száz évvel előbb nyomtatott, nagyméretű, nehéz könyvet lehetetlen lett volna a tizenhetedik század végi, vagy a tizennyolcadik század eleji kisebb formátumú könyvek kötéstechnikájával és a technikával összefüggő modern stílusban bekötni. Az anyag természete szabta itt meg a kötés stílusát! SZENT GYÖRGYI mester könyvkötői képességeit mi sem mutatja inkább, mint az, hogy e szempontot felismerte, s e szempont

¹⁴ V. Ö. TOLNAI GÁBOR: Legyező-díszes könyvkötések Erdélyben (Egy díszítőmotívum története.) MKSze, 1939. 247—265. l.

¹⁵ V. Ö. VÉGH GYULA: i. m. — ROMHÁNYI KÁROLY: i. m.

figyelembevételével, technikailag ugyanúgy, mint stílusban, olyan munkát készített, amely alig marad mögötte kora legszebb hazai ötvösdíszítésekkel ellátott kötéseinek.

FARKAS compactor műve a tizennyolcadik század első felének európai stíluskövetelményeit szem előtt tartó, modern kötés. A bekötendő, kisebb formájú könyv arányai megengedték ezt, az előkelő megrendelő rangja pedig egyenest megkívánta a korszerű, magas színvonalat. De ez csak úgy valósulhatott meg, hogy olyan mester végezte a rábízott munkát, aki az egykorú európai stílus világában járatos művész. Szolid, mértéktartó, minden fölösleges díszítéstől tartózkodó munkájának stíluspárjai fellelhetők a tizennyolcadik század eleji európai könyvkötőalkotások soraiban.¹⁶

Kötéstáblája nem szolgai utánzat; a külföldi analógiák viszonylatában is kitetszik, hogy aki megtervezte és kivitelezte, egyéni megformálásra törekedett!¹⁷

TOLNAI GÁBOR.

¹⁶ V. ö. HENRI BOUCHOT: Les Reliures D'Art. Paris, 1888. — PLANCHE: LXXI., LXXVIII.

¹⁷ Végül hálás köszönetet kell még mondanom Kelemen Lajos, Erdélyi Nemzeti Múzeum-i főigazgató úrnak, aki könyvkötéstörténeti kutatásaimkor nagy szaktudásával készségesen volt segítségemre. A jelen tanulmányban ismertetett kötésekkel kapcsolatban: a marosvásárhelyi Öreg Gradual mesterére már akkor felhívta a figyelmemet, midőn az Erdélyi Művészeti Kiállítás kötésanyagának átvizsgálásához magam még nem foghattam hozzá.

A FELSŐ MAGYARORSZÁGI MINERVA TÖRTÉNETÉHEZ.

Kassa város magisztrátusa 1824. augusztus 25-én ELLINGER ISTVÁN könyvárus kérelmét fölterjesztette a helytartótanácshoz,¹ melyben az *Felső Magyarországi Minerva* címen magyar időszaki irat kiadására kért engedélyt. A városi tanács pártolólag terjesztette föl a kérelmet; szerinte ELLINGER jóerkölcsű, derék, szorgalmas polgár, a magyar irodalom ügyének pártolója. A tanács a magyar nyelv használatát előmozdítandó, a folyóirat engedélyezését kérte.

Az engedélyező okirat szeptember 21-ről kelt és feltételül szabta, hogy a magyarnyelvű lap teljesen politikamentes legyen, minden politikai vonatkozású megnyilatkozástól szigorúan tartózkodjék és az előzetes cenzúrázás kötelezettségének eleget tegyen. Egyben értesítést kapott az engedélyezésről a kassai tanterületi főigazgató is, hogy a lap cenzúrázásáról gondoskodhassék.

A folyóirat a következő évben meg is indult, DULHÁZY MIHÁLY szerkesztésében és évenként három, majd négy szám jelent meg belőle. DULHÁZY, aki gróf DESSEWFFY JÓZSEF titkára volt, a gróf megbízásából indította meg a lapot és DESSEWFFY mindvégig szellemi irányítója maradt a *Minervának*. A nagyműveltségű államférfi a Felvidék szellemi életének központi irodalmi szervéül szánta a kassai lapot, mely az ország másik magas színvonalú folyóírata, a *Tudományos Gyűjtemény* mellett a korszerű művelődést, a nemzeti szellemet és a magyar tudományt szolgálja. Színvonalban sikerült is a *Tudományos Gyűjtemény*-nyel egyenértékűt nyújtani és amellet sokoldalú, érdekes és aktuális érvényű lapot teremteni.

A *Minervában* az egykorú magyarság problémái szólaltak meg, kultúrszomja, multtisztelete, jövőhite, nemzetiségi aggályai,

¹ Országos Levéltár, Helytart. Dep. Rev. Libr. 1824 fons 23 pos. 1.

önfáltése, a reformkor munkavágyának boldog remegése. Gróf DESSEWFFY JÓZSEF, a magyar neohumanista műveltség e kimagasló alakja rányomta egyéniségének bélyegét a folyóiratra. Az eszmék áramlásának örvényes, sodró korszakában örök ideálok nyugodt-fényű pontja után igazodott, elmélyedő, komoly műveltsége az építő, folyamatos magyar munkát kívánta szolgálni. A görög-római klasszicitás és a kereszténység szelleme hajtották előre életútján, melyen az antik humanitás-eszmény és a kereszténység harmóniáját igyekezett létrehozni.

A lap ebben a szellemben készült és ha irányát csak kevesek tudták is követni, a nemzet nagy és jószándékú férfainak nemes küzdelméről, igaz törekvéseiről tett bizonyoságot.

Az új folyóirat az osztrák cenzúrával mindjárt megjelenése után összeütközésbe került és az összeütközések tovább tartottak a lap egész élete folyamán. Az első évfolyam 501—505. oldalán egy SZÉCHENYIHEZ intézett óda esett „súlyos kifogás alá“. Mikor SZÉCHENYI az 1825-i országgyűlésen egy esztendei jövedelmét ajánlotta fel a Magyar Tudós Társaság javára, a nemzeti ébredésbe vetett hitet erősítette meg azokban is, akik már a nemzeti pusztulás látomása felett borongtak. Gróf DESSEWFFY JÓZSEF a *Minerva* hasábjain lelkes ódában köszöntötte az adományozót. SZÉCHENYIBEN a nemzeti nyelv pártolóját ünnepli, az ifjút, aki nyugatra ment, hogy tanuljon s amit tanult, nemzete javára fordítsa. Az ifjú grótot hazánk őrangyala kísérte a tengeren túl: a görög hősök csontjai felett és Róma úri vidékein („ott szívta levegőjüket a Sixtusoknak, Scipióknak, Brutusok árnyaiban merengve“). Az követte őt a Szajna partjain élő víg faj között, az követte kivált a „zöldelve szomor sziget tájára, Neptun magzatához, kiket éleszt, emel, fékez szabadság s gőzzel is ütnek elé csudákat“. Nem hagyta el a Pireneusok alján sem, „szerencsétlen spanyolok között, kik, mint mi, úgy tűrnek kesergve, s hívek a szenvedelemben is csak“.

Most méh gyanánt gyümölcszel telve jön vissza közénk. Új tűz lobog föl általa, derül a homály, nincs olyan éj, mely befedje hírét. Az ősz költő is, kit a haza bánata már csak gúnyra ragadott, felhevült most és elővette rég heverő lantját, hogy újra daloljon. Most már reméli, hogy szózata fenn fog maradni, most már hisz a nemzet boldogabb jövőjében.

A költemény baj nélkül került át a hazai cenzúrán, Bécsben azonban újból cenzúrázták a nálunk megjelent könyveket. Az ottani felülvizsgálatnál szemet szúrt a hazafias érzéssel telített óda. Az 1826. május 5.-i udvari dekrétum² szerint az óda oly súlyos kifogások alá esik, hogy azonnal be kell vonni a könyvkereskedői forgalomból, a cenzor pedig, aki megadta rá az engedélyt, felelősséggel tartozik. Megparancsolták azért, kobozzák el a könyvtárakból és kölcsönkönyvtárakból a folyóirat kérdéses kötetét, és utasítsák a könyvrevizorokat, hogy az óda új kiadását valahogy meg ne engedjék. A helytartótanács megtette a szükséges intézkedéseket, a cenzort pedig felelősségre vonatta a kassai főigazgató útján. MÉSZÁROS JÁNOS cenzor, kassai jogakadémiai tanár a legnagyobb megdöbbenéssel értesült arról, hogy felelősségre vonják az óda engedélyezése miatt és hosszas mentegetőző iratban igyekezett magát tisztára mosni. Azzal védekezett, hogy az időben, mikor a költeményt cenzúrázta, szívgörccsökben szenvedett.

„Az utóbbi években — írja — annyira szenvedtem a görcsöktől, különösen a reggeli órákban, hogy állandóan gutaütés bekövetkezésétől lehetett félni. Orvosom tanácsára semmi olyannal nem foglalkozhattam, ami nagyobb testi, vagy szellemi megerőltetéssel jár. Betegségemnek eddigi tapasztalatom szerint az a természete, hogy testem elgyöngül és ítélőképességem és emlékezetem teljesen cserbenhagy... Dulházy Mihály szerkesztő azzal nyújtotta át az óda kéziratát, hogy előző nap kapta azt Pozsonyból, és a szerző fölötte kívánja, hogy a szedés alatt álló kötetben megjelenjék. Kért tehát, hogy azonnal nézzem át, mivel a nyomdász már be akarja fejezni a kötetet. Hogy panaszra ne adjak okot, mintha a hazai irodalom előhaladásának rosszakaratólag szegődnék ellene, kérelmét teljesíteni kívántam. Távozása után azonban szívdobogásom annyira erősödött, hogy az olvasást kénytelen voltam megszakítani és másnap estére halasztani. Miután addigra kissé megkönnyebültem, újból hozzáláttam föltett munkámhoz és a revizori jegyzőkönyv fölveteléhez, de remegő jobbam csak nehezen engedelmeskedett... Így a testi és szellemi gyöngeség okozta, hogy a fatális ódában csak költői szárnyalást látam, és semmi olyat, ami a cenzúra szabályaiba ütköznék. Már negyedik éve, hogy ennek a jelen időkből különösen nehéz, munkával és kellemetlenségekkel teljes feladatnak — mint a királyi helytartótanács előtt ismeretes — teljes igyekezettel és legjobb tudásom szerint szándékoztam megfelelni és most komoly igyekezetemmel ellentétes véletlen azt eredményezi, hogy ahonnan elégtételt reméltem kapni, szomorúságot kell merítenem. Ez az egyetlen, amit mentségemül teljes lelkiismerettel felhozhatok, s ha ez csekély súlyúnak látszik, másik ítélőszékhez, Őfelsége veleszületett kegyességéhez fogok mély alá-

² Rev. Libr. 1826. fons 7. pos. 16.

zattal menekedni, melynél a nem rossz szándékból, hanem a szellemi gyöngeségből a helyes útról letérők mindig biztos menedéket találnak. Harmincnyelc év óta szolgálom felséges uralkodómat és még egyszer sem kaptam felülről rendreutasítást.“

MÉSZÁROS professzor kegyelemért könyörgött, a főigazgatót pedig kérte, támogassa esedezését. Ennyi megalázkodás — egy Széchenyit dicsőítő óda átengedéséért. A főigazgató felmentő ítéletet javasolt. A helytartótanács pedig a cenzor betegsége idejére helyettes megállapítását tanácsolta a halasztást nem tűrő munkák elvégzésére. Mindez hiába volt. Az augusztus 25.-i dekrétum megparancsolta MÉSZÁROS megfeddését, mert előzetes vizsgálat nélkül átengedte a hazafias ódát.

A folyóiratba pedig a költemény eltávolítása után a nyomdász új lapokat ragasztott, melyek csupa kifogástalan dolgot tartalmaztak: a gyászoló szülő panaszát, egy verset a fülemüle haláláról és annak bizonyítását, hogy egyedül az erény szerezhet boldogságot.

Az 1827.-i évfolyamban TERHES SÁMUEL kassai református lelkész egy cikke esett kifogás alá. „Nincs több magyar e földön, mint mi“ — kiáltott fel ebben a szerző. Olyanok voltak Ázsia térségei, miután mi kijöttünk onnan, mint aratás után a tarló. Kőrösi is, aki elment társakat keresni, olyan, mint a gyermek, aki a rétre megy négylevelű lóherét lelni. Egyedül vagyunk, magyar sziget. Csodálatos, hogy az idegen népek tengerében nyelvünk ily tisztán, épen megmaradt és nem keveredett másokkal, mint a latin és gótus, melyből az olasz lett, vagy a római és kelta, melyből a francia keletkezett. Csodálható-e, ha féltékenyek vagyunk nyelvünkre; ha az olasz operának, melynek Flórencben tapsolnánk, a német szomorújátéknak, melyre külföldön könnyeket hullatnánk, itt hidegek maradunk? Csodálható-e, ha a nyakas magyar úgy megy el a német színház előtt, mint a zsidók mehettek el idegen istenek szobrai előtt? Csodáljuk és elismerjük más nemzetek nagyságát, de saját földünkről senki sem űzhet el bennünket.

Ekkor már új cenzor, MAGYAR JÓZSEF professzor vizsgálta Kassán a folyóiratokat. A figyelmeztetéstől ő sem menekedett meg. Mert — DRESCHER budai revizor szerint — ilyen extravagáns felkiáltásokkal, mint az idézettek, a különböző nyelvű lakosok lelkébe könnyen kölcsönös gyűlölet plántálható. ELLIN-

GERT, a kiadót pedig figyelmeztették, hogy pontosan tartsa be a lap engedélyezésekor megszabott föltételeket és politikai tárgyú közleményeket ne vegyen a folyóiratba.³

A következő évfolyamban KISS KÁROLY egyik cikkéhez csillag alatt jegyzetet közölt. Ebben fájdalmát fejezte ki afölött, hogy a hazai műemlékeket nem őrzik kellő kegyelettel és a sorok közül ki lehet olvasni — legalább is a budai cenzor ezt olvasta ki —, hogy eközben Szent István barbár módon megcsonkított székesfehérvári bazilikájára gondolt. „Én megkönnyeztem azon szent omladékok mostoha esetét — írja —, sírva búcsúztam el tőlük, megvallom azon helyébek (!) felemelkedő roppant épület bennem igen visszás indulatokat szült, nem tartanám csudának, ha hogy az ókor megbántódott lelke bosszút állana az újkor fényleni töreksző hiúságán.“ MAGYAR JÓZSEF-et ismét megintették, a kiadó pedig újból figyelmeztetést kapott, hogy a jövőben tartózkodjék minden „éles és sértő kifejezéstől“.⁴

MAGYAR JÓZSEF professzor és revizor kijelentette, hogy a kifogásolt iratot előzetesen nem revidálta és a kézirat egyáltalában nem cenzúráztatott. ELLINGER bevallotta, hogy a nyomtatás engedély nélkül történt és a szerkesztőket, meg szedőit vádolta a visszaélés elkövetésével. DRESCHER budai cenzor szerint, akinek az ügyet véleményezés végett kiadták, a nyomdász vádja rossz-akaratu és ezen módon magát a jövőre nézve is ki akarja vonni a felelősség alól, visszaélések esetére. Az engedély megszerzése a nyomdász kötelessége. DRESCHER szerint ELLINGER annál inkább megérdemli a figyelmeztetést, mert a cenzor fájdalmas védekezéséből kitűnik, milyen kínos szenzációt keltett a vélt hanyagság miatt kapott hivatalos szemrehányás, melyet teljes mértékben a nyomdász érdemelt ki. ELLINGER túlkapásait, szerinte, semilyen cenzori tekintély megfékezni nem képes és csak a politikai hatóságok erélye teremthet itt rendet.

Egy másik gyanús cikk, mely Napoleon hadvezetési elveiről szólt, szintén fölkeltette a budai cenzor figyelmét, azonban a különböző katalógusokban való lázas keresés után sem találta fel az eredetijét (*Maximes sur la Guerre de Napoleon*) sem az eltiltott, sem az átengedett könyvek között. Szerinte az ilyen fordítások

³ U. o. 1828. fons 4. pos. 54—55.

⁴ U. o. 1829. fons 4. pos. 39.

kiadását, hol az eredeti mű a bécsi katalógusokban még nem jelent meg, fel kell függeszteni, vagy az illetékes cenzornak a fordítás az eredeti művel együtt felsőbb helyre való terjesztés végett benyújtandó.

A helytartótanács november 10-én meghagyta a kassai városi tanácsnak,⁵ hogy ELLINGERT, aki nem akadályozva a visszaélések miatt több ízben a főigazgatóság útján kapott figyelmeztetésektől, ez intésekre nemcsak, hogy nem tért észére (non respuit), hanem újra kihágásokat követett el, idézze a magistratus consessus elé és a helytartótanács nevében a legerélyesebben feddje meg és a királyi cenzúra-rendeletek legpontosabb betartására figyelmeztesse, hozzátéve, hogy a jövőben a legkisebb hasonló kihágás esetén nemcsak a folyóirat kiadásának jogától, hanem nyomdászti iparjogától is meg fog fosztatni. DRESCHERnek pedig meghagyták, hogy a jövőben a *Minervában* esetleg megjelenő katonai tárgyú cikkeket vizsgálja át és ha megjegyzése van rájuk, erről a helytartótanácsnak tegyen jelentést.

Ugyanez évben I. Rákóczi Ferenc életrajzát akarta közölni a *Felső Magyarországi Minerva*, BÁRÁNY ÁGOSTON tollából. Ezt már nem merte a kassai cenzor sem engedélyezni és fölküldte előzetesen a helytartótanácsnak⁶ fölülvizsgálás végett. Az értekezés mottója NAGY FERENC ódáiból van véve és így hangzik:

*Ha nemzetednek bús ügye tégedet
Törésre szólít, mégy örömet; magad'
Feláldozod, hogy a Dühösség
Vért ne igyon remegő vidékin.*

Mondanunk sem kell, hogy az életrajz nem jelenhetett meg. Pedig maga az értekezés, a jelmondattal ellentétben, igen lojális hangon íródott, érezhető belőle, hogy a szerző mindúntalan a cenzori vörös plajbászra sandított és ilyenkor igen lehalkította hangját. A királyról a legnagyobb tisztelettel beszélt, a „felséges udvart” sem bántotta, legfeljebb, ha a bécsi minisztereket merte bírálni. Mégis, a hivatalos vélemény az értekezést mind az uralkodóra, mind a nemzetre nézve sértőnek találta, hangját gyűlölködőnek és irányzatát botránkoztatónak.

⁵ U. o. 1829. fons 4. pos. 123.

⁶ U. o. 1828. fons 4. pos. 12.

A jámbor könyvvizsgáló elborzadt a szerző merészségén, aki I. Rákóczi Ferencről így mert nyilatkozni: „Korai elhúnyta károsabb volt a honnak, mint soknak hosszú, de érzéketlen és kártékony élete, mert gyilkot nem mártott a hon szívébe s mert forrón tudá azt becsülni: a min a cudarok hidegen törtetnek át.”⁷

Nem volt szabad ekkor a nemzet szabadsághőseire emlékezni, tilos volt SZÉCHENYIT dicsőíteni és nem engedték meg a magyarság jogainak hangoztatását. Ezek után valóban nem tagadhatjuk meg elismerésünket és tiszteletünket a szerkesztőktől, akik két fronton harcoltak, egyrészt a közönség érdektelensége, másrészt a hatóságok korlátoltsága ellen. Mert egyik vetekedett a másikkal, hogy a folyóirat életének véget vessen. Ilyen körülmények között merészség volt, sőt hőstettnek tekinthető egy folyóirat alapítása és életben tartása. És hogy a közönség érdektelensége nem volt kevésbé fojtó a cenzúra bilincseinél, bizonyítja, hogy a *Minerva* végül is, a sok betiltási fenyegetés után, nem a cenzúra tilalma, hanem előfizetők hiánya miatt volt kénytelen beszüntetni megjelenését.

SASHEGYI OSZKÁR.

⁷ A cenzori vörös plajbással ékeskedő kiadatlan kézirat az aktákhoz csatolva.

KATONAI HÍRLAPOK A MAGYAR HONVÉDSÉG FELÁLLÍTÁSÁIG.

Amikor II. RÁKÓCZI FERENC 1705-ben a bécsi „*Wienerisches Diarium*“ propagandájának ellensúlyozására megindította a hadiújságját,¹ a későbbi kor katonai hírlapirodalmának alapját vetette meg. A bécsi újság a magyar vezéreket tudatlanoknak, barbároknak, egymással örökké viszálykodóknak, önzőknek és hitegetőknek festette, a magyarok harci győzelmeit szándékosan elhallgatta, vagy azokról lekicsinylőleg nyilatkozott.

II. RÁKÓCZI FERENC nem tűrhette tétlenül, hogy az akkori „művelt Európa“ csak e kurucellenes lap elferdített tudósításából mérítse a magyar szabadságharcra vonatkozó ismereteit. Megindította tehát a „*Mercurius Hungaricus*“-t, mely hat esztendeig jelent meg.

A „*Die Rebellen*“-ek által szerkesztett hadiújság példányai évszázadok óta lappanganak ismeretlen helyeken. Nem érdektelen azonban összefoglalni azoknak a kutatóknak az eredményeit, akik a *Mercurius Hungaricus Veridicus* életére vonatkozólag eddig hiteles adatokat szolgáltatottak.

Nálunk először SZALAY LÁSZLÓ említi a lapot „*Magyar történet*“ című műve VI. köt. 245—246. lapján. Ő fedezte fel az első számot is a gr. KÁROLYIak levéltárában. SZALAY nyomán indult el THALY KÁLMÁN másodikként s bár egyetlen példányt sem fedezett fel, az eddigi részletadatok jórészt neki köszönhetjük. Két cikke² és értekezése³ sokkal közelebb hozta hozzánk a kuruc-világ híres sajtótermékét. THALY után FERENCZY,⁴ SZABÓ KÁROLY⁵ és MARKÓ ÁRPÁD⁶ foglal-

¹ THALY KÁLMÁN: Nyomatott hírlapok a kurucvilágban. Vasárnapi Újság, 1866. 11—12. szám.

² I. cikk és „Kuruc hírlapok 1705-ből Berlinben“. MKSzle, 1883. 229—245. lap.

³ Értekezések a történettudományok köréből. VIII. kötet 4. szám. Bp., 1879.

⁴ A magyar hírlapirodalom története. Bp. 1887.

⁵ R. M. K. II. 2228. sz.

⁶ II. Rákóczi Ferenc, a hadvezér. Bp., 1934. 84. lap.

koztak részletesebben RÁKÓCZI hadiújságjával, de THALY eredményeit egyiknek sem sikerült lényegesen gyarapítania. Mígnem TRÓCSÁNYI ZOLTÁN⁷ egyik felhívása meg nem hozta napjaink egyik igen értékes felfedezését.⁸ SZIMONIDESZ LAJOS felfedezése és közlései THALY KÁLMÁN úttörő gyűjtését — ezzel egyidejűleg a *Mercurius Hungaricus*ról eddig ismert adatainkat — jelentékenyen gazdagítják.

Az 1721-ben indult és ugyancsak latin nyelven megjelent „*Novu Posoniensia*“ c. polgári lap, kétévi fennállás után szintén befejezte pályafutását⁹ s akkor a magyar katonai hírlapirodalom történetében majdnem hatvanesztendei hallgatás következett. Jelentek ugyan meg hazánkban időközben németnyelvű lapok (*Wochentlich Zweymal neuankommender Mercurius* és *Pressburger Zeitung*),¹⁰ ezek azonban jelen összefoglalásunk területén kívül esnek, mint ahogy nem tartozik ide az első magyarnyelvű újságnak, a *Magyar Hirmondónak* 1780-ban történt indulása sem.

A második katonai jellegű hirlap, az első magyarnyelvű újság után kilenc évvel, 1789-ben jelent meg s mint elődje, a *Mercurius Hungaricus*, úgy az is a körülményekből — az akkori török hadjáratból — született. GÖRÖG DEMETER és KERÉKES SÁMUEL lapja volt ez, a hetenként megjelenő, „*Hadi és más nevezetes történetek*“. Szerkesztésében olyan volt, mint a XVIII. századbeli többi magyar újságok: füzetsorozat s címében is kifejezésre juttatja abbeli törekvésüket, hogy lehetőleg ne csak haditudósításokat adjanak, hanem a hazából és külföldről mindent, ami művelt embert érdekelhet.

Eleinte ugyan a lap, a címnek megfelelően, nagyobb részt haditudósításokból állt, a változó viszonyokkal azonban a háború is elcsitult s így a szerkesztők más területen folytatták nemzetnevelő munkájukat. Úttörő munkát végeztek a magyar nyelv ápolása, a rajzolás előmozdítása, a betűmetszés és könyvnyomtatás terén, s példát adtak az ifjú magyar tehetségek neveléséről is, amennyiben saját költségükön tanítottak ki több magyar ifjút. Így: az orosházi CZETTERT, a veszprémi BERKENT és a bikkfalvi FALKAT, a későbbi neves magyar művészeket is.¹² Az 1792-ben „*Magyar Hirmondó*“ címet felvett lap 1803-ban megszűnt.

⁷ Ritka régi újságok. MKSzle, 1939. 93. l.

⁸ SZIMONIDESZ LAJOS: II. Rákóczi Ferenc hadiújságja. MKSzle, 1939. 341—351. l. + 24 mell.

⁹ FERENCZY: i. m. 13. l.

¹⁰ DEZSÉNYI: A magyar hírlapirodalom első százada. Bp. 1941. 12. l.

¹¹ FERENCZY: i. m. 5. l.

¹² PÁPAY SÁMUEL: A magyar literatura esmérete. Veszprém, 1808. 409—410. l.

Utána ismét hosszú ideig csend volt a katonai hírlapirodalom tereén. Bár a magyar polgári lapok az előbbi korhoz viszonyítva számban igen megnövekedtek, a honvédelem gondolata s ezzel együtt a magyar katonai hírlapirodalom még csak csírájában élt s csak egyetlen egyszer mutatta látható jelét az 1830-as években, amikor egy VIRÁG JÓZSEF¹³ nevű strázsamester Sopron vármegye támogatását kérte „*A Tudományos Hadász*“ c. lap megindításához. Ám semmi adatunk nincs arra nézve, hogy a lap megjelent volna.

A nemzet az uralkodóházzal, a sajtó pedig a könyörtelen cenzurával vívta élet-halálharcát. A bécsi kormány minden magyar megmozdulás elé gátat vetett. METTERNICH, a nagy intrikus és aggodalmaskodó munkatársai a magyar reformhangulat hatása alatt szinte naponkint tanácskoztak, de míg a magyarság lelket nagy gondolatokra és nagy tettekre hevítette a nemzeti érzés, addig az aggodalmaskodók — különösen KOLLOWRAT — továbbra sem tudtak egyebet javasolni, mint a magyar nemzeti mozgalom tökéletes elfojtását.¹⁴

A sajtószabadság első európai győzelme¹⁵ után 50 esztendőnek kellett elmúlnia, míg végre Magyarországon is enyhült valamenynyire az önkényeskedő cenzura. Az enyhítés azonban nemhogy megállította volna, hanem még jobban fokozta a vihart. A feszültség állandóan nőtt, s amikor 1848 március 15-én a pesti ifjúság bátor fellépése Magyarországon is meghozta a sajtószabadság diadalát, a magyar hadsereg megteremtésén fáradozók, szinte ösztönös kereséssel és sóvárgó vággyal várták a katonai sajtó megszületését, illetve továbbfolytatását. Nem vártak hiába. A katonai hírlapírás fő elemeit: a harctéri tudósítást, az ellenséges propaganda ellensúlyozását, s a vitézi eszmények fenntartására való törekvést már a katonai hírlapirodalom hőskorában is megtalálhatjuk, természetes tehát, ha a függetlenségi harcok is megteremtették a kor katonai hírlapját s ezzel mintegy folytonosságot alkottak az egymástól távoleső hadtörténelmi korszakok között.

A szabadságharc idején az erdélyi főhadparancsnokság érezte legelőször szükségét annak, hogy sajtó legyen a kezében. A 48-as idők egyik nyomdász-szerkesztője, OCSVAY FERENC vállalkozott a lap ki nyomására és szerkesztésére s így 1848. december 28-án, Kolozsváron megindult a „*Honvéd*“¹⁶ c. napilap. BEM tábornok, a főhadparancs-

¹³ FERENCZY: i. m. 189. l.

¹⁴ HÓMAN BÁLINT—SZEKFI GYULA: Magyar történet. Bp., 1936. V. k. 383. l.

¹⁵ DR. KENEDI GÉZA: A magyar sajtójog. Bp., 1903. 19. l.

¹⁶ SZALÁDY ANTAL: A magyar hírlapirodalom statisztikája 1780-tól 1880-ig. Bp., 1884. 85. l.

nok, szívesen adott engedélyt a katonai ellenőrzés mellett megjelent lapra, mert hiszen az ellenségeskedés nagyobb mérvű kifejlődése a postajáratokra is kihatott s így 1848 végén a fővárosi lapok alig jutottak Erdélybe.¹⁷ E körülmény nagyban hozzájárult a lap megszületéséhez.

A „*Honvéd*“ vasárnap kivételével mindennap megjelent. Eleinte negyed-, később kettedrét alakban, 1849. június 25-től fele magyar, fele német szöveggel jelent meg s változatlanul kitarva célkitűzései mellett, 1849. augusztus 14-ig élt. Bár a „*Honvéd*“-et az eddigi hírlapirodalomtörténet¹⁸ csak mellékesen említi meg, vitathatatlan, hogy eredeti haditudósításait és harcleírásait tekintetbe véve, a korszerű hadtörténetírás és Erdély kultúrtörténetírói mint forrásanyagot nem mellőzhetik.

Mielőtt még a „*Honvéd*“ megszűnt volna, a távoli Csíkszeredán 1849. május 27-én megjelent a következő erdélyi katonai sajtótermék, a „*Hadi Lap*“.¹⁹ E lap szerkesztője is katona volt: BIRÓ SÁNDOR honvédszázados s ez már a beköszöntő vezércikkben is kifejezésre jutott. „Mű hírlapot szerkesztünk Csíkban, az Európai művelődés határ szélén, a nagy Magyarország végső gránit szirt ormai alatt, Hargita és Gimes vad rózsái között. És az önök kebelét bámulat döbbsenti meg, úgy-e bár e merész vállalaton?“ — írja BIRÓ százados nemes székely önérettel és katonás tisztánlátással. S ha figyelembe vesszük az akkori sajtóviszonyokat, el kell ismernünk, hogy lapalapításra ott és akkor, valóban csak katona gondolhatott.

A lap minőségére vonatkozólag is értékes adatokat kapunk a beköszöntőből: „Lesznek akik kezökbe véve Lapunkot oly savanyú pofát csinálnak, mintha vad almát ettek volna, és csak azért, mert nem velin a papírja s nem pesti cicero betűvel van nyomva...“ „... a Hadi Lap papírja oly vastag, mint éppen a csíki vászon, amiből készült s betűje oly avas, mint a zárda fala, hol nyomatik...“ A nyomda u. i. a csíksomlyói barátoké volt, akik meg is szenvedtek BEM lapjáért. A szabadságharcot követő üldöztetések idején megkínózták őket s nyomdájukat elvették. A lap tartalmát és kiállítását tekintve elfogadható SZINNYEI megállapítása,²⁰ hogy a „... kétszázéves betűkkel nyomtatott különös lap beltartalmát tekintve is ritkítja párját...“ A lap egyébként hetenként egyszer, hétfőn, 1849. június 14-től kétszer jelent meg nyolcadrét alakban, egynegyed íven s bár

¹⁷ SZINNYEI: Hírlapirodalmunk 1848/49-ben. Bp., 1877. 2. l.

¹⁸ FERENCZY: i. m. 474. l.

¹⁹ SZALÁDY: i. m. 71. l.

²⁰ I. m. 4. l.

SZALÁDY és SZINNYEI szerint is június 25-én szűnt meg — amikor HASFORD orosz tábornok Kézdivásárhelyt elfoglalta s a mieink Csík-szeredába húzódva, szerencsétlen kimenetelű csatákat vívtak —, a Széchényi-könyvtár példányaiból megállapítható, hogy még július 2-án is jelent meg egy szám.

A jellegzetes „*Hadi Lap*“-nak volt egy még jellegzetesebb melléklapja, a „*Csíki Gyutacs*“.²¹ Ebből a „Tüzéri szaklap“-ból sajnos, egyetlen példány sem ismeretes. Hogy SZALÁDY honnan vette adatait, nem állapítható meg. Szerinte BIRÓ SÁNDOR és SIMÓ MÓZSA szerkesztésében, a főlap mellett hetenkint egyszer jelent meg, 1849. június 4-től 9-ig élt s a 3. számmal megszűnt.

De nemcsak Erdély táplálta a katonai hírlapirodalom soha ki nem alvó lángját. 1849. január 9-én, még a „*Hadi Lap*“ megszületése előtt, az elszigetelten harcoló Komárom is megteremtette a maga katonai lapját, a „*Komáromi Értesítő*“-t,²² amit szintén katona: MACK JÓZSEF tüzérornagy szerkesztett és adott ki. A „*Komáromi Értesítő*“, a „*Honvéd*“-hez hasonlóan, szintén napilap volt, negyedréteg alakban, félíven — március 26. és május 8-a között a bombázás idején papírhány, a hírek gyér volta s egyéb technikai akadályok miatt negyedíven minden délután 5-kor jelent meg s közleményeivel nem kis mértékben járult hozzá az elszigetelten harcoló katonák és a lakosság csüggedő lelkierejének fenntartásához. Élettartama — sajnos — szintén rövid volt. 1849. július 6-án, négy nappal erdélyi „körtársa“, a „*Hadi Lap*“ megszűnése után, őt is elérte a végzet s áldozatul esett az osztrák és orosz erőszaknak, de a komáromi válságos időre vonatkozólag még kevés és meglévő példányszámai is igen becses adatokat tartalmaznak.²³

A szabadságharc befejeződésével tulajdonképpen véget ér a katonai hírlapirodalom első, hősi korszaka. Mielőtt azonban végleg lezártnak tekintenők e kort, kívánatos az egykorú katonai lapok feltűnően kevés meglévő példányszámaira is visszaillesztést vetnünk.

A *Mercurius Hungaricus*ból, mint megállapítottuk, a legújabb kutatások szerint eddig hat számról tudunk s kettőnek csak a kézírata ismeretes.²⁴ A „*Hadi és más nevezetes történetek*“-ből már sok példány található, de teljes, melyekben a képmellékletek is megvannak, abból is kevés helyen.

A „*Honvéd*“, a „*Hadi Lap*“, a „*Csíki Gyutacs*“ és a „*Komáromi Értesítő*“ közül az elsőből többet, az utolsóból egyetlen teljes példányt

²¹ SZALÁDY: i. m. 27. l.

²² SZALÁDY: i. m. 115. l.

²³ SZINNYEI: i. m. és „Komárom 1848/49-ben“.

²⁴ DEZSÉNYI BÉLA: i. m. 47. l.

ismerünk. A „*Hadi Lap*“ból csak egy csonka példány ismeretes (a Széchényi-könyvtár 1877 utáni szerzeménye) s a „*Csíki Gyutacs*“ból egy sem.

Hogy mivel magyarázható a lapok példányainak eltűnése vagy a meglévők csonkasága, arra az eddigi kutatások csak megközelítőleg tudnak választ adni. Rákóczi hadi újságja „... mint a fejedelmi udvar hivatalos kiadványa, csak kevés példányszámban jelent meg, s azoknak túlnyomó része külföldre került“ — írja MARKÓ ÁRPÁD.²⁵ SZINNYEI²⁶ szerint pedig: „... az ellenségeskedések nagyobb mérvben való megkezdése a hírlapok terjesztésére nyomasztólag hatott; így már az 1848. év végén a fővárosi lapok alig jutottak rendszeren Erdélybe és viszont. Innen van, hogy ott ritkák a novemberi és decemberi számok, nálunk pedig az erdélyi lapok többnyire csonkán maradtak meg“. A szabadságharc után pedig (I. m. 3. l.) „A rémuralom idején elég volt, ha bizonyos lapokból csak egy példányt is találtak valakinél, azonnal haditörvényszék elé állították s hónapokig fogóságban tartották. Így sokszor, akiknek volt megőrzött lappéldányuk, önszántukból megsemmisítették.“

A szabadságharc befejeződése utáni „rémuralom“ a katonai és politikai lapoknak egyáltalában nem kedvezett. Az osztrák önkényuralom mindent megtett a magyar sajtó elnyomására s ritka szerencsével rendelkezett az a kiadó vagy szerkesztő, aki lapengedélyt kapott. Így a lapok arculata is megváltozott s a keményszavú katonai és politikai lapok helyét a jelképes nyelven írott szépirodalmi folyóiratok, humoros és élclapok foglalták el. A vitézül harcoló honvédek, eszményeiket díszes atillájukkal együtt elrejtették, vagy magukkal vitték az üldöztetés keserű napjaiba, vagy örökre sírba temették.

Tíz esztendővel a szerencsétlen világsi fegyverletétel után kísérletképpen megindult egy „képes hadászati folyóirat“ „*Tárogató*“ címmel, de a vakmerő kiadó (WERFER KÁROLY) és szerkesztő (BERECZ KÁROLY) csak 6 hónapig bírta tartani magát. 1859. júliustól decemberig. A 10 füzetes évi folyamnak induló úttörő lap eltűnt s eddig ismert adatait is csak SZALÁDY²⁷ őrizte meg számunkra.

Három évvel később, 1862-ben, a honvéd-eszmény egyik kiváló hirdetője és külföldön élt fáklyahordozója, KÁPOLNAY P. ISTVÁN, egykori honvédszázados, az itthoni példákön okulva, Genfben (szerinte: „Európa majdnem középpontjában“) kísérelte meg a magyar honvédség eszményét és a tudományos katonai irodalmat gazdagítani, illetve

²⁵ MARKÓ ÁRPÁD: i. m. 84. l.

²⁶ SZINNYEI: Hírlapirodalmunk 1848/49. Bp., 1877. 2. l.

²⁷ I. m. 224. l.

továbbfejleszteni. Alapossággal, nagy képzettséggel és törhetetlen hittel fogott terve keresztülviteléhez. A *Pesti Napló* 1862. évi 225. számában megadja az indulandó lap teljes célkitűzéseit, melyből megállapítható, hogy örök vesztesége a katonai sajtónak, hogy a lapból — mely csak 3 hónapig élt — eddig egyetlen példányt sem ismerünk. E lap adatait az említett újságcikk és SZALÁDY statisztikája őrizte meg az utókor számára.

Az 1860-as évek már annyira közelhozták egymáshoz a nemzetet és az uralkodót, hogy minden remény megvolt a katonai sajtó mielőbbi feltámadására. Sőt azok, akik erre az időre készültek az elmúlt évtizedek alatt, azok tudták, hogy az elkövetkező idő fogja megkoronázni eddigi türelmüket. S nem csalódtak.

Amikor az 1866-i háború után végképen bebizonyosodott, hogy a császári királyi hadsereg régi állapotában nem maradhat meg: a magyarérszerű vezető férfiak mindent elkövettek, hogy a magyar honvédség felállítását dűlőre vigyék. 1867 februárjában végre megszületett a nagy mű: a nemzet kiegyezett királyával, s FERENC JÓZSEF ki-nevezte a magyar miniszterelnököt. Katonai téren egyik korszakalkotó intézkedés a másikat követte s a hosszas várakozás feszültségének hirtelen felengedése magyarázza csak azt, hogy az első percekben a magyar közvélemény két részre bomlott. Az 1848/49-es honvédek az országgyűlési ellenzékkel „Honvédegyelet”-et alakítottak s az 1867. évi XII. t.-c. 11. §-ára támaszkodva, a dualizmus fogalmát és tartalmát a hadseregére is ki akarták terjeszteni.²⁸ A kormányt viszont a hadsereg egységének fenntartása vezette.

Mielőtt ez a fontos vita végleg eldőlt volna, a „Honvédegyeleti Bizottmány” kiadásában — éppen a cél érdekében — gr. BETHLEN OLIVÉR honvédalezredes szerkesztésében 1867. augusztus 5-én „A Honvéd” címen megindult az „Első magyar katonai hetilap”. A katonai hírlapirodalom e második korszakának első rendszeres és hosszúéletű lapja már korszerű sajtóviszonyok mellett, korszerű nyomdatechnikai eszközökkel és teljes felkészültséggel szállhatott harcha a magyar honvédség érdekei mellett s így már magán hordozza az újvilág minden ismertető jegyét is. Célkitűzéseinek első pontja: „A honvédelem szervezését olyan alapon hozni javaslatba, mely népszerű és megfelel a nemzet géniuszának . . .” E célból emlékiratot is szerkesztettek, melyben emlékeztették az országgyűlést a nemzetgyűlés által 1848-ban tett arra az ígéreteré, hogy: „a honvédek sorsáról gondoskodva lesz”. Célkitűzéseiket DEÁK FERENC is pártolta, sőt az emlékiratot sajátkezűleg továbbította.

²⁸ BERKÓ ISTVÁN: A magyar királyi honvédség története 1868—1918. Bp., 1928. 15. l.

Időközben gr. ANDRÁSSY miniszterelnök ugyanebben a szellemben külön harcát vívta a királlyal és a császári kormánnyal, míg végre a nagy erőfeszítéseket és áldozatokat siker koronázta s 1868 közepén — a XLI. t.-c. megszabta alakjában — megszületett a magyar királyi honvédség.²⁹

„*A Honvéd*“ című első magyar katonai hetilap diadalmasan folytatta sikerrel kezdődő útját. KÁPOLNAY is hazatért Genfből és sorompóba szállt. E lap készítette elő az utat a katonai hírlapirodalom következő korszaka felé, mely mind erősebb és gazdagabb fejlődést biztosított a nagy reményekre jogosító, dicső multú magyar honvédségnek. „*A Honvéd*“ könyvészeti adatai már belenyúlnak a katonai hírlapirodalom harmadik korszakába s így azok taglalása már nem tartozik e részlettanulmány sorai közé. Annyi azonban még említésre méltó, hogy 1868 végéig két melléklete volt: az „*Oktató Levelek*“ (1867. nov.—1868. jún., mely a katonai szakdolgozat tárgyalta négy különböző részben) és az „*Új Honvéd*“ (1868 júl. 15.—dec.), mint katonapolitikai folyóirat.

LUKÁCS JÓZSEF.

²⁹ BERRÓ: i. m. 23. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Gutgesell Dávid iskolakönyv-kiadványai Bártfán 1579-ig. RUDOLF császár 1579. február 8-án Prágában kelt s egész Magyarországra szóló parancsával eltiltja a császári engedély nélkül felállított nyomdák működését. Bártfa városa tudomásul veszi a parancsot, ugyanakkor azonban arra kéri a császárt, hogy GUTGESELL DÁVID Bártfán működő nyomdája részére adja meg most a szükséges kiváltságot. Kérését azzal támogatja, hogy

„hunc Davidem typographum hactenus non modo nullum haereticum libellum impressisse, id enim a nobis ipsi severe est vetitum, sed vix unum atque alterum libellum theologicum absque parvulum nuda tantum verba scripturae sacrae continentem absque syllogismis et argumentis et absque invectivis in hanc vel aliam religionis opinionem typis in lucem dedisse.

Tota enim eius typographia occupata hucusque fuit circa libellos scholasticales, ut sunt

Donatus, — compendia grammatica, sententiae de moribus — (calendaria) — dicta illustrium virorum, in quorum Catalogo etiam recensentur Apophtegmata Friderici 3. et Maximiliani I praestantissimorum imperatorum et maiorum moderni imperatoris nostri domini clementissimi.“

„Horum autem — folytatja tovább a kérvény — et huius generis librorum editio et tractatio admodum necessaria est in hac civitate Bartphensi, cincta undequaque barbarica natione ruthena“

— és felhossa, hogy a város nem bízhatja magát se külföldi könyvek behozatalára, se idegen emberekre, mikor politikai vagy egyéb vonatkozásban felmerülő ügyeit kell elintéznie. Ezért kell nyomdának és iskolának lennie a városban.¹

A szintén 1579 elejéről származó előterjesztésben felsorolt és általánosságban érintett kiadványok közül SZABÓ KÁROLY mindössze kettőt ismer. Az egyik KULCSÁR GYÖRGY *Postilla*-ja (I. 150.), a másik GOGREFF MENTO: *Glaube Bekenntnis und Lehre*-je (II. 150.), ha ugyan ez a kettő az előterjesztés megtételekor már megjelent. GUTGESELL iskolakönyv-kiadványai közül HELMBOLDUS L. „*Monosticha veteris et novi testamenti*“ című műve (II. 298.) ismerhető fel a jelentés ama

¹ Országos Levéltár. Kam. Benignae resolutiones, 1579. febr. 16.

szavaiban, hogy egyes kiadványai tisztán szentírási idézeteket sorakoztatnak egymás mellé, — ez a keltezetlen munka tehát 1578-ban jelenhetett meg.

A többi első kiadványait eddig cím szerint sem ismertük.

Maguk a művek természetesen nem ismeretlenek, mert valószínűleg kivétel nélkül utánn nyomások s eredetiség gyanújával legfeljebb az utolsó illethető.

DONATUSnak pl. három kolozsvári kiadása ismeretes 1579 előtt (II. 56, 95, 312), a „*Sententiae de moribus*“ az lehet, amit HONTERUS adott ki Brassóban, 1539-ben (II. 18, 19.), a grammatikai kompendiumok pedig alighanem MELANCHTON latin (és görög) grammatikai munkái (II. 71, 305, 389—306.), de egyik lehet HONTERUS JÁNOS *Compendium Grammatices Latinae*-ja (II. 12, 103, 140.) és KÁROLI PÉTER *Grammatica Graeca*-ja (II. 109.) vagy WAGNER BÁLINT *Compendium Grammatices Graecae*-je (II. 119.) is.

A többi kiadványai egyelőre ismeretlenek. Sem a naptáraiból nem maradt példány,² sem a „*Dicta illustrorum virorum*“²-ról nem tudjuk egyelőre, miféle könyv lehetett, mert későbbi kiadásával nem találkozunk.

A város bölcsen hallgat arról, hogy GUTGESELL DÁVID evangélikus könyveket is nyomtat s inkább segítségére siet azzal, hogy szigorúan ellenőrzi a kiadványait, ami azt mutatja, hogy kialakult szokás alapján a cenzúrának két hatósága van: az egyik a város, illetve általában a helyi hatóság, a másik az uralkodó.

Másrészről tanulságos ez a beadvány abból a szempontból, hogy milyen könyvek voltak a XVI. század második felében egy magyar felvidéki város kenyércikkei. Persze, ezek az iskolai vagy mindennapi használatra szánt könyvek megsemmisültek. GUTGESELL DÁVID hat itt említett kiadványából a RMK. csak egyet ismer s két más olyat jegyez fel, amelyet a jegyzék csak általánosságban említ.

SZIMONIDESZ LAJOS.

Ungarische Oekonomische Zeitung — a legrégebb magyar gazdasági szaklap. Az egyik régi, pesti hírlap, a *Neuer Kurier* tartotta fenn híradásaiban az *Ungarische Oekonomische Zeitung* nevét és

² Annyit azonban EMBER PÁL egyháztörténetéből tudunk róla, hogy ez lehetett SLOVACIUS PÉTER krakkói akadémiai asztrológusnak a kassai délkörre kiszámított gregoriánus-kalendárium, aminek a behozatala ellen a reformátusok tíz éven át hadakoztak s még az 1591. február 10-én tartott nagykárolyi zsinaton is nyilatkozatot adtak ki ellene. (EMBER PÁL): *Historia ecclesiae ref. in Hungaria et Transylvania*, ed. ADOLPHUS LAMPE, 1728, 331—332. l.)

ennek alapján TRÓCSÁNYI ZOLTÁN egy ízben már megkísérelte ezt a régi szakfolyóiratunkat felkutatni.¹ Fáradozása nem járt sikerrel, mert mindezideig nem került elő belőle egyetlenegy példány sem. Utóbb DEZSÉNYI BÉLA foglalkozott vele s ő már feltételezte, hogy az *Oekonomische Zeitung* „még magyar nyelvű is lehetne“;² de mivel a *Neuer Kurier* jelentésén kívül más bizonyíték nem támogatta a feltevését, legújabbán megjelent hírlapi bibliográfiájában az *Oekonomische Zeitungot* a kétes, hiteles adatokat nélkülöző hírlapok közé sorozta.³ Ezen sorok írója egy ízben már foglalkozott a kérdéssel s akkor megállapította, hogy 1789 július közepén valóban megjelent egy szám az *Oekonomische Zeitungból*, de ezt a *Neuer Kurier* hamarosan megszünt mellékletének tartotta.⁴

Most a levéltárból előkerült ennek a gazdasági újságnak az engedélyokirata, s ennek alapján véglegesen el lehet dönteni a kérdést.⁵ Eszerint SZABÓ SÁNDOR 1787. február 4-én kérvénnyel fordult az uralkodóhoz és benne kizárólagos privilégiumot kért egy gazdasági magyar újság — a német nyelvű kérvényben: *Oekonomische Ungarische Zeitung* — Pozsonyban való szerkesztésére és kiadására. Kérelmét kellőképpen megindokolta. Előadta, hogy a magyar mezőgazdaság az ország nem kis kárára nagyon hátramaradott, tehát hasznos szolgáltatásokat tehetne egy olyan újság, amely gyakorlati tanácsokat és kísérleteket közölne, amint azt a külföldi lapok teszik. Mivel pedig a „tulajdonképeni magyar teszi az ország lakosságának legnagyobb részét“,⁶ túlnyomólag földműveléssel foglalkozik s a leggazdagabb földek birtokában áll, tehát elsősorban őt kell gazdaságilag kiművelni; ez pedig csak úgy lehet eredményes, ha az oktatást anyanyelvén kapja. A továbbiakban a felvilágosodásra, a kor csodás erejű jelszavára hivatkozik SZABÓ SÁNDOR: „A legmagasabb hely kívánsága úgyis abban áll — írja —, hogy a felvilágosodás és a tudomány minden felé elterjedjen“ s a gazdasági oktatás már csak azért is kívánatos lenne, „mert ezáltal a magyar eddigi lustaságából (Trägheit), amelyben bizonyára

¹ TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Ki látta az Ungrische Oekonomische Zeitungot? MKSzle, 1939. 312. l.

² DEZSÉNYI BÉLA: Legrégibb hírlapjaink életrajzához. MKSzle, 1940. 359. l.

³ DEZSÉNYI BÉLA: A magyar hírlapirodalom első százada. Budapest, 1941. 57. l.

⁴ KÓSA JÁNOS: A Neuer Kurier története. MKSzle, 1941. 156. l.

⁵ Helyt. tan. Rev. libr. 1787, f. 2., p. 19—20 az Országos Levéltárban.

⁶ „Der eigentliche Ungar macht den meisten Theil des Landes-Bewohner Ungarns aus“, mondja s érdekesen világítja meg vele a magyarok ébredő nemzetiségi tudatát.

csak a tudatlanság bűnös, el lehetne vonni és szorgalomra, buzgóságra lehetne serkenteni a házi és mezei gazdaságban“. Mindaz, ami idegen nyelven jelenik meg, holt anyag a magyarnak; mivel pedig nincs magyar gazdasági újság s a hírlapoknak versenyt nem támasztana, tehát semmi olyan szempontot nem lehet felhozni, ami az engedély kiadását megátolhatná.

A magyar kancellária is meghajolt SZABÓ SÁNDOR érvelése előtt és még 1787. február havában megadta az engedélyt a magyarnyelvű gazdasági újság kiadására. A szerkesztőnek, az engedély kézhezvétele után, még bizonyára egy s más nehézséget kellett legyőznie, ezért jelent meg lapja több mint két év múlva, csupán 1789 közepén; de az ilyen lassúság a régi hírlapoknál nem volt éppen szokatlan dolog. Úgy látszik, hogy a gazdasági újság az első számon túl nem jutott.⁷

Az *Ungarische Oekonomische Zeitung* tehát magyar nyelven jelent meg s benne a legelső magyar gazdasági szaklapot tisztelhetjük. Hiszen PETHE FERENCNEK a *Magyar Újságja (Gazdaságot Tzélzó Újságja)*, amit SZILY KÁLMÁN óta az első magyar gazdasági folyóiratnak tartanak, csupán 1796-ban indult, igaz, hogy hosszabb ideig élt, mint SZABÓ kezdeményezése.

SZABÓ SÁNDORRÓL, a szerkesztőről semmit sem árul el az engedélyokirat. SZINNYEI azonban annyit felemlít róla, hogy mint fiatalember, közreműködött PETHE *Magyar Újságjának*, tehát az időrendben második magyar gazdasági szakfolyóiratnak a megteremtésében.⁸

A magyar hírlapok között és a magyar cím alatt keresve, remélhetőleg még előkerül az *Ungarische Oekonomische Zeitung*, az első magyar gazdasági lap.*

KÓSA JÁNOS.

Hírlapjaink példányszáma száz évvel ezelőtt. Sem a multben, sem a jelenben nem könnyű a hírlapok példányszámának megállapítása. Régebben, amikor még fukar kézzel osztogatott kiváltság volt az újság kiadási joga, a kiadók arra hivatkoztak, hogy kevesen veszik a lapot: így akarták meghiúsítani egy-egy konkurrens újság

⁷ Neuer Kurier, 1789, 648. és 708. l. Említett tanulmányomban (MKSzle, 1941. 156. l.) azt hittem, hogy a gazdasági újság szerkesztője SZACSVAY SÁNDOR, a Magyar Kurír szerkesztője volt. A fentebbiek alapján nyilvánvaló, hogy a Neuer Kuriernak a „pozsonyi magyar szerkesztőről“ szóló híre nem SZACSVAYra, hanem SZABÓ SÁNDORra vonatkozik.

⁸ SZINNYEI (Magyar írók, XIII. 266—7. l.) a Magyar Kurírra hivatkozva közli ezt, de a Magyar Kurír 1796-i folyamában nem találtuk említve SZABÓ SÁNDOR nevét. A továbbiakban SZINNYEI egyik régebben megjelent cikkére utal (Vasárnapi Újság, 1862, 391—2. és 404—5. l.), ahol azonban SZABÓ SÁNDOR neve nem fordul elő.

engedélyezését. Amióta a korlátok leomlottak az új lapalapítások előtt, az ellenkező irányba fordult a kiadók igyekezete: minél több olvasó kimutatása a cél most már, mert ez a bizonyítéka a lap elterjedtségének és ez vonzza az új olvasókat, főleg pedig a hirdetőket. Hogy a hirdetők megfelelő tájékoztatást nyerjenek a lap elterjedése s így közvetve hirdetéseinek értéke felől, némely országban (például Svájcban) állandó önkéntes ellenőrzésnek vetik alá magukat az újságok példányszámukat illetőleg. Nálunk a postán szállított újságok száma szolgálhat a példányszámstatisztika alapjául; persze ebből manapság éppen a legelterjedtebb fővárosi lapok közönségére nehéz volna következtetni, mert a fővárosban a kiadóhivatalok saját küldöncük útján gondoskodnak a lap szétosztásáról, nem is szólva arról, hogy a példányok legtekintélyesebb részét a rikkancs juttatja el percek alatt a nagyvárosi utcák olvasótömegéhez.

Már száz évvel ezelőtt is a fővárosiak tették ki az újságok olvasóközönségének tekintélyes részét. Tudjuk például, hogy a rosszul szerkesztett *Nemzeti Ujságból* 1848. március 16-án néhány óra alatt 700 példányt adtak el Pesten, mert ez a lap közölte elsőnek a forradalom híreit, meg a nemzet 12 pontba foglalt kívánságait; néhány héttel később pedig megindult az első „körúti” lap, a *Márczius Tizenötödike*. De ebben az időben az élénk megyei élet tekintélyes vidéki olvasótábort is biztosított minden újságnak s így nem érdektelen megtudnunk, hogy míg 1842 novemberében 9551 példányban küldték szét a lapokat a pesti postán, addig 1848 augusztusában már naponta 15.000 lappéldány került a postára, míg ugyanazon év decemberében 19.478 példányt szállított a posta vidékre.¹ 1848 novemberében írja a *Kossuth Hírlapja*:² „A pesti postán következő mennyiségű példányok küldetnek szét a budapesti hírlapokból: A Pesti Hírlapból 2554, a Nemzetiből 795, a Pester Zeitungból 2811, a Radikál Lapból 255, a Divatlap és Nemzetörből 395, az Életképekből 431, a Dongóból 82, a Magyar Gazdából 130, a Márczius Tizenötödikéből 733, Munkások Ujságából 738, a Magyar Népbarátból 2710, a Tót Népbarátból 534, az Oláh Népbarátból 596, a Német Népbarátból 80, az Oppositionból 275, az Orvosi Tárból 170, a Protestáns Lapból 316, a Reformból 87, a Religió és Nevelésből 911, a Szerb Néplapból 275, az Ungarból 696, a Katholikus Néplapból 1399, a Kossuth Hírlapjából 4214. Összesen 21.487.”

De hozzátesszi forrásunk, hogy ebben a számban nincsenek benne azon példányok, amelyek „a két városban széthordatnak”, „mivel

¹ FIRTINGER KÁROLY: Ötven esztendő a magyarországi könyvnyomtatás közelmúltjából. Budapest, 1900. 141. l.

² 122. sz. Id. FIRTINGER, u. o.

ebből minden szerkesztőség titkot csinál". A *Kossuth Hírlapjából* — saját állítása szerint — 763 példányt adnak el naponta Pesten és Budán. „Ezt összeadva a postán szétküldeni szokottak számával, van összesen 4977 előfizetők. Ehhez adva a tiszteletpéldányokat, lapunkból naponként 5153 küldetik szét.“ Nem ismeri a *Kossuth Hírlapja* a Budán megjelenő lapok postai adatait: a cikkíró hallomása szerint a *Közlönynek* 3000, a *Figyelmezőnek* 400 előfizetője van, az *Ofner Zeitung*éit pedig nem lehet tudni.

A szabadságharc sajtójának legjellemzőbb és legvirágzóbb idejéről ad képet ez az összeállítás. Egyébként, mint ismeretes, a magyar lapok összes száma 1848-ban és 1849-ben 86 volt, az 1847-ben fennállott 33-mal szemben; volt továbbá 71 német, 9 tót, 7 szerb, 3 horvát, 5 román lap. Érdekes ez adatok mellé állítani a *Hasznos Mulatóságok* 1840-i évfolyamának értesülését,³ amely szerint ebben az évben Pesten és Budán mindössze 2—2 hírlap jelent meg, a magyarnyelvű folyóiratok összes száma pedig 3 volt. Az összmonarchia politikai hírlapjainak száma a tudósítás szerint 36, amelyek közül 2 Bécsben, 2 Pesten, 2 Budán, 2 Pozsonyban, 2 Velencében, 2 Prágában, 2 Lembergben, 2 Zágrábban, 1 Kolozsvárott, 1 Brassóban, 1 Koronában (?), 1 Innsbruckban, 1 Brünben, 1 Graetzben (!), 1 Klagenfurtban, 1 Laibachban, 1 Linzben, 1 Salzburgban, 1 Troppauban, 1 Comóban, 1 Cremonában, 1 Milanóban, 1 Mantauban, 1 Páviában, 1 Veronában, 1 Zárában, 1 Triestben és 1 Roveredóban (!) jelent meg. Ezek közül 16 német, 11 olasz, 5 magyar, 1 lengyel, 1 cseh, 1 „illyr“, 1 oláh. E statisztika szerint a mindössze 4 hírlapból⁴ álló pest-budai politikai sajtó a birodalom többi városaihoz képest nem állt éppen kedvezőtlen helyen. „Nem politikai journal“ ugyanakkor 45 német, 38 olasz, 4 cseh, 3 magyar, 3 lengyel, 1 francia, 1 latin és 1 szerb volt az osztrák-magyar birodalomban. Megjelent 27 folyóirat Milanóban, 24 Bécsben, 11 Prágában, 9 Pesten, 4 Velencében, 4 Lembergben, 3 Triestben, 2 Brünben, 2 Laibachban, 1 Budán, 1 Graetzben, 1 Klagenfurtban, 1 Innsbruckban, 1 Linzben, 1 Salzburgban, 1 Páduában, 1 Veronában, 1 Tridentben, 1 Páviában, összesen 96. — Ha e statisztika mindössze 3 magyar folyóiratról tud, ahhoz meg kell jegyeznünk, hogy a hírlapok mellékleteit (Társalkodó, Századunk, Hasznos Mulatóságok) nyilván sem a hírlapok, sem a folyóiratok közé nem sorolja s így számadataikat is figyelmen kívül hagyja. A magyar és a német folyóiratok viszonylagos száma azonban helyesen mutatja a német

³ Folyóiratok száma az ausztriai birodalomban. 1840. január 29. 9. sz.

⁴ E négy hírlap kétségkívül a Jelenkor, a Nemzeti Ujság, a Sürgöny és a Vereinigte Ofner und Pester Zeitung.

divat- és irodalmi lapok még egyre tartó túlsúlyát a magyarnyelvűek fölött.

A hírlapstatisztikák általában — a bevezetőben vázolt nehézségek miatt — viszonylagos értékűek. Ha a megjelent újságok és azok példányainak száma nem is állapítható meg belőlük kétséget kizáró módon, egy-egy lap viszonylagos elterjedésére, vagy egy-egy város fejlettebb hírlapkultúrájára következtethetünk belőlük. Egy-egy hírlap olvasóinak száma alig lesz valaha is pontosan megállapítható, de a hírlapolvasó közönségről, valamint a kor sajtóviszonyairól eléggé megbízható képet ad a különböző helyekről nyert számadatok egybevetése.

Így a negyvenes évekre vonatkozó néhány statisztikai adatunk is akkor lesz megfelelően értékelhető, ha melléjük állítjuk az ugyanebben az időben megjelenő párizsi lapok statisztikáját, amelyet szintén a Hasznos Mulatságok⁵ közöl.

Ez összeállítás szerint a Moniteur 2000, a Journal des Débats 9000, a Constitutionnel 7000, a Courrier Français 4500, a Commerce 2500, a Journal de Paris 1500, a Journal Général 1500, a Presse 14.000, a Siècle 23.600, a Temps 4500, a Quotidienne 5000, a France 2000, az Univers 1000, a Gazette de France 7000, a Messager 2000, a Nouvelliste 2000—3000, a Charivari 1500, a Corsaire 1000 példányt ad ki naponta. A „nagy hírlapok“ napi 90.000 példánya közül 80.000 az „oppositio“ eszméit hirdeti...

Az osztrák-magyar viszonyokkal szembeállítva a párizsi lapok statisztikája nemcsak a fejlettebb sajtókultúrát, hanem a korlátok közé nem szorított hírlapkiadás szabad s néha talán túlzottnak látszó vállalkozó kedvét is mutatja. Valóban Ausztria és Magyarország sajtója csak a XIX. század második felében éri utól — legalább is a számadatok tükrében — a nyugati országok sajtóját.

DEZSÉNYI BÉLA.

Régi papirosok és kötések restaurálása. Az Országos Széchényi Könyvtárban már közel másfél éve folynak rendszeres régi könyv- és könyvkötésrestaurálási munkálatok.

Az ezirányú munkálatok kezdetekor különösen a régi nyomtatványok részben megcsönkült vagy tönkrement lapjainak a restaurálási módszereit tanulmányoztam különböző csonka könyvlapokon. Később azután fokozatosan a régi könyvkötések restaurálását és korhű kötések tervezését és kötését is a munkaprogrammba vettük.

A fentemlített munkálatok tökéletes elvégzéséhez azonban jól felszerelt, minden szükséges eszközzel rendelkező laboratóriumra van szükség. Különböző műszerekre, vegyszerekre, fűrésztűtlakra, pré-

⁵ 1840 ápr. 8. 29. sz.

sekre, stb. Ilyen laboratóriummal az Országos Széchényi Könyvtár nem rendelkezik, de remény van rá, hogy majd sor kerül egy ilyen laboratórium felszerelésére. Addig is az eddig beszerzett műszerekkel és vegyszerekkel, valamint a házi könyvkötészet kevésbé alkalmas felszerelésével restaurálunk, hogy az így szerzett tapasztalatokat majd a létesítendő laboratórium berendezésénél figyelembevegyük.

A könyvek restaurálásánál mindig szem előtt tartjuk azt az általános könyvtári irányelvet, hogy régi könyvet (kötést, könyvlapok csonkultságát) restauráljunk a legtökéletesebben, ahogy csak lehet, de sohasem úgy, hogy ne lehessen megállapítani, mi a restaurált rész a könyvön, mert a mai technikai eszközökkel teljesen észrevehetetlen pótlásokat és restaurálásokat is lehet végezni. Különösen szövegrészt vagy rajzokat ne pótoljunk, vagy rajzoljunk a restaurált részen.

A restauráláson mindig meg lehessen látni, hogy a kötésnek vagy a lapoknak melyik része kiegészítés, továbbá a restaurálás évét, a restaurátor nevét apró betűkkel lehetőleg a könyv első táblájának a belső oldalára alul jegyezzük be, ezen bejegyzéssel a könyv történetére vonatkozólag a későbbi kor kutatóinak biztos adatot nyújtunk.

Az eddig restaurált 28 darab kódex és régi könyv közül egy régi magyar könyv restaurálását ismertetem, melynek korhű, de új kötése is a restaurálás alkalmával készült.

A csonka könyvlapok restaurálásának az egyik módja, ha a könyvlapok elég jó állapotban vannak és nem nagyon foltosak, piszkosak, hanem csak szúrágta sarkok vagy kisebb részek hiányzanak, vagy az ívhajtásnál vannak elszakadva, az úgynevezett száraz módszer.

Az Országos Széchényi Könyvtár Apponyi-gyűjteményében lévő App. 1597, 1602. jelzetű, TEMESVÁRI PELBÁRT: *Sermones és Stellarium* című régi magyar nyomtatványa lapokra szakadva, csonka sarkokkal és egyéb hiányokkal került a kezembe restaurálás végett. A lapok nagy részén sarkok vagy egyéb részek hiányoztak, de a papirosanyag maga elég jó állapotban volt. Az így különálló lapokból aztán restaurálással leveleket, majd íveket csináltam, mégpedig úgy, hogy a csonka könyvlapokhoz megfelelő színű és hasonló minőségű papírból a hiányzó részeket kipótoltam a következőképen. A csonka részek széleit éles késsel leorvasztottam, a hiányzó részeknek megfelelő papírdarabokat vágtam, úgy, hogy minden oldalon a hiányzó résznél körülbelül 2 cm-rel nagyobbak voltak. A könyv lapjain a leorvasztott rész szélét keskenyen fínom fehér keményítőcsirizzel bekentem és az új, pótlásra kiszabott papírrészeket ráragasztottam; természetesen ezek a részek nagyobbak voltak, mint a hiányzó részek. Mikor a ragasztás megszáradt, akkor a felesleges nagyobb új papírrészt a

ragasztás mellett nagyon vigyázva letéptem és utána éles késsel le-sorvasztottam, majd finom csiszolópapírral símára csiszoltam. Ezt a műveletet csak megfelelő gyakorlattal és kézügyességgel rendelkező restaurátor tudja tökéletesen elvégezni, mert egy elhibázott vágás és már tönkrement az eddig restaurált rész és újra kezddhetjük, most már sokkal nehezebb körülmények közt a restaurálást. Az így restaurált lapokat bádoglemezek közé két napra igen erős nyomás alatt présbe tettem. A lapokon lévő szúrágásokat, ha nagyobb számban voltak egymás mellett, a fenti módszer szerint tüntettem el, ha pedig egyes szúrágások voltak, akkor finom papirosport (papirosörletet) keményítőcsirizzel összekevertem és ezzel a keverékkel töltöttem ki a szúrágásokat.

A présből kikerült levelek (mert a szakadt lapokat ilyen módon dolgoztam össze levelekké) úgy mutattak, mintha a kipótolt új részek hozzá lettek volna az eredeti laprészhez forrasztva.

A restaurált íveket préselés után valódi bordára fűztem, oromhímzéssel elláttam, mint ahogy azt a XVI. század elején csinálták és az így elkészített és restaurált könyvet egészbőrkötéshez készítettem elő. Mikor már a könyv így készen volt, akkor természetes színű kecskebőrt szép régies, sötétbarna színre festettem, majd szabályos, a XVI. századi könyvkötés technikájával készült, valódi bordás egészbőrkötetést készítettem a könyv számára. A kötés elkészülte után a Todoroszku-gyűjteményből ránkmaradt fonatos vésetekből a könyv táblájára vaknyomásos díszítőmintát terveztem.

A fonatos mintájú, négyszögletes alakú vésetből a könyv első és hátsó táblájára a szélén köröskörül egy sor dísz került, az első táblán 3 cm-rel beljebb egy újabb sor dísz került köröskörül az előbbi vésetből; az e tükrön belül lévő térséget ugyanolyan fonatos rajzú, de trapézalakú vésettel töltöttem ki. A könyv hátsó táblájának közepére pedig egy nagyobb, trapézalakú, ugyanilyen fonatos vésetű dísz került. A könyv gerincére a szerző neve és a mű címe került, szintén vaknyomással.

Általában, ha valamilyen díszesebb régi bőrkötetést tervezünk, vagy készítnünk, előre kell tanulmányoznunk a megfelelő korból ránkmaradt könyvkötések díszítéseit, mert csak megfelelő előtanulmányok után vállalkozhatunk ilyen munkára. A középkor végéről és az újkor elejéről elég sok művészi könyvkötés, vagy könyvkötéstörredék maradt korunkra.

Amint vázoltam, a tönkrement értékes nyomtatványokat és kéziratokat korszerűen restaurálva, ízléses és korhű technikával készült kötéssel ellátva, tökéletesen megmenthetjük a jövő számára.

SASVÁRI DEZSŐ.

Könyvkötések árai a múlt század elején. Egy JANKOVICH MIKLÓS gyűjteményéből származó kéziratból került elő NEDŐTZY ANDRÁS budai könyvkötő ártáblája. Erről a kis papírszeletről meg tudjuk állapítani a JANKOVICH-gyűjtemény kötéseinek készítőjét, NEDŐTZYt pedig sok fennmaradt kitűnő munkája igazolja.

Egy egész pergament in-4° 3 forint 45 krajcár, in-8° 2 f., in-12° 1 f. 45 kr. Fél-pergament in-2° 3 f. 45 kr., negyedré 2 f. 30, s így tovább 1 f. 40 kr., 54 kr. Egész juhbőrbe kötve 5, 3, illetve 2 forint volt, in-12°-t azonban csak pergamentbe kötötték. Fél-juhbőr 3 f. 30 kr., 2 f. 30 kr., illetve 1 f. 45 kr. volt.

Fínomak és ízlésesek JANKOVICH zöld bőrkötései. Egy kötet in-2° 6 forintba, in-4° 4 forintba került; más alakúra NEDŐTZY nem tett ajánlatot. Viszont juhbőr in natura csak in-8° formátumban készült 1 f. 30 kr-ért.

Nagyon szépek a disznóbőrkötések, préselt díszítéssel. A JANKOVICH-könyvtárban találunk ilyen kötésű fóliókat és quartokat, de NEDŐTZY csak a fóliók árát adja meg: 10 forint. Ez volt a legdrágább kötés.

Igen drága volt az egész borjúbőr, ebbe csak nyolcadréteket kötöttek 3 forintért, ez a legdrágább in-8° kötés. Az árlap kelte: die 15a April. 1810.

SÁRKÁNY OSZKÁR.

A békés-bánati református egyházmegye Baráti Könyvtára. A *Magyar Könyvszemle* előző számában egy régi református egyházmegyei könyvtárról számoltunk be, a beregiről.¹ Most egy olyanról közlünk rövid ismertetést, amely még egyéves sincs: a *békés-bánati református egyházmegye Baráti Könyvtáráról*.²

A *Baráti Könyvtár* 1941 januárjában alakult meg egy egyházmegyei segédlelkész-konferencia alkalmával. A Könyvtár létesítésének gondolata az egyházmegye gyülekezeteit állandóan látogató missziói lelkésztől, SERES ZOLTÁNTól indult ki, aki azt tapasztalta, hogy még a legelevenebb érdeklődésű fiatal lelképászorok és segédlelkészek is úgyszólván el vannak zárva a legaktuálisabb teológiai, társadalmi és irodalmi problémák megismerésétől. Falujukból nehezen mozdulhatnak ki és — főleg a segédlelkészeknél — anyagi helyzetük is nagyon szűk korlátokat szab érdeklődésüknek. De mindezt nem számítva is, a maguk falusi elszigeteltségében élő fiatal lelkészeknek a tájékozódás

¹ *A beregi református egyházmegye könyvtára. Magyar Könyvszemle, 1941. III. füzet.*

² *A Baráti Könyvtár alakítására és működésére vonatkozó adatokért ezúton mondok köszönetet SERES ZOLTÁN egyházmegyei missziói lelkésznek.*

is nehéz a mai szellemi élet rengetegében. Szükségesnek látszott tehát, hogy az egyetemesebb egyházi és nemzeti problémák felismerésére és megismerésére valamilyen szellemi közösség létesíttessék. Ezt legjobban egy egyházmegyei *Baráti Könyvtár* szervezésével vélték elérhetőnek.

A *Baráti Könyvtár* nyolc taggal alakult meg: egy gyülekezeti lelkész, öt segédlelkész, egy ügyvéd-főgondnok és mint a Könyvtár vezetője, az egyházmegyei missziói lelkész. A tagok abban állapodtak meg, hogy egyrészt *egyetemes keresztyén* problémákat, másrészt *magyar népi* kérdéseket tárgyaló könyveket szereznek be: tehát olyan műveket, amelyek a falusi lelkipásztoroknak segítséget nyújtanak a magyar nép körében végzett *pásztori* munkájukban.

A *Baráti Könyvtár* központja Szegeden van, SERES ZOLTÁN missziói lelkészénél. Ő őrzi a meglévő könyveket és a tagok ajánlatára vagy az ő javaslatának elfogadása alapján ő szerzi be az újakat. A könyvek a beszerzés sorrendjében kötetenként kurrens számat kapnak; ez a számuk állandó és igénylésnél csak a könyv számára kell hivatkozni.

Minden, a *Baráti Könyvtárral* kapcsolatos kérdésről *körlevelekben* értesíti a vezető a tagokat. Az első ilyen körlevél tíz pontban foglalta össze a *Baráti Könyvtár* szabályait. Ezek a következők:

1. Tagdíj havi 2 P. Fizetendő csekklapon, legkésőbb minden hó 4-ig.
2. Egyszerre a tag egy kötet könyvet kap olvasásra és azt két hétig tarthatja magánál.
3. Minden tag a hó 14-ig körlevélben megkapja a könyvek címét. A könyv a körlevélben feltüntetett sorszám szerint igényelhető.
4. A könyvigénylés a befizetési lapon jelentendő be, vagy levelezőlapon, de legkésőbb a hó 7-ig.
5. Könyvet az igénylés sorrendjében kap a tag, ezért ajánlatos legalább két cím bejelentése.
6. A tag köteles a nála lévő könyvet minden hó 15-én és 1-én továbbítani a körlevélben megadott címre. A portókötséget a küldő viseli.
7. Aki a tagdíjat idejében be nem küldi, vagy a könyvet határidőre nem továbbítja, fizet 50 fillér bírságot. A bírság felszólítás nélkül a legközelebbi tagdíjjal együtt fizetendő.
8. A tag, ha két hónappal hátralékban van, kilépettnek tekintik.
9. 1942-től minden év végén sorsolás útján legalább egy könyvet kap minden tag.
10. Vigyázz a könyvre! Gondosan csomagolj, mert a Tiéd is.

A tíz pont világosan beszél.

A körlevél tartalmazta a pontokon kívül a könyvállomány felsorolását — *tizenkét* kötet volt akkor — és az egyes könyvek továbbküldésének rendjét. A második körlevél (1941. III. 12.) már *huszon-*

négy kötet címét sorolja fel, mint amelyekből a tagok választhatnak, a harmadik pedig (1941. V. 15.) *harmincét*. Ez utóbbi, tekintettel a rendelkezésre álló könyvek bőségére, módosítja a *Baráti Könyvtár* eddigi kölcsönzési rendjét, mégpedig úgy, hogy a könyv kölcsönzési ideje korlátlanra válik és mindenki egyszerre két, esetleg három kötetet is tarthat magánál. Továbbküldés helyett mindenki a szegedi központból kapja a kívánt könyvet vagy könyveket és oda küldi is vissza őket. Új könyvet akkor kaphat a tag, ha a nála lévőt beküldte; mindig annyi újat kaphat, ahányat beküldött. A könyv beküldésével egyidejűleg közlendő a cserébe kívánt könyv száma, vagy a könyv címlapjához elhelyezett cédulán, vagy levelezőlapon.

A beszerzett harminc kötet jegyzékén végigtekintve, az eredetileg kitűzött célnak megfelelő műveket találjuk. *A világ magyar reformátusságának létkérdései*, MAKKAI SÁNDOR: *A magyar reformátusság egyházi élete*, MAKKAI SÁNDOR: *Magyar nevelés, magyar műveltség*, BARTUCZ LAJOS: *Fajkérdés, fajkutatás*, VERES PÉTER: *Mit ér az ember, ha magyar*, VERES PÉTER: *Az Alföld parasztsága*, KISS LAJOS: *A szegény ember élete*, ERDEI FERENC: *Parasztok*, NÉMETH LÁSZLÓ: *Szekfü Gyula*, NÉMETH LÁSZLÓ: *A minőség forradalma*, KODOLÁNYI JÁNOS: *Suomi títka*, SZABÓ DEZSŐ: *Az egész látóhatár* című munkái vannak meg például.

A *Baráti Könyvtár* adminisztrációja — a vezető közlése szerint — havonként nem vesz többet igénybe néhány óránál. A vezető egy füzetben tartja nyilván a kölcsönzéseket és igényléseket. Az adminisztráció *költségei* is minimálisak: a körlevelek előállítására (írógépi sokszorosítás) és portózára és a könyveknek a központból való kiküldése alkalmával szükséges postai viteldíja jelentik a költségeket. Így azután — ha csak a kezdő nyolc tagot vesszük is — a tagdíjából egy esztendőben 150 pengő körüli összeg fordítható könyvbeszerzésre. Persze, a vezető részéről nem kis lelkesedés és fáradságvállalás, a tagok részéről pedig nagy pontosság szükséges ahhoz, hogy a *Baráti Könyvtár* működése zavartalan és valóban a kitűzött célnak megfelelő legyen.

Bizonyára szaporodni fog e *Baráti Könyvtár* tagjainak száma és más egyházmegyék vagy egyéb hasonló közösségek is utánozni fogják a békés-bánátiak egészséges ötletét, hiszen csekély áldozatért bőséges ellenérték és szép eredmény lehetőségét rejti magában.

HARSÁNYI ANDRÁS.

Lappangó könyvek. A közkönyvtárak polcain elhelyezett könyvek nem glédába állított könyvsorok, amelyeknek — a szemgyönyörködtetésére — szakadatlan mozdulatlanóságban kell állaniok. Ellenkezőleg: az a céljuk, rendeltetésük, hogy mennél gyakrabban megbomoljanak, hogy mennél sűrűbben kiemeltessék közülük mennél

több könyv. A könyvek azért vannak számokkal ellátva, hogy a kiszolgáló altiszt a kutató kérésére, minden keresgélés nélkül, nyomban ki tudja húzni a sorból azt a kötetet, amelyre szükség van s használat után vissza tudja tenni a helyére. S ha pontosan tette vissza, a raktárban rend s a felügyelő tisztviselő lelkében nyugalom van. Ha azonban szórakozottságból rossz helyre osztotta be, s például a 152-es számot az 512-es, vagy 215-ös helyre dugta vissza, vagy akár más szaknak ugyanilyen számaira — ami elő szokott fordulni —, a könyv nem található; *lappang*, egy időre „elveszett“. Ezek az esetek nem gyakoriak, de ha előfordulnak, a felügyelő tisztviselőt nyugtalansággal töltik el. Különösen akkor, ha a legleleményesebb nyomozási módszerekkel sem tud a helyéről hiányzó könyvek nyomára akadni.

E sorok írására egy konkrét eset ad alkalmat. Az utolsó két évben az írók egy részének érdeklődése TOLNAI LAJOS felé fordult. Nemcsak könyvei, hanem újságokban megjelent írásai s a szerkesztésében megjelent *Irodalom* című folyóirat felé is. S e nyugtalan sorsú író írásművei egyik nyugtalanság után a másikat okozzák — legalábbis az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában. Rejtélyes és megfejthetetlennek látszó esetek ismétlődnek meg körülöttük.

Egyik legnagyobb élő írónk a mult év folyamán kereste a *Képes Családi Lapok* 1894-es évfolyamát, amelyben TOLNAI LAJOS-ról cikk és arckép jelent meg. A kötet (nagy negyedréta alakú, vaskos kötet) nem volt a helyén. A kutató közölte velünk, hogy néhány héttel **előtt** egy tanár használta a Hírlaptárban ezt a kötetet. Megkezdődött a szokásos házi nyomozás. A Hírlaptár vezetője lámpájával végigjárta a vasraktár emeleiteit, minden sötét zugát, minden egyes negyed-rétű kötet számát megnézve. A keresett kötet nem került elő. Megkérdeztettek az összes tisztviselők és altisztek — valamennyien kutattak, nyomoztak —, de hiába. Egy hónap múlva a regényíró újból jelentkezett. A *Képes Családi Lapok* még mindig nem volt a helyén. Bosszúsan távozott. Másnap a Hírlaptár vezetője újra nekilátott a kutatásnak s a keresett 1894-es kötet, melynek helye az előző napon még üres volt, már a helyén állott. Nyomban értesítette a regényíró, aki azonnal bejött a Hírlaptárba. Az a levél azonban, amelyen a TOLNAI-ról szóló cikk és róla készült arckép volt, ki volt tépve. Barbáru, otrombán, mint a kávéházban, mintha a csonkítónak csak egy pillanat állott volna rendelkezésére, hogy az ellenőrzés éberségét kijátszva, kézzel kiszakítsa a lapot, melyre nyilván a TOLNAI-arckép miatt volt szüksége. Kutatónk bosszúsan vette tudomásul e — valószínűleg pótolhatatlan — veszteséget, de részben megvigasztalódott

azzal, hogy megkapta a TOLNAI LAJOS szerkesztésében megjelent *Irodalom* (1886—1887) című folyóiratot.

A csonkítás, képmellékletek kiszakítása régi bűne a könyvtárlátogatók lelkiismeretlen rétegének. EÖTVÖS KÁROLY írja 1907-ben:

„[Rózsavölgyi] alakját és arcképét mellékletben közölte a „Pesti Divatlap“ egyik 1844-ik évi száma. Ez is eltűnt már a Nemzeti Múzeum példányából.“ (*Pesti Hírlap*, 1907. dec. 12. *Az élet alkonyán* című tárca.)

A könyvtáros is elég gyakran jön rá efféle hiányokra még a múzeumban is. Így például a *Minerva* I. (1922) évfolyamából ki van tépve HORVÁTH JÁNOS cikke: *A Petőfi-kérdés a magyar irodalomban*, — s az *Aurora* 1822-edik évfolyamából KATONA JÓZSEFnek egyetlen, életében megjelent verse: a *Vágyam*. E csonkításokat most, az elmúlt hetekben vették észre a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának tisztviselői. De térjünk vissza a TOLNAI-ügyre.

Fentemlített kutatóknak most újból szüksége volt az *Irodalomra*, melynek helyrajzi száma 152. Az *Irodalom* nem volt a helyén és — hiába volt minden kutatás, nem került elő. Reméljük, a *Képes Családi Lapok* rejtélyének analógiájára fog megoldódni ez a rejtély is, — de csonkítás nélkül.

A Szerkesztő Bizottság elnöksége nem azért adott felhatalmazást és megbízást e könyvtári riport megírására, hogy a *Magyar Könyvszemlét* érdekesebbé tegye, hanem azért, hogy a könyvtárakat figyelmeztesse arra a veszedelemre, amely a könyv-, hírlap-, folyóirat-anyagot időszerű, vagy az irodalmi, tudományos érdeklődés előterébe került kérdések kapcsán fenyegeti. Minden könyvtárnak vannak ugyan efféle tapasztalatai és mindenütt próbálnak védekezni az alkalmi csonkítók ellen, de a könyvtár maga, a könyvtárlátogatók és szakemberek támogatása nélkül tehetetlen a könyvbrigantikkal szemben. Ezért a könyvtárak felkérlik a könyvtárlátogató közönséget is, hogy ha ily irányú törekvéseket, visszaéléseket tapasztal, hozza a könyvtárvezetőség tudomására, amely természetesen nem gyanúsít senkit, de kénytelen gyanakodni és nyomozni a rábizott, akár ideiglenesen lappangó, akár véglegesen eltűnt könyvek után. Azt, hogy valaki megelőzőleg használta az elveszett könyvet, egy könyvtárigazgató sem tekinti gyanúoknak a kutatóval szemben, azt azonban, ha valaki közli a kitépott arckép hasonmását, anélkül, hogy a hivatalos könyvtári fényképezési laboratóriumban fényképet rendelt volna róla, vagy idézi az elveszett könyv (folyóirat) adatait (cikkeit), anélkül, hogy tudná bizonyítani, hogy más köz- vagy magánkönyvtári példányt használt volna, — kénytelen oly nyomnak tekinteni, amelyen haladva, a rejtélyes eltűnést kiderítheti.

A Hírlaptár reméli, hogy e sorok megjelenése után az *Irodalom* nem marad magánkézben, hanem visszakerül a helyére.*

De reméli külföldi új folyóirat-számok visszakerülését is, amelyek mint a *Magyar Könyvszemle* cserepéldányai érkeztek és — eltűntek. Hogy az új folyóiratszámok iránt van érdeklődés a tudósok között, az örvendetes. De azt a mohóságot, amellyel például a *Südostdeutsche Forschungen* legutóbbi számaira lecsapott az érdeklődő, lehetne kissé mérsékelni, legalábbis addig, amíg a katalógus-cédulán nyilvántartásba kerülnek. Helyes a tudományos érdeklődés és dícsérendő, de csak addig, amíg a könyvtár közhasznú munkájának nem megy a rovására.

TR. Z.

A betű, ír, könyv, szavak eredete. BÁRCZI GÉZA cz évben megjelent kitűnő és rég érzett hiányt pótoló művében, a *Magyar szófejtő szótárban* (1941) a *könyv* s a könyvvel kapcsolatos szavak eredetéről a következőket tudjuk meg:

A *betű* szó először a XV. században, a Münchener Kódexben fordul elő, de nyilván régebben is megvolt nyelvünkben, mert a melléknevi származéka, a *Betűs*, mint személynév 1211 táján és 1399-ben előfordul oklevelekben. Valamelyik török nyelvből kerülhetett a magyar nyelvbe, még a honfoglalás előtti időkben. Az újgúrban a magyar *betű* szónak az írásjelentésű *bitig* felel meg. Származéka, a *betűz* a XVII. század közepén, összetétele, a *betűszedő* szintén a XVII. század közepén fordul elő először.

Az *ír* ige először a XV. században, a Jókai-Kódexben fordul elő. Ez is török eredetű, még pedig valamelyik csuvasos jellegű török nyelvből került át hozzánk. A mai csuvas nyelvben megfelelője *sjyr*. Az *írás*, *irat* (festés), *iratos* a XV. században már szintén előfordulnak. Az *iromány* (1780), *irodalom* (1840), *irodalmár* (1873) nyelvújítási szavak.

A *könyv* első előfordulása is a XV. századra esik. Eredetét bizonytalannak mondja, de származhatott valamelyik török nyelvből; az újgúrban a *küin* szó azt jelenti, hogy könyvtekercs, a csuvas *konj* pedig a „szövet mintás része“. A *könyvtár* szó először 1782-ben, a *könyvtárnok* pedig 1787-ben fordul elő.

(CZUCZOR—FOGARASI szótára szerint a könyv gyöke a gömbölyűt vagy göngyöltet jelentő *köny*, lágyabban *göny*, melyből lett: *könyő* (s ebből: *könyű*, *könyv*, mint *enyű*, *enyv*...) E tulajdonságától vette nevét a latin *volumen*... A magyar könyvhöz hangra is ha-

* E cikk már ki volt szedve, amikor az *Irodalom* című folyóiratot a 251-es szám helyén — hol azelőtt hiába nyomoztunk — megtaláltuk.

sonló a sinai *kinán* (libri sectio) és *kinan* (glomerare = göngyölni); de hasonló hozzá a szláv *knich* és *kniga* is.

A *könyv* Cz. F. szerint: 1. több együvé fűzött vagy kötött papír, hártya- vagy pergamenlevelek, akár tisztán, akár beírva, vagy nyomtatva. 2. Azon tartalom, mely valamely könyvben írva vagy nyomtatva van. 3. Valamely írt vagy nyomtatott könyvnek egy-egy osztálya, vagy egyes könyvnek része. 4. A papírgyárakban és kereskedésekben a német „Buch“ utánzásából 24 v. 25 ívet tevő papírcsomag, mit azonban inkább konc-nak nevezünk.

A *nyom* ige ugor eredetű.) (t.)

ISMERTETÉSEK.

1. E. Berkovits, *Miniatori ungheresi nel „Dictionnaire des miniaturistes“*; Corvina 4 (1941). 255—281.

2. — — *Felice Petanzio Ragusino capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino*: Corvina 3 (1940). 53—84.

3. — — *La miniatura nella corte di Mattia Corvino. Ferrara ed il rinascimento ungherese*: Corvina 4 (1941). 513—546.

Meg kell emlékeznünk BERKOVITS tanulmányairól, mert elég jelentős megállapításokkal gyarapítják a magyar kódex-kutatást; e mellett az olasz-magyar kultúrkapcsolatok ápolására hivatott kitűnő folyóiratban, a *Corvinában* jelennek meg tanulmányai és így európai publicitásra tesznek szert.

1. B. legjelentősebb tanulmányának tartom épp az európai nyilvánosság szempontjából az első helyen említettet. B. ebben tüzetes kritika tárgyává teszi AESCHLIMANNnak: *Dictionnaire des miniaturistes du moyen âge et de la renaissance dans les différentes contrées de l'Europe* (Milano, 1940) című művét. Mivel a külföld felé középkori miniatura-festészetünket, könyvkultúránkat az ilyen mű ismerteti meg, fontos a vele való leszámolás. GÁBRIEL ASZTRIK után (MKSzle 1941, 94—96) alaposan végzi el ezt a számonkérő kiigazítást és pótlást a szerző. A másolókat és betűfestőket nem veszi figyelembe, csak a miniátorokat. A következőket tárgyalja: 1. a karthauzi szerzetes, KONRÁD, Menedékszirt perjele a XIV. sz.-ban, 1307—1310 között. 2. Nagy Lajos ideje alatt MEGGYESI MIKLÓST említi, kinek JAKUBOVICH EMIL egykor a képes krónika festését tulajdonította. 3. HENRICUS STEPHANI, csukárdi plébános 1377. 4. MARTINUS OPIFEX, Zsigmond miniatúra, 5. MISKOLCZI LÁSZLÓ missale-író 1394-ben. 6. A XIV. sz. végéről TEMLINUS TAMÁS, 7. NAGYSZOMBATI MIHÁLY pozsonyi kanonok 1403-ban. 8. VÁCI JÁNOS 1423-ban, aki aranyműves céhnek használatára egy liturgikus könyvet szerkesztett és írt: a céh pátronusának B. Eligius és nem Egidiusnak officiumát, miséjét és néhány misét — nem pedig, mint B. mondja, a céh statutumait. 9. Ugyanebből az évből való LIBETBÁNYAI MAGYAR PÉTER két kódexe. 10. KASSAI PÉTER 1425. 11. GOBIL BÁLINT Selmezbányáról (1432) való miniatort megemlíti AESCHLIMANN; B. méltán utasítja vissza az állítást, mintha

külön szlovák miniaturfestészet lett volna. 12. Helyesen igazítja ki AESCHLIMANNT, hogy HALBGEBACHSEN HENRIK nagysinki rektor misc-könyve nem veszett el, hanem megvan a nagyszebeni Bruckenthal-múzeumban.

MÁTYÁS korából való: 13. BLANDIUS, 14. FRANCISCUS DE CASTELLO ITHALICO MEDIOLANO; itt kiigazítja AESCHLIMANNT, hogy a Kálmáncsehi-breviárium nem antikvárius kezén, hanem a Nemzeti Múzeumban van; nem ad azonban bibliografiát, holott éppen külföldön ismerik. JOÓ TIBOR (MKSzle 1939, 183—185). 15. FELICE PETANZIO RAGUSINO, 16. majd GIOVANNI ANTONIO CATTANEO, madoccai apát, kit háromszor említ meg AESCHLIMANN, B. hivatkozik tanulmányára, melyben bebizonyította, hogy a párizsi Cassianus-kódexnek FELICE RAGUSINO a művésze. 17. FRANCESCO DI LORENZO ROSSELLI, kinek budai működéséből nem maradt reánk kódex. 18. JÁNOS diák, 19. VÁCI PÁL domonkosokat helyesen említi AESCHLIMANN is. 20. HAN JÁNOS kanonok az 1480-as években liturgikus kódexeinek miniatúra. 21. FÁNCSY ANTAL 1489.

II. ULÁSZLÓ idejéből felsorolja a következőket: 22. ESZTERGAMI JÁNOS, 23. KÓHALMI MIHÁLY, 24. BLUTFOGEL BOLDIZSÁR besztercei domonkos, 25. LOSSAI PÉTER, 26. HOFFMANN JAKAB. 27. Az olasz származású BARTA és BERNARDO. 28. FILIPECZ JÁNOS váradi püspököt megemlíti, helyesen, mint miniatort is, mert mikor lemondott a püspöki méltóságról, csakugyan másolt és illuminált kódexeket is. 29. F. M. kezdbetűjű pálos, 1513-ban KINIZSINÉ imakönyvének írója.

II. LAJOS korából elsőnek említi 30. az ERDÖDY—BAKÓCZ-kódexek anoním-művészt, ki a zágrábi könyvtár ERDÖDY SIMON és TOPUSZKÓ GYÖRGY misc-könyvét, valamint az esztergomi könyvtár kétkötetes BAKÓCZ-graduáléját illuminálta. A bibliografiát nagyfontosságú művel kell kiegészíteni: KNIEWALD K.: *Misal čazmanskog prepošta Jurja Topusko i zagrebački biskupa Šimuna Erdödy*. (Zagreb, 1940). KNIEWALD JULIUS CLOVIUST jelöli meg művészként. 31. DESIDERIUS Olaszországból jött címerlevélfestő. 32. FORGÁCH PÁL pannonhalmi bencés (1516) evangelistarium írója és festője. 33. BESSENYEI MIHÁLY ferences kódex-író és festő. 34. GARAY PÁL domonkos 1532-ben a *Kriza-kódex* festője, AESCHLIMANN is említi. 35. OLÁH MIKLÓS I. K. kezdbetűs illuminátora a *Bakócz-graduale* félbenmaradt miniatúrjeit folytatta. 36. Csak név szerint ismerjük PESTI JÁNOST (Hans priefmalcr von Pescht, † 1525); JÁNOS és JAKAB miniatúrokat. B. szerint JULIUS CLOVIUS, kit AESCHLIMANN is ismer, magyarországi munkája nem maradt fenn; KNIEWALD idevágó megállapításai még vizsgálatra szorulnak.

2. A második helyen álló tanulmányában B. elfogadja a FLORIO BANFI által 1938-ban bizonyított tételt, hogy FELICE RAGUSINO és

FELICE PETANZIO egy és ugyanazon személy. Ismerteti életét ennek a raguzai miniator-művésznek, ki a könyvnyomtatás föltalálásának idején Mátyás udvarában a renaissance könyvdíszítésnek egyik főirányítója volt. 1470—1490 között a könyvtár praefectusa volt; Mátyás halála után diplomáciai kiküldetéseket járt Rodus-szigetén, Franciaországban, Velencében, Spanyolországban, Raguzában, Konstantinápolyban. 1502-ben II. Ulászlónak emlékiratot adott át: „*Dissertatio de itineribus aggrediendi Turcam*“: ez csak húsz évvel halála után jelenhetett meg. Sajnos, nem tudta diplomata minőségében sem pipogya urát, sem Európát meggyőzni arról, hogy a törököt saját földjén kell megtámadni, defenzíva helyett. Nem eléggé méltányolt művészi munkássága emlékeiül B. kimutatja: 1. a *Genealogia Turcarum Imperatorum* (Nemz. Múzeum; c. l. m. ae. 378) kódexét. 2. A nürnbergi „*Historia Turcica*“. 3. FILIPECZ (PRUISZ) JÁNOS nagyváradi püspök pontifikáléja Esztergomban; erre vonatkozó megállapításait magamévá tettem (*Esztergomi könyvtárak liturgikus kéziratai*. Pannonhalmi főapátságai főiskola Évkönyve 1941.). 4. A *Trapezuntius-kódex* (c. l. m. ae. 428). 5. A bécsi *Ptolemaeus-kódex*. 6. Legfontosabb, hogy a párizsi *Cassianus-(Corvin)-kódex* művésze gyanánt is FELICE-t, nem pedig a madocsai apátot ismerjük meg.

3. Harmadik tanulmányában B. az olasz közönség részére ismerteti Mátyás király humanista udvarának könyvművészetét, kellően kiemelve VITÉZ JÁNOS és JANUS PANNONIUS szerepét. Az udvari miniátorok közül legtűzetesebben (539—542) FRANCISCUS DE CASTELLO ITHALICO MEDIOLANOT ismerteti, ki formákban és kifejezésmódban ferrarai mintákat követ, egyéni színezésű technikával.

Mindhárom tanulmányban egy technikai dolog hiányát kifogásolom: nagyon ritkán teszi ki, mint annyian mások, a kódexek könyvtárjelzetét Helyesen, még a régi jelzetet is (zárójelben) ki kellene írni; gondolni kell a kezdők nehézségeire és arra, hogy évek múlva mindig nehezebben olvasható a pontatlan jelzésektől hemzseggő tanulmány.

RADÓ POLIKÁRP.

B. dr. Szollás Ella, dr. Droszt Olga, dr. Mokcsay Júlia: *Magyar Könyvészet 1937*. A magyarországi nyomdák és egyéb sokszorosítóvállalatok 1937. évi kötelespéldányszolgáltatása és nyomtatványok (könyvek, hírlapok, folyóiratok) címjegyzéke. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár. Budapest, 1940. 609 l.

Hatalmas kötet fekszik előttem azzal a rendeltetéssel, hogy beszámolót írjak róla szakembereknek. Megvallom, a feladatot nehéznek találtam, mert nem könnyű egy ilyen rendkívül fontos bibliográfiai munka szellemi technikájáról igazságos ítéletet mondani és egyúttal tájékoztatást adni a nemzet egy egészévi irodalmi termelésének

irányairól és színvonaláról. Amikor a kitűzött feladat megoldása érdekében áttanulmányoztam a kötetet, a magyar szellemi termelésnek egy oly hatalmas áradatával találtam szemben magamat, amely világossá tette előttem, hogy annak teljes és kimerítő analízise rendkívüli munkát igényelne és eredménye messze túlhaladná egy könyvismertetés kereteit. A cél csábító ugyan, mert misem volna érdekesebb, mint egy nemzet irodalmi termeléséből annak szellemi élettanához megállapításokat tenni és azokat leszögezni, amihez már maga a címeknek a gyűjteménye is elegendő indítékot ad. Minthogy az elmélyedéshez idő, az eredmények közléséhez elegendő hely nincs, feladatomat kénytelen voltam leszállítani és csupán néhány megjegyzésre, gondolatra szorítkozni, melyek a magyar nemzeti bibliográfia további tökéletesítéséhez egy-két mozaikkal esetleg hozzá fognak járulni. A nemzeti bibliográfia minél tökéletesebb, minél használhatóbb formára való emelése ugyanis nemcsak azért elérendő cél, hogy ezzel bizonyítsuk a nemzet szellemi színvonalának fokát és egyes évek termelésének összehasonlításával ennek a foknak állandó, vagy változó hatások alatt beálló fel- vagy lefelé irányuló ingadozását, hanem azért is, mert a helyesen szerkesztett bibliográfia segítségével erőteljesen támogatjuk az író, a kutató, a tudóst termelőmunkájában. Oly tény ez, mely további bizonyítást nem igényel.

Mindenki tehát, akinek akár egyéni érdeke, akár magasabb nemzeti szempontból szívügye a nemzeti bibliográfia, csak a legnagyobb meglepéssel veheti a kezébe a *Magyar Könyvészet* második kötetét, mint bizonyítékát annak a törekvésnek, hogy hazánk szellemi életének évről-évre megújuló seregszemléjét arra leginkább hivatott szakemberei állítsák össze.

Mindamellett nem mellőzhető néhány megjegyzés a mű szerkesztési technikájáról. Ilyeneket az első kötet bírálója, TRÓCSÁNYI GYÖRGY is felsorolt már a *Magyar Könyvszemle* 1940. évi 3. füzetében közölt bírálatában. Kétségtelen szépséghibául kell újból leszögeznünk, hogy a mű lényege, a könyvjegyzék ezúttal sem került az első helyre. Logikus, hogy a könyvjegyzéket a hírlap- és folyóiratjegyzéknek, ezt pedig a nyomdák jegyzékének kell követnie. Egyébként megállapíthatjuk, hogy ez a két kiegészítő rész ezúttal is igen használható és értékes felvilágosításokat, statisztikai tájékoztatásokat nyújt a maga tárgyáról. Szükségesnek tartom e helyütt kiemelni és hangsúlyozni mindkét cikknek azt a panaszát, amely a kötelempéldányok hiányos beszolgáltatására és a késedelmes adatszolgáltatásra vonatkozik. Oly anomália ez, amelynek minden rendelkezésre álló eszközzel való megszüntetése teszi csak lehetővé a bibliográfiai munkálatok precíz keresztülvitelét, ami a nemzeti kultúrának valóban nagy érdeke.

Mindaddig, míg ez a helyzet fennáll, nem is várható, hogy a nemzeti bibliográfia idejében, a lehető legkisebb késedelemmel készülhessen el. Rendkívül fontos ugyanis, hogy a nemzeti bibliográfia az év lezárása után mihamarabb az érdeklődők rendelkezésére álljon. Ki kell zárunk azt a lehetőséget, hogy 3—4 éves késedelem állhasson be. Korunknak egyik jellemző tulajdonsága ugyanis az élet minden területén mutatkozó tempógyorsulás, ami a szellemi termékek nagyrésznének gyors elévülését is magával hozza. Így a késedelmes közlés a kutató számára a bibliográfiai adatok értékcsökkenését, esetleg teljes elértéktelenedését vonja maga után. Aránylag rövid idő alatt változó irányú problémáink, vagy hirtelen felmerülő új problémák gyors kapcsolást kívánnak nemcsak a publicisztika, hanem a nagyobb elmélyedést, komoly forrástanulmányokat igénylő kvalitásmunka terén is, mert hiszen tudvalévő, hogy ma a kultúrállamokban mindezek elvégzésére központilag irányított munkaszervezetek, munkaközösségek és intézmények működnek a szellemi termelés gyorsítása érdekében. Elsőrendű érdek tehát, hogy az íróknak, tudósoknak, anyaggyűjtőknek olyan könyvészeti segédeszközök álljanak rendelkezésére, amelyek megbízhatóan, kimerítően és a leggyorsabban tájékoztatják a feldolgozandó tárgy irodalmáról. Ez a kíváncsi elsősorban illeti a nemzeti bibliográfiát, amely alapját kell, hogy képezze minden további könyvészeti munkának, így a szakbibliográfiák összeállításának is.

Az említett két kiegészítő részen kívül nagy fontossága volna szerintem a bibliográfia összeállításával egyidejűen elkészíthető könyvtermelési statisztikának is, amely a hivatalosan, tehát legteljesebben összeállított könyvészet adatai alapján készülve módot ad arra, hogy változatos és részletes statisztikai kombinációk segítségével tájékoztasson a könyvtermelés mennyiségi viszonyainak alakulásáról. Ha pedig így lehetővé válna a korábbi évek adataival való összehasonlítás, a változó számok útmutatása alapján képet kaphatunk az érdeklődés irányainak, a nemzet problémáinak változásairól.

Ami magát a mű lényeges részét, a könyvjegyzéket illeti, kétségkívül igen nagy nyeresége ez művelődésünknek, különösen, ha a folyamatban lévő munkálatok révén kitöltődik az 1910 óta fennállott üres és helyreáll a folytonosság. De nemcsak hogy nem szabad megállnunk a megkezdett úton, PETRIK és más bibliográfusok nagy művét nemcsak folytatnunk, de tökéletesítenünk is kell. Ideálisnak azt tartanám, ha az egyszerű betűrendes rendszert odáig fejlesztenők és szervezők át, hogy a nemzeti bibliográfiában a kutató az őt érdeklő anyagot a legkevesebb idővesztéssel találhassa fel. Erre legalkalmasabb, ha nem is a legkönnyebb, szerintem az ú. n. keresztbibliográfia mód-

szereinek alkalmazása, amelynek legművészebb és legszellemesebb keresztülvitelét a párizsi HACHETTE-cég kiadásában megjelenő bibliográfiai évkönyvben találtam meg. Ez a „Biblio“ címen megjelenő kiadvány a Franciaországban és külföldön bárhol megjelenő francia nyelvű művek katalógusa, lényegében a francia nemzeti bibliográfia. Az általa választott szótár-katalógus forma, amelyet szigorúan tudományos rendszerrel, gondossággal és részletességgel alkalmaztak, valóban az egyedül alkalmas arra, hogy a bibliográfiát a dokumentáció színvonalára emelje és így valósággal tudományos munkává avassa. Anélkül, hogy ennek a kitűnő szakemberek által szerkesztett és a közönségnek a lehető legrövidebb idő alatt rendelkezésre bocsátott műnek a részletezésébe belemennék, csak röviden jelzem, hogy minden egyes mű a következő csoportokban fordul elő: 1. a szerző, valamint a címben szereplő minden egyes név (szerzőtársak, magyarázó, fordító stb.), 2. a cím első értelmes szava és 3. sokféle kombinációban összeállított vezér- vagy rendszavak és fogalmak alatt. Egyesíti a betűrendes szerzői és címkatalógust a szakkatalógussal, amelyhez még a földrajzi katalógus is járul. Mindezt természetesen az utalások nyújtotta könnyítések és a nyomdatechnika lehetőségeinek legbrilliansabb kihasználásával. A betűrendes és a szakkatalógusnak ez a mesteri egyesítése, amely a bibliográfiát az irodalmi alkotások címeit konzerváló művön felül a kutató számára tudományos művé, sőt a szakértőnek valóban érdekes olvasmányává teszi, természetesen nem lehet egyetlen ember munkája, hanem csak szakértők kollektív összeműködésének eredménye.

Az a körülmény, hogy a műben nélkülöznünk kell mind a részletes könyvstatisztikát, mind a tárgyak szerinti csoportosítást, de még a tárgymutatót is, nagyon megnehezíti azt a feladatot, hogy valamilyen képet adjunk az év szellemi termelésének legalább a főirányairól, hogy rávilágítsunk a nemzetet irodalmilag is foglalkoztató problémákra, de egyúttal jelzi azt a nehézséget is, amelyet az egyéni érdeklődőre, kutatóra nézve jelent, aki individuális tárgyára nézve kívánna könyvészeti felvilágosítást nyerni. Ha ezen a tervbevett öt éves ciklusos szakkibliográfia kívánna segíteni, úgy ezzel szemben is fennáll a nagy időbeli távolság által előidézett nehézség. Véleményem szerint — ismétlem — csak a kombinált bibliográfia a helyes, amely rövid ciklusok lezárása után jut kézbe és éppúgy használható a szakember, mint a könyvkereskedők számára.

Ennek a nehézségnek ellenére kísérletet teszek arra, hogy röviden jelezzem azokat a tárgyakat, szakokat, amelyek valamilyen tárgyi vagy formai oknál fogva magukra vonják a figyelmet. Itt azonnal rátérhetünk arra a jelenségre, hogy különösen a természet- és főként

az orvostudományi irodalom nagyszámú különlenyomattal van képviselve. Felmerül itt az a kérdés, hogy vajjon helyes-e ezeket ugyanúgy kezelni, mint a nagyobb terjedelmű, egy-, sőt többkötetes munkákat. Anélkül, hogy az érték és terjedelem problémájára kitérnék, a bibliográfia technikája szempontjából helyesebbnek tartanám, ha ezeket tipográfiaiilag is elkülönítenők, ha már bent kell maradniok. Ezek lényegükben ugyanis inkább a folyóiratirodalom keretébe tartoznak nagyrészen és egy — ugyancsak kívánatos — rendszeres folyóirat bibliográfia kiadása esetén teljesen kikapcsolhatók is volnának, mert ennek keretében a különlenyomat-jelleg is jelezhető volna.

Egyébként tárgyi szempontból, míg a természettudományok általán kevésbé vannak kitéve a kor változó irányú érdeklődésének, addig az orvostudomány — mint e kötetből is megállapítható — különösen szociális, tehát közegészségügyi vonatkozásaiban erősen tért hódít. Egyke, anya- és csecsemővédelem, védőnők, gümőkór és nemibetegségek elleni küzdelem, iskolaegészségügy, néptáplálkozás, egészségügyi közigazgatás, tehát mindaz, ami a nemzettest egészségügyi javítását és védelmét célozza, erősen van képviselve. Ezen a ponton széles érintkezési felülete van az ugyancsak jelentős számban képviselt szociálpolitikával, a népesedéspolitikával, a munkáskérdés részleteivel, társadalombiztosítással stb. A politikai, gazdasági és kulturális problémákkal foglalkozó irodalom terén két vezető szempont emelkedik ki: az egyik a világszerte és így hazánkban is jelentkező válság megállapítása, a másik a javítás, a reform problémája. De széles vonalon jelentkeznek a világnézeti alapokra helyezkedett politikai pártok programjaikkal, már forradalmi átalakulást hirdető propagandairataikkal. Ezek kapcsán több művel látjuk képviselve a faji nacionalizmus és a zsidókérdés problémáját. Többen foglalkoznak a nemzeti hivatástudat elemzésével és hirdetésével. Az átszervezés, az organizáció minél tökéletesebb és hathatós keresztülvételét — nemcsak társadalmi és politikai vonatkozásban — hirdeti számos munka. Az autarkia, az államok egymástól való elzárkózásának mind erősebb előtérbelépésével szükségessé vált az egész gazdasági politika, a termelés átalakítása, a mezőgazdaság és az ipar mind racionálisabb kihasználása, a nemzeti tőkeképződés hathatós előmozdítása. Az ide tartozó szervezeti és ezzel szorosan kapcsolódó tudományos problémákról számos munka tudósít. Ezen a téren erős érintkezési felületek vannak a természettudomány egyes ágaival és a műszaki tudományokkal. Földreform, telepítés és parasztkérdés, mint a nemzettörzs erősítésére irányuló törekvés sok író foglalkoztat, közöttük a nevezetesekké vált agrárszociográfusokat. Jelentős alkotásokkal van képviselve a magyar politikai élet két sarkalatos problémája, az akkor

még a megvalósulás felé meg nem indult revízió és a kisebbségi kérdés, amelyeknek politikai és jogi vonatkozásait több tudományos intézet vizsgálja, eredményeit kiadványaikban közlik. A jogtudomány hírneves művelői számos munkában ismertetik a jogtudomány minden ágát, de középponti probléma ez évben a magyar közjogban beállott változás, a kormányzói jogkör újabb szabályozása, a mentelmi-jog, a választójog; többen foglalkoznak az idegen jogrendszerek ismertetésével. A történelmi tudományoknak csaknem valamennyi ága intenzív művelés alatt áll; feltűnő, de érthető az érdeklődésnek a társadalom- és gazdaságtörténet felé fordulása. Az új és legújabb kor történetével foglalkozó művek, több kisebb magyar történelem idegennyelvű fordítása, történelmünk külpolitikai vonatkozásainak tárgyalásai, több forráskiadás és főként számos helytörténeti munka jellemzi a történelmi irodalmat. Utóbbival párhuzamosan a földrajz, tudományában sok helyrajzi munka, városok és falvak földrajzi leírása, település-földrajz, helynévkutató munka jelent meg, mint eredménye annak a felismerésnek, mennyire fontos az új eredmények létrehozatala szempontjából a részletkutatás. A népben rejlő értékek felkutatásának vágya fellendítette a néprajz tudományát is, amely különösen a zenei folklóre terén hozott figyelemreméltó alkotásokat. A vallásos irodalom jelentékeny eredményei a világnézeti harc kapcsán jelentőssé vált vallásvédő és erkölcsnemesítő iratok. Külön kiemelést érdemelnek az egyetemi intézetek és szemináriumok fiatal és az egyetemek barátai egyesületeinek idősebb tudósai tollából származó kiváló értékű munkák, az elméleti és gyakorlati tudományok minden teréről. Nemzetvédelmi és kultúrpolitikai szempontból öröndetes jelenségként regisztráljuk azt a jelenséget, hogy számos, hazánkat ismertető munka jelent meg idegen nyelven, közöttük jelentékeny azoknak a száma, amelyek a magyar művelődés idegen kapcsolatait tárgyalják. Amidőn megállapíthatjuk, hogy mindezekon kívül alig van olyan tudományos ismeretág, művészet stb., amely nem talált volna magyar művelőre, utolsóul, de nem mint legkevésbé fontosról teszünk említést a szépirodalomról. A szépirodalom ezúttal is a legmagasabb százalékszámot éri el az irodalmi alkotások sorában. Hatása, mint ismeretes, a legnagyobb a tömegekre. Ennek részletes vizsgálata kívül esik e cikk keretein, de nem mellőzhető annak a jelenségnek a leszögezése, hogy ezúttal is nagymértékben vonult fel a ponyva, a filléres irodalom. Pusztító, lélekmérgező hatásának ellen-súlyozása egyik főgondját kell, hogy alkossa irodalmi kultúrpolitikánknak. A bibliográfia természetesen nem térhet ki regisztrálása elől, sőt számon kell tartania burjánzását, az analitikusnak azonban

figyelemmel kell lennie az ellene harcbavitt „nemes“ ponyvára, amelynek több példájával találkozhatunk a nemzeti könyvészetben.

Íme, csak egy rövid és hézagos szemle is megmutatja, hogy nemzeti könyvészetünk néma sorai mögött változó, gondokkal és küzdelmekkel teljes korunknak minő dokumentumait őrizzük meg eljövendő századok számára. Ez a fontos feladat a nemzet szellemi életének le-rögzítőjét, a bibliográfust kell, hogy kötelezze és lelkesítse a minél tökéletesebb munkára. Az előttünk fekvő munka jó munka, a benne fekvő hatalmas teljesítményt csak köszönettel és hálával fogadjuk, de az a felfogásom, a nemzeti bibliográfia, egy nemzet szellemi alkotásainak beszámolója terén a legjobbat is csak elég jónak ítéelhetjük. Meggyőződésöm azonban, hogy bízva ma már nagyszámú, kitűnően képzett bibliográfusunk és a segítségükre, rendelkezésükre álló szakemberek szaklelkesezésében, remélhetjük, hogy hivatott vezetők mellett hamarosan el fogjuk érni az ezen a téren is be- és kifelé kívánatos optimális teljesítményt.

NIKLAY PÉTER.

Deutsches Wissenschaftliches Institut Budapest. *Katalog der wissenschaftlichen Bibliothek.* I. Stand vom 1. August 1941. Budapest, (1941, Egyetemi ny.) 119 (3) l. 8°.

A budapesti Német Tudományos Intézet féléves fennállása óta összeállította tudományos kézikönyvtárát, amelynek jegyzékét nemrégiben tette közzé. A könyvtár célja a szellemtudományok területén a magyar és német tudományos kutatás kapcsolatainak előmozdítása. Anyagának kiválogatásában is ez a szempont érvényesült. A jegyzék szakok szerint, huszonnégy csoportban s az egyes szakokon belül betűrendben sorolja fel a könyvtár állományát: általános művek (lexikonok, életrajzgyűjtemények, könyvészet), hittudomány (keresztény hitfelekezetek), bölcsélet, lélektan és neveléstudomány, általános politika és társadalomtudomány, fajismeret és örökléstan, néprajz, őstörténet és germán őskor, általános népismeret, világtörténet és történelmi folyóiratok, ókori történet, német történelem a világháborúig, a világháború és a jelenkor története, nemzeti szocializmus, földrajz, nyelvészet, irodalomtudomány, gyűjteményes kiadványok (egyes német írók kritikai kiadásai), szépirodalom (e részt itt nem közlik, ld. a kölcsönkönyvtár külön jegyzékében), művészet, közgazdaság, természettudományok és orvostudomány (csak általános vagy történelmi fel-dolgozások), jogtudomány, magyarság és Délkelet-Európa.

Egy futó pillantás a szakcsoportokra mindenkit meggyőzhet arról, hogy a könyvtár tágabb értelemben véve a szellemi tudományok kutatóit kívánja szolgálni, s anyagából szándékosan mellőzi a ter-

mészettudományokat, illetőleg ezek közül csak olyan műveket vesz fel, amelyek az előbbi kutatókör munkáját is támogathatják.

Az ügyesen egybeválogatott anyag mindazt magában foglalja, ami egy ilyen jellegű, korszerű kézikönyvtárban nélkülözhetetlen. Különösen az utolsó száz esztendő német tudományos irodalmának klasszikus alkotásaiból hordott össze az Intézet jelentős együttest. A szakcsoportosítás s azon belül pedig a felsorolt legújabb munkák a jelenkori német tudományos kutatás irányvonalára is élénken rávilágítanak. Hirtelenjében talán csak a legutolsó csoport látszik kissé hevenyészve, találmásra összeállítottnak. Egyes kérdések teljes anyagának vagy éppen egy-egy részletkérdésre vonatkozó művek összegyűjtésére nem törekedtek. Ez a könyvtárnak nem is lehetett célja, de az Intézet nem zárkózik el — amennyiben módja van rá —, hogy a kutatók speciális kéréseit teljesítse. Valószínű, hogy az Intézethez leggyakrabban olyan könyvekért fordulnak majd, amelyek más hazai könyvtárban vagy nincsenek meg vagy legalább is nehezen hozzáférhetők. Erre az Intézetnek — ha talán eddig nem vette volna kellőképpen figyelembe — feltétlenül számítani kell. A könyvtár jövő fejlődését is ez fogja megszabni. Lesznek szakok vagy azokon belül egyes ágak, amelyek túlnőnek majd a „kézikönyvtár“ keretein. A Német Tudományos Intézet könyvtára azonban akkor teljesíti igazán hivatását, ha a Magyarországon nehezen megszerezhető munkákkal siet a magyar kutatók segítségére.

Örömmel üdvözljük, hogy erre most kivételesen kedvező alkalm nyílik s a magyar tudományos kutatásnak bővebb lehetősége kínálkozik a német eredmények figyelemmel kísérésére és ezáltal sok tekintetben a német kutatásokat is támogatja, kiegészítheti, vitás kérdésekben a megoldás útját egyengetheti. Az együttműködés mindkét fél számára csak haszonnal járhat.

VARJAS BÉLA.

Jelentés a Hallei Egyetemi Magyar és Délkelet európai Egyházi Kutatóállomás működésének első szakaszáról. 1938. május 15—1940. március 31. Beterjeszti dr. Bucsay Mihály, a Kutatóállomás volt vezetője. Szlováknyelvű kivonattal. Budapest, 1941. 22 lap. (A Középdunai Protestantizmus Könyvtára. A) sorozat, 2. kötet)¹

Az 1938 májusában létrehívott Hallei Egyetemi Magyar és Délkelet európai Egyházi Kutatóállomás (*Forschungsstelle für Kirchen-*

¹ A Jelentés német nyelven az *Ungarische Jahrbücher* 1940. évi 3. füzetében 338—348. lapokon jelent meg ezzel a címmel: *Die Forschungsstelle für Kirchenkunde Südosteuropas, besonders Ungarns, an der Theologischen Fakultät der Universität Halle-Wittenberg.*

kunde Südosteuropas, besonders Ungarns, an der Theologischen Fakultät der Martin Luther Universität Halle—Wittenberg) hivatalosan megállapított feladatai közé 1. a németországi és magyarországi teológiai tudományos munkálkodás közti közvetítés, 2. a délkelet európai, elsősorban magyarországi evangéliumi egyházak multjának és jelenének tudományos kutatása, 3. az egyetemi *Teológiai Szeminárium* megbízásából és annak keretén belül a délkelet európai egyházakkal kapcsolatos előadások tartása, 4. a Halléban tanuló magyar teológusok gondozása tartoznak. E feladat betöltését célzó működés első szakaszáról számol be a Kutatóállomás első vezetőjének, dr. BUCSAY MIHÁLYNAK *Jelentése*.

A *Jelentés* természetesen a működésről való jelentéstétel előtt a Kutatóállomás felállításának előzményeit sorolja fel, egy ilyen intézmény szükségességének indokait adja elő és a Kutatóállomás megszervezéséről számol be. Ezután következik a Kutatóállomás működésének első szakaszáról való tulajdonképeni jelentéstétel. Sorra kerülnek a Kutatóállomás keretében tartott egyetemi előadások, gyakorlatok, a kutatómunka, adatszolgáltatás, a magyar lelkész-növendékek gondozása és a hallei magyar „Baráti Kör” munkája.

A *Magyar Könyvszemlélet* a *Jelentés* VI. pontja, *A további kutatómunka eszközeinek megteremtése*, érdeklí közélebről. Itt ugyanis a nevezetes KASSAI-féle *Hallei Magyar Könyvtár*ról és a Kutatóállomás kiadványsorozatáról számol be a jelentésttevő. Az előzmények előadása során megtudjuk, hogy már a XVI. és XVII. században volt a wittenbergi magyar diákoknak könyvgyűjteményük. A mai *Hallei Magyar Könyvtár* alapját azonban a magyar exuláns professzor, KASSAI MICHAELIS GYÖRGY vetette meg saját könyvtárának az egyetem magyar hallgatói részére való ajándékozásával. Az akkori (a XVIII. század első harmada) kétezres állomány háromezerre növekedett 1890-re, midőn a könyvek gondozását a *hallei egyetemi könyvtár* vette át. Ma a könyvek az egyetemi könyvtár egyik tisztviselőjének felügyelete alatt állanak, aki ezért a „Hallei Magyar Könyvtár első kusztosza” címet viseli. A *Hallei Magyar Egylet* tagjai közül kerül ki a *második kusztosz*, ennek azonban a könyvek kezelését illetőleg érdemleges befolyása nincsen.

A könyvállomány felújítása az 1860—61-ben TORKOS és RAPHA-NIDES diákkusztoszok által készített katalógus alapján történt. A TORKOS-féle rendszerezés a könyveket és kéziratokat nyolc tárgyi főcsoportba és ezeken belül alcsoportokba osztotta. A főcsoportok: I. *Teológia* (A) Szentírásmagyarázat, B) Történeti teológia, C) Rendszeres teológia, D) Gyakorlati teológia), II. *Történettudomány*, III. *Nyelvtudomány és szépirodalom* (A) Nyelvtudomány, B) Szépiroda-

lom), IV. Bölcelet és jogtudomány (A) Bölcelet, B) Jogtudomány), V. Természettudomány, VI. Vegyes művek (Kolligátumok), VII. Kéziratok, VIII. Hazai nyelven írt munkák (A) Magyar nyelvűek, B) Szlávnyelvűek). A folióalakú katalógus eredetileg is házi használatra és meglehetősen szakképzettség nélkül készült, úgyhogy végtére is inkább csak leltárnak tekinthető; sőt ebből a szempontból sem kifogástalanul pontos.

A *Hallei Magyar Könyvtár* anyagának katalogizálási munkáját 1900-ban dr. REINHOLD HENRIK első kusztosz kezdte meg és végzett e tekintetben kiváló munkát. A VI. főcsoport anyagának egy részét leszámítva felvette cédulákra az egész állományt két példányban. Egyik abc-rendben állított össze — ezt 1914-ben beolvastották az egyetemi könyvtár betűrendes összkatalógusába —, a másik, helyrajzi számszerinti összeállítás, a könyvállomány mai helyrajzi katalógusa. Az anyagnak különálló betűrendes katalógusa nincs, szakkatalógus pedig még egyáltalában nem készült, használhatósága tehát ezidő szerint meglehetősen korlátozott. BUCSAY működése folyamán több irányban elindította a katalóguskészítési munkát és az anyag feldolgozását. Többek közt készített egy olyan kézi cédulakatalógust, amely tartalmazza a *Hallei Magyar Könyvtár* mindazon darabjainak leírását, amelyek a Kutatóállomás munkájához szükségesek lehetnek. Hasonló szempontból felvették ide a berlini *Magyar Intézet* és a hallei egyetemi könyvtár egyes egyházi vonatkozású nyomtatványai is. BUCSAY-nak a *Hallei Magyar Könyvtár* anyagával kapcsolatban végzett legjelentősebb munkája a régi magyarok számbavétele. Eredményeit külön kötetben publikálta.²

A *Hallei Magyar Könyvtár* könyvállománya a Kutatóállomás felállításáig nem igen gyarapodott, sőt 1921-ben bizonyos mértékben csökkent is. Ekkor ugyanis GRAGGER RÓBERTnek 865 könyvtári, 105 kéziratári és 100 folyóirattári számnak 99 évre a berlini *Magyar Intézet* számára való kikölcsönzését sikerült elérnie. E könyvek tulajdonjogilag természetesen ezután is a *Hallei Magyar Könyvtár*hoz tartoznak.

A Kutatóállomás felállítása után szükségessé vált, hogy az új intézménynek feladatai teljesítéséhez *szakkönyvtár* álljon rendelkezésére. Legcélszerűbbnek az látszott, ha ennek alapjául a *Hallei Magyar Könyvtár*at tekintik. Ezért BUCSAY — bár a *Hallei Magyar Könyvtár* kezelésében mint a Kutatóállomás vezetője, hivatalos szerepet nem

² Régi magyar könyvek a *Hallei Magyar Könyvtárban*. Jegyzéküket összeállította és bevezette dr. BUCSAY MIHÁLY. Budapest, 1941. (A Középdunai Protestantizmus Könyvtára, A. sorozat, 1. kötet.) Ism. a *MKSzle* 1941. évi III. füzetében.

vitt — igen jelentős eredményt mutató könyvbeszerzés-munkájával a *Hallei Magyar Könyvtár* állományát gyarapította. A gyarapodás részben ajándékozás, részben vétel útján történt.

Az ajándékozók között elsősorban a magyarországi két protestáns egyház és a két magyar egyetemi protestáns hittudományi kar, azonkívül néhai CSIKESZ SÁNDOR debreceni egyetemi tanár, a *Hallei Magyar Egylet* és a *Gusztáv Adolf Egylet* lipcsei központja találhatók. Jelentős ajándékot juttatott a berlini *Magyar Intézet* és folyóiratokat az OKBK. Az ajándékozás útján történt gyarapodás mértéke: kb. 550 kötet és 7 kurrens folyóirat.

Vásárlás útján 284 mű került a *Hallei Magyar Könyvtárba* 1116 pengő értékben. A vásárlást a debreceni egyetem hittudományi kara útján a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által adományozott 400 pengő összegű azonnali és 1600 pengő összegű egyszersmindenkori beruházási segély tette lehetővé. A vásárolt könyvek egyrészt szótárak és lexikonok, másrészt peddig „tervszerűen oszlanak meg a Kutatóállomás által ápolt szakterület egyes ágai közt“. Több folyóiratra is előfizetett a Kutatóállomás. A könyvvásárlásoknál és folyóiratmegrendeléseknél az elv az volt, hogy a „nem magyar és nem magyarországi nemzetiségi kiadványok megvásárlására a hallei egyetemi könyvtárt kell felkérni“.

BUCSAY *Jelentése* megemlékezik arról is, hogy a *Hallei Magyar Könyvtár* elhelyezése nem kedvező: félreeső helyen és kettős sorokban állanak a könyvek. Ezen a helyzeten való változtatást, egyrészt megfelelőbb és kényelmesebb elhelyezést, másrészt a gyakrabban használt könyveknek és folyóiratoknak az egyetemi könyvtár olvasótermében való felállítását az egyetemi könyvtár igazgatósága már megígérte és az ígéret beváltását csak a háborús körülmények késleltetik.

Megjegyzi BUCSAY, hogy a Kutatóállomás és a *Hallei Magyar Könyvtár* viszonya hivatalosan nincs tisztázva. Tekintve, hogy a Kutatóállomás az egyetemi könyvtár vezetőségének és tisztviselőinek jóindulatát és segítségét tapasztalta, BUCSAY szerint a jelenlegi helyzeten nem szükséges változtatni. A könyvanyag őrzése jó és biztos kezekben van. „Abban az esetben azonban — írja *Jelentésében* BUCSAY —, ha mód nyílnék a kutatóállomásnak olyan egyetemi intézetté való átalakítására, amelynek állandóbb jellegű vezetősége és megfelelő segédszemélyzete lenne, a *Hallei Magyar Könyvtár*, mint ennek az intézetnek a könyvtára, hasonlíthatatlanul nagyobb fejlődési lehetőségeknek nézne elébe...“

Beszámol BUCSAY a Kutatóállomás keretein belül megindított kettős kiadványsorozatról is. Céljuk, hogy a Kutatóállomás keretében végzett kutatások eredményei publikáltassanak, azonkívül pedig, hogy

a magyar protestáns teológiai irodalom németnyelvű munkák — fordítások és bibliográfiák — révén közelebb kerüljön a német teológusokhoz.

A németnyelvű sorozat címe *Bibliothek des Protestantismus im mittleren Donauraum*. Eddig a második kötet jelent meg teljesen (dr. SZABÓ GÉZA dolgozata³ és az első kötetnek két füzete.⁴ Harmadik kötetnek RÉVÉSZ IMRE *Magyar református egyháztörténete* van tervbevéve. A fordítás egy része készen áll is, de a fordító harctéri szolgálata miatt a munka a háború után fog csak elkészülhetni.

A magyar nyelvű sorozatot (*A Középdunai Protestantizmus Könyvtára*) BUCSAY már említett bibliográfiája nyitotta meg.

Rámutat végül BUCSAY *Jelentésében* egy félévenként 2—3 ív terjedelmű *magyar protestáns teológiai könyvszemle* megindításának szükségességére. A kérdés elsősorban természetesen anyagiakon múlik.

BUCSAY *Jelentésének* itt ismertetett pontjai arról tesznek bizonyosságot, hogy a Kutatóállomás élén eltöltött működésének *jelentős része könyvészeti vonatkozású tevékenység volt*. De egyúttal arról is, hogy e tevékenysége egyrészt igen értékes eredményeket mutathat fel, másrészt pedig, hogy utódai számára hasonlóan értékes munkálkodás lehetőségeit készítette elő és indította meg.

HARSÁNYI ANDRÁS.

Erdélyi Művészeti Kiállítás. Régen volt történelmi természetű emlékanyagunk olyan sikere, mint a Erdélyi Művészeti Kiállításon, amelyet FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN egyetemi tanár rendezett 1941 őszén, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár helyiségeiben. A közönségsiker elsősorban a kiállítás körülményeinek tulajdonítható; hiszen a visszakerült Észak-Erdély közönsége most láthatott először, hosszú idő óta olyan kiállítást, amely sokrétű anyagával, a művészet és az iparművészet régi és újabbkori emlékein keresztül, felsorakoztatta Erdély történelmi multját. Örvendetes, hogyha tudományos célú bemutatás visszhangra talál a laikusok körében, de minket mégsem ez érdekel, hanem a kiállítás belső értéke és anyagának tudományos jelentősége. És, ha már visszhangról van szó, sokkal inkább figyelniünk kellene arra, milyen indításokat adhatnak a kiállított emlékek az ezutáni kutatásnak, és miként gazdagította a bemutatott anyag eddigi történelmi ismereteinket? Mert egy történelmi kiállítás — hasonlóan, mint valamely korszak műveltségét tárgyaló monográfia —

³ *Geschichte des Ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg*. Ism. a MKSze 1941. évi II. füzetében.

⁴ *Das Evangelisch-Theologische Schrifttum in Ungarn*. Ism. a MKSze 1940. évi III. füzetében.

ugyanakkor, midőn összefoglal, további részletkutatások elvégzésére is ad útmutatást!

Az Erdélyi Művészeti Kiállítás 437 tételt számláló anyagát öt csoportban találta a látogató. Ez az öt csoport egyúttal a tudományos igényű, részletes leírásokat nyújtó kiállításkatalógusnak¹ öt fejezetét jelenti. Az I. csoportban: *ötvösművek és plasztikai alkotások* szerepelnek, a II.-ban: *szövetek, hímzések, szőnyegek*, a III.-ban: *illuminált kéziratok, ikonok*, a IV.-ben: *festmények, rajzok*, és végül az V. csoportban: *bőrmunkák és könyvkötészeti alkotások*. Az így osztályozott anyag, amennyire ez lehetséges volt, igyekezett minél teljesebb és minél többirányú képet nyújtani. Nem elégedett meg azzal, hogy az erdélyi magyarság emlékeit sorakoztassa egymásutánba; a lehetőségek határain belül szerepelteti a szászok és a románok művészeti anyagát is. Sőt a három népet kiegészíti egy negyedik, az erdélyi örmények művészete. Bármilyen gazdag is a kiállítás, bizonyos területeken meg kellett elégednie a részletes bemutatás helyett néhány jelzéssel, egy-egy utalással. Különösen áll ez az utóbb említettekkel kapcsolatban. Hogy csak pár példát soroljunk fel: a szászok legértékesebb emlékei Dél-Erdélyben, Nagyszebenben őriztetnek (a háborús viszonyok következtében elérhetetlen távolság volt ez a rendezőség számára!), a románokéi pedig a bukaresti múzeumokban. De nem kell a szász és a román emlékanyagra hivatkoznunk. Hasonló okok miatt hiányoznak az erdélyi magyar katolicizmus legnagyobb értékei, amelyek viszont Gyulafehérvár műkincsei között tartatnak nyilván.

A kiállítás anyagából e helyen csupán a könyvvel és a könyvvel kapcsolatos emlékekkel foglalkozhatunk, sőt annak is csak egy részével. A Magyar Könyvszemle érdeklődési körébe csak a III. csoportban szereplő *illuminált kéziratok* és az V.-ben összegyűjtött *bőrmunkák*, valamint *könyvművészeti* alkotások tartoznak. Az illuminált kéziratok egytől-egyig örmény emlékek, számbavételük és értékelésük különleges szakismeretet igényelne, amellyel e sorok írója nem rendelkezik. Kénytelenek vagyunk ezért mellőzni ismertetésüket, amit annál nyugodtabban tehetünk, mert FELVINCZI TAKÁTS ZOLTÁN megígérte, hogy az örmény-kódexek tanulmányba foglalt feldolgozását el fogja készíteni folyóiratunk számára. A *bőrmunkák, könyvművészet* című csoport kiállítási tárgyai, ha részletes vizsgálódás alá vennék őket, önálló tanulmányt igényelnének maguk is. A szereplő emlékanyag, bár számra nem nagy — mindössze harminc tételt szám-

¹ Kolozsvár Thj. Szabad Kir. Város — *Erdélyi Művészeti Kiállítás 1941* — Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár. — Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T. Kolozsvár. 47 old.

lál —, illusztrációja lehetne Erdély iparművészete egyik ágának szinte teljes történetéhez. Ez az iparművészeti ág nem más, mint a könyvkötőművészet. Csaknem kivétel nélkül könyvkötési táblák kerültek e csoportban kiállításra; nyomtatott könyvek és kéziratok kötései, valamint két bőr-behuzatú, arany- és vörösnomású ékítéssel ellátott tok (az egyik ereklye-, a másik szentségtartó tok) és végül, festett nemesi levelek, köztük egy, bőrrrel bevont fedőlappal, a fedőlapon préselt ékítményekkel. A festett nemesi leveleket kivéve (melyek értékes emlékei Erdély újkori címer- és miniatura-festészetének), mindezek a darabok a könyvkötéstörténet tárgykörébe tartoznak, még a bőr-bevonatú, díszített tokok is. A külföldi kutatás állandóan együttesen tárgyalja az ilyenfajta műveket a könyvkötésekkel, hiszen könyvkötőműhelyekben állítottak elő.

Maga a szoros értelemben vett kötésanyag, úgy a megrendelők igénye, mint a mesterek képességének vonalában, változatos formákat mutat. Találunk közöttük fejedelmi igényeket kielégítő, udvari megrendelésre készített pompázó táblákat, ugyanúgy, mint az egyházaknak szánt komoly kötéseket és kisebb igényű kiadói munkákat. A különféle célra készített könyvtáblák sorában gazdagon váltakoznak a kötésművészet különböző formái. Találkozunk ezüstveretű, ötvöskötéssel, bársonnyal borított táblákkal, aranynyomású bőrkötésekkel, stb., stb. Leggazdagabban képviseltetett a kiállításon a tizenhetedik század második felének könyvkötőművészete, finom bőrkötésekkel, az akkor uralkodó vezető motívummal, az ú. n. *legyező-díszszel*. Ezek a kötéstáblák, bár semmi levéltári adat nem áll egyelőre rendelkezésünkre, kétségtelenül egy és ugyanazon műhely termékeinek tekinthetők. A kötések egységes stílusa azonos mesterre vall, mégpedig egy hosszúéletű, több évtizeden át működött műhely mesterére. A könyvkötőműhely huzamos fennállását a táblák stílusának vizsgálata is igazolhatná, de e feltevést támogatják a kötések tekintélyes részein látható kormeghatározó évszámok. A műhely meghatározása és stílusának vizsgálata messze túllépné megszabott kereteinket. Erre most ugyanúgy nem térhetünk ki, mint ahogy arra sincs terünk, hogy Erdély könyvkötéstörténetének korábbi és későbbi korszakából származó kiállított emlékeket felsorakoztassuk. A felsorolást és a részletes leírást elvégezte helyettünk tökéletesen a nyomtatott katalógus.

Befejezésül azonban egy tizenkilencedik századi keletkezésű kötésről feltétlenül meg kell emlékeznünk külön is. Két szempontból is megérdemli a figyelmet. A kolozsvári „Könyvkötő Ifiú Társaság jegyzőkönyve“ ez, 1808 és 1885 közötti évekről. Fontos történeti forrásértékét nem kell hangsúlyoznunk. Külön figyelmet érdemel kötése is, mely a híres Guttmann-műhely szép terméke. TOLNAI GÁBOR.

Zubor István: *Az újság technikája.* Budapest, 1940/1941. Szenkó-kiadás. 160 l. 8r.

ZUBOR ISTVÁN könyve az újságíróképzés segédeszköze akar lenni, „az újság és a nyomdatechnika gyakorlati kézikönyve újságírók számára“ — mondja előszavában — „mert a betű szellemi munkásának meg kell ismerkednie mesterségének technikai oldalával is, ha maradéktalanul meg akar felelni szellemi hivatásának“. Feltárja a szerkesztőségi szervezetet, a hírszolgáltatás útját. Látjuk, hogyan ölt testet a riporterek, hírügynökségek, tudósítók, hivatalos fórumokkal való összeköttetések révén szerzett híranyag a „jól szervezett redakció“ munkatársainak tollán és jut a kézirat a segédszerkesztő, felelős szerkesztő, végül a tördelő-szerkesztőn keresztül a nyomdába, hogy szedés, sokszorosítás után a lap kül- vagy belpolitikai, törvényszéki, közgazdasági, hír-, sport-, színház- stb., stb. rovatát képezze. Megismerkedünk a minél szélesebb körben való terjesztés műhelyével, a lapkiadóhivatallal is.

A könyv másik nagy fejezete „A nyomda“. A nyomdai gépek (szedőgépek, rotációsak) története után a szerző a cikkek kiszedésének egyes állomásait írja le — tördelő szerkesztő, metőr, kézi- és gép-szedők, beosztás, lehúzás, korrektorok, revízió, préselés, sokszorosítás — majd az illusztráció szerepével, a lapstílussal és az újságpapíros-fajtákkal foglalkozik. Az első fejezetet az újságíró-szerző világosan, jól érthetően, könnyen áttekinthető módon írta meg; a nyomdával kapcsolatos megmondásoknál azonban — bár ismeretes hozzáértése: sokszor igazítja maga útba a nyomdai szakmunkásokat — állandóan hiányát érezzük a gyakorlati, az üzemi munkák reális szemléltetésének, melyek e nélkül inkább a szakembernek szólnak.

Az újság előállításának időrendi szempontból csoportosított magyarázatait „Az újságíró nyomdász-lexikonja“ követi, átültetése a közhasználatban uralkodó műszavaknak. A szerző szövegében sűrűn él ezekkel az idegen szavakkal és egyre kényszeríti az olvasót, hogy forgassa a mellékelt lexikont, mely a kézikönyv tanulmányozásának folyamatosságát sajnálatosan megbontja; ezt maga is érzi, mert előszavában mentegetődzik, hogy „célszerűségi szempontból kénytelen a ma uralkodó nyomdai szaknyelvet használni, amiben rengeteg siralmasan rossz kifejezés van“.

ZUBOR ISTVÁN szép kiállítású, jól rendszerezett könyve hasznos segítőtársa lesz nemcsak az újságíró-jelölteknek, de mindenkori tanácsadója a már „beérkezetteknek“ is, ha majd valamely szakmabeli kérdésben bizalommal fordulnak hozzá felvilágosításért.

SZEMZŐ PIROSKA.

Nyelvőrkalauz. III. Tartalomjegyzék, szó- és tárgymutató a Magyar Nyelvőr 51—69. kötetéhez. Budapest, az Országos Néptanulmányi Egyesület kiadása, 1941. 8° 62 [2] l.

A tudományos részletkutatások általában folyóiratokban jelennek meg s különösen a nyelvészeti folyóiratokban számtalan apró adat és adalék lát napvilágot, melyek anyagul szolgálnak nagyobb értekezésekhez és összefoglalásokhoz. Ezek a rendszertelenül közölt adalékok idővel annyira elszaporodnak, hogy mutatók nélkül már nehéz rájuk találni s valóságos kutatómunkát kell végeznie annak, aki fel akarja használni őket. Az évi (kötet) szó- és tárgymutatók megkönnyítik ugyan a kutatást, de idővel, ha a kötetek száma felszaporodik, mégis fáradságos az, mert egy-egy adatért esetleg tíz-húsz kötet mutatóját kell elővenni. Ezért minden összefoglaló szó- és tárgymutatót örömmel fogad a tudományos világ.

A megszűnt *Magyar Nyelvőr* utolsó két évtizedének köteteihez készített tartalomjegyzéket, szó- és tárgymutatót, melynek „sajtó alá rendezését PROHÁSZKA JÁNOS végezte“, nemcsak a nyelvészek, hanem reference-szolgálatos könyvtárosok is haszonnal fogják forgatni.

TR. Z.

LEVÉLSZEKRÉNY.

A hallei magyar könyvtár régi magyar könyvei. VARJAS BÉLA a Magyar Könyvszemle 1941. évf. 298—300. lapján ismertette „*Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban*“ című kiadványomat. Bíráló megjegyzései alkalmasak arra, hogy munkám hitelét csorbítsák, különösen azért, mert a *Magyar Könyvszemlében* láttak napvilágot.

VARJAS szerint, úgy látszik, elkerülte figyelmemet, hogy HELLEBRANT a *Régi Magyar Könyvtár* III. kötetében a lelőhelyek felsorolásában nem törekedett teljességre. Hosszasan fetjegeti, milyen következményekkel jár ez abban az esetben, ha valaki HELLEBRANTRA támaszkodva akarja egyes régi magyar nyomtatványok ismert példányainak számát megállapítani és idéz is HELLEBRANTTÓL több idevonatkozó sort. Miután velem szemben HELLEBRANTOT így tanúul idézte, megállapítja: „Kellő utánjárással valószínűleg egy csomó hallei unikumról kiderülne, hogy nem egyetlen példány.“ Kissé föntebb pedig: „Túlzás BUCSAYNAK az a megállapítása, hogy a könyvtár háromezernél több régi magyar unikumot tartalmaz.“ VARJAS íme nem kisebb bűnököt olvas fejemre, mint hogy magyar nemzeti könyvészeti művet adok ki HELLEBRANT kézikönyvének alapos ismerete nélkül, vagy, amelyik még kevésbé rokonszenves, hogy t. i. megfelelő alap nélkül unikumnak kiáltok ki magam fölfedezte nyomtatványokat.

Ezzel szemben VARJAS eljárásának jellemzésére elégnék tartom, ha könyvem mindössze két oldalnyi „használati utasításából“ idézek néhány sort. Ezt írtam a 16—17. lapon: „HELLEBRANT nem csinált belőle titkot, hogy az ismert példányok számára vonatkozó megjegyzései nem kimerítőek. Az én HELLEBRANTRA építő megjelöléseimet is fenntartással kell tehát fogadni. Egyetlen céljukat azonban így is betöltik majd, hogy ráterelik a könyvtár mindenkori kezelőinek figyelmét a különösen ritka nyomtatványokra.“

Amikor valamely régi magyar nyomtatványról gondos, minden közlést szemmel tartó utánjárás után sem találtam semminemű említést, nem tehettem egyebet, mint hogy egyedüli ismert példányként jelöltem meg. VARJAS megfigyelhette volna, hogy nemcsak a *Magyar Könyvszemle* közléseit vettem figyelembe (pl. 660. szám) a *Régi Magyar Könyvtáron*, SZTRIPSZRY pótlásán és ASZTALOS wittenbergi jegyzékén kívül, de átnéztem a *Régi Magyar Könyvtárnak* a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában vezetett, kéziratos pótlásokban bővelkedő példányát is (pl. 677. szám), sőt közöltem

dolgozatom végén azt a néhány megjegyzést is, amit az unikumok kérdésében ZOVÁNYI JENŐ tett.

VARJAS azzal nyitja meg ismertetését, hogy a szerző, kinek művéről ír, nem szakember. Mint mindenki, én sem szeretek személyes kérdésben a nyilvánosság elé állni. VARJASnak ez a megállapítása azonban nemcsak könyvemre borítja a dilettantizmusnak éppen a könyvészetben elviselhetetlen fellegét, de kitűnően jellemzi könyvismertető eljárását is. Röviden említhessem meg, hogy a címmásolatok készítésébe a debreceni egyetemi könyvtár gyarkornokaként 1935 első felében, a többi könyvtárosi feladatba ugyancsak féléven át a lipcsei Deutsche Bücherei-ban dr. CORDES vezetése mellett nyertem bevezetést. 1938-tól hallei teendőim ellátásában, mint nyomtatásban megjelent jelentésemből ki is tűnik, főleg könyvészeti munkálatokkal foglalkoztam. Ami az elméleti képzettséget illeti, a könyvészetből 1935 tavaszán mint melléktárgyból „summa cum laude“ szereztem doktori fokozatot. Persze az ismertetőnek nem kell ezt tudni. De akkor ne keltse azt a látszatot sem, mintha biztos tudomása volna az ellenkezőjéről. Ha egyszer az ismertetés elején „nem szakemberként“ mutatja be a szerzőt a *Magyar Könyvszemle* olvasótáborának, hiába írja később, hogy „leírásai nagy gonddal készültek“.

Még írhatnék arról is, mennyire nem ismerte fel VARJAS jegyzékem elrendezésének célszerűségét, mennyire elmulasztott rámutatni pl. arra, hogy szakítottam azzal a tradícióval, amely a respondenst tette meg a disputációk szerzőjének, vagy amely újból leírta a már kielégítően leírt példányokat is. Szót érdemelt volna az a törekvésem is, amely nem csupán cím-, hanem címlapmásolatot kíván nyújtani, ha a tipográfiai lehetőségek korlátain belül is.

BUCSAY MIHÁLY.

Megjelent-e valaha a következő magyar könyv? „GIPCZIC ALBERT VINCE cascantyni predikator munkalta. Nyomtattatott Christus születése utann MDCXII. Szolnoc várban, Dolavera Bandi által.“ (L. Vitkovics Mihály művei II. 185. l. Az Abafi-féle Nemz. Kvt.-ban. Kiadja Szvo-rényi.) A *RMK* I.-ben nincs. SZINNYEI sem tud róla. (bj.)

A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának egyes terei új palotában helyezték el. Amint már a *Magyar Könyvszemle* 1939. év 322. és 1940. év 443. lapján hírt adtunk róla, az állam az Országos Széchényi Könyvtár céljaira megvásárolta az Esterházy-u. 26. szám alatti Festetics-palotát, az Esterházy-u. 30. szám alatti Esterházy-palotát és az Esterházy-u. 32. szám alatti Nemzeti Lovarda épületét. E palotákkal kapcsolatban, amelyek közvetlenül a Magyar Nemzeti Múzeum főépülete mögött állanak, különböző elgondolások és tervek alakultak ki, melyek legújabbban a következő formában találtak megoldásra.

A Festetics-palotát, melynek termeiben ez év október 1-ig ideiglenesen a Zeneműtár, Térképtár, Aprónyomtatvány (plakát, gyászjelentés, műsoros meghívók stb.) -gyűjtemény és a Hírlaptár ritkábban keresett beszámozott és a még feldolgozatlan raktárányaga nyert

ideiglenes elhelyezést, az állam átengedte a most alakult Gróf Teleki Pál Magyar Történettudományi Intézetnek. Az említett táruk október 1-én átköltöztek az Esterházy-palotába s azóta ennek első emeletén — néhány napi megszakítás után — itt folytatják tovább munkájukat. A még lakott helyiségek felszabadulása után a Hírlaptár is ugyane ide költözik át.

Az Esterházy-palotában e táruk gyűjteményük anyagát áttekinthetően és könnyen hozzáférhetően helyezhették el és a kutatók számára tágas, világos olvasótermeket rendezhettek be.

HÓMAN BÁLINT m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek, a Magyar Nemzeti Múzeum elnökének az Országos Széchényi Könyvtár fejlesztése érdekében hozott ezen intézkedései tudományos körökben általános örömet és elismerést keltettek. (T.)

Különszobák a könyvtárban. Az utóbbi időkben egyre gyakrabban merül föl a kívánság könyvtárlátogatók részéről, hogy a könyvtár bocsásson rendelkezésükre — kutatásuk tartamára — különszobát.

Minden könyvtár azon igyekszik, hogy a kutatók számára a nyugodt, csöndes munkalehetőséget biztosítsa, — de mindenkor a könyvtári szabályokban előírt és kötelező ellenőrzés mellett. A kényesebb és idegesebb kutatók kívánsága már csak azért sem teljesíthető, mert minden egyes kutató mellé lehetetlen ellenőrző tisztviselőt ültetni, nem is szólva arról, hogy ha a különszoba-kívánságot egy-két kutatóval szemben egyszer teljesítené a könyvtár, az összes könyvtárlátogatók jelentkeznének különszobáért, mert mindenki szívesebben olvas és ír egyedül, olyan helyen, ahol idegen arcok nem zavarják. Tudomásunk szerint még egyetlen külföldi nyilvános könyvtár sem valósította meg ezt a kényelmet. A kutató-termek professzorok, tudós kutatók számára szükségesek — ezt fölösleges bővebben magyaráznunk —, de ezek sem valósíthatók meg úgy, hogy minden egyes kutatónak „különterme“ legyen. TR. Z.

Egérfészek a Honderűben. A könyv egyik legnagyobb veszedelme, különösen vidéki lakásokban és padlásokon az egér, mely végigrágcsálja sarkait, papirosát, a nélkül, hogy valami haszna lenne belőle. Az ilyen egérrágtat könyv undort kelt s rendszerint tűzre kerül. A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára Hírlaptára azonban gondosan őriz egy olyan *Honderű*-kötetet, amely valamikor egérfészekül szolgált. Nem e kuriózuma miatt őrizi, hanem azért, mert a *Honderű* (1843. 1—26. I. félév) e kötetében megvannak a képmellékletek, ami — tekintettel az elmúlt évtizedek divatképgyűjtési divatára — elég ritkán fordul elő. Igaz, hogy a képmellékletek, mint a szövegrészek is egyharmadában áldozatul estek az egérfogaknak, de mégis egy egykorú egészvászonkötésű komplett *Honderű*-kötet

(félév) áll a hírlaptörténész rendelkezésére. Az egér olymódon rága meg e kötetet, hogy a kétségkívül szorosán a fal mellé állított kötetnek a felső sarkánál akkora lyukat rágott magának, amelyen tovább tudott bújni, aztán a kötet közepe felé egyre szélesebbet, hogy családjával együtt kényelmesen el tudjon helyezkedni benne s lefelé is biztosított magának egy kijáratot. Mindenesetre melegebb volt a könyvbe rágott fészek, mint amilyenben addig a fal mélyén lakott.

T. Z.

RÉSUMÉ—INHALTSANGABE.

Gyula Haraszthy: *Die Buchversorgung Siebenbürgens.* September 1940 wurden die infolge des Trianoner Friedensvertrages vom Mutterlande abgetrennten ostungarischen Gebiete und der nördliche Teil Siebenbürgens laut des Wiener Schiedspruchs an Ungarn zurückgegliedert. Da 22 Jahre die rumänische Zensur die Einfuhr rumpfungarischer Druckwerke den beherrschten Gebieten verweigerte, wurde ihre Einschaltung in das ungarische Geistesleben eine dringende Notwendigkeit. Diese Aufgabe musste ohne Verzug gelöst werden, um die in ganz Siebenbürgen verlaubliche allgemeine Sehnsucht nach dem ungarischen Buche tilgen zu können. Damit das Produkt der schönen und wissenschaftlichen Literatur in die rückgekehrten Bibliotheken gelange, richtete Kultusminister Bálint Hóman an die ungarischen Verleger, wissenschaftlichen Gesellschaften, öffentlichen Institute und Publikum einen Aufruf, mit ihren Buchgaben den Bibliotheken Siebenbürgens beizustehen. Zwecks Sammlung und Vermittlung der Bücher, errichtete das Generalinspektorat der Öffentlichen Sammlungen eine besondere Abteilung für Siebenbürgen; mit Organisation und Leitung wurde Iván Pasteiner, Generaldirektor der Budapester Universitäts-Bibliothek und Generalinspektor der Öffentlichen Sammlungen beauftragt. Die Sektion für Siebenbürgen begann ihre Tätigkeit den 15. September 1940 und beendigte dieselbe den 30. Juni 1941; unterdessen wurden 189.028 Bände gesammelt und an Siebenbürgen verschickt. 54.788 Bände waren Geschenke von Verlegern, 86.963 wissenschaftlicher Gesellschaften und öffentlicher Instituten, 47.277 von Privatpersonen. Zahl und Bedarf der zur Versorgung bestimmten Bibliotheken wurden nach ihrer geographischen und kulturellen Situation gerichtet und an Ort und Stelle nachgeforscht, so, dass in jeder Stadt, grösseren Ortschaften diejenigen Bibliotheken in Betracht kamen, welche mit den Lesern besonders verknüpft standen. Auch diese wurden bei der Bücherverteilung vor allen anderen beachtet. Insgesamt wurden 189.028 Bände unter 207 Bibliotheken verteilt. Am meisten erhielt die Stadt Kolozsvár: 48.685 Bände. Die Königl. Ung. Franz Joseph Universität erhielt allein 33.451 Bände. Die geringste Gabe bestand aus 108 Bänden. Zur Sicherung der systematischen Verteilung der eingelaufenen und verschickten Bücher wurden folgende Kataloge angelegt: 1. alphabetischer Gesamtkatalog mit Anmerkung der beschenkten Bibliotheken; 2. je ein alphabetischer Katalog der beschenkten Bibliotheken mit einem Verzeichnis der Buchgeschenke; 3. Namenverzeichnis der Geschenkgeber. Die während 22 Jahre entstandenen Lücken konnten trotz aller Bemühungen nur teilweise ersetzt werden, die Grundlagen wurden aber

doch dazugegeben, Siebenbürgen wieder in das Geistesleben Ungarns einschalten zu können.

Albert Gárdonyi: *Die letzten Jahre des ältesten ungarischen Buchdruckers Andreas Hess.* Verfasser sucht zu beweisen, dass Andreas Hess nach Vollendung seiner in der Hauptstadt Buda im Jahre 1473 gedruckten Ungarischen Chronik in die Dienste seines Mäzens: des Probstes Ladislaus von Kara übertrat und dort bis zum Tode des Probstes (1489) verblieb. Andreas Hess kam nach Ungarn und verfertigte dort seine Ungarische Chronik mit Unterstützung des Ladislaus von Kara, von wem er ein Haus in der Hauptstadt Buda erhielt, wo er auch seine Offizin errichtete. Dieses Haus, worauf auch das Kapitel des Probstes Anspruch erhob, wurde nach dem Tode des Probstes von der Frau des Buchdruckers Hess geerbt, infolgedessen ein langer Prozess entstand, aus dessen Akten der Verfasser seine Beweise genommen hat. Verfasser veröffentlicht auch zwei Urkunden, die eine der Hauptstadt Buda vom 26. April des Jahres 1489, die andere des Pfarrers der Hauptkirche der Stadt vom 21. Mai des Jahres 1492, worin die testamentarischen Verfügungen des Probstes enthalten sind.

Ilona Berkovits: *Das Graner Vladislaus-Graduale.* Der Nachfolger des Königs Matthias Corvinus, Vladislaus II. hatte die Bibliotheca Corvina nicht vermehrt. Der Jagello-König, der weder das Ungarische, noch das Lateinische besass, konnte im Ofner Königshofe, vom italienischen Humanismus durchdrungen, sehr schwer einheimisch werden. Da trachtete er sich eine, seiner geistigen Auffassung verwandte Atmosphäre zu schaffen. Er war nicht nur König der Ungarn und Polen, sondern auch dieser der Böhmen, deshalb wurde die ungarische Hauptstadt zugleich der Mittelpunkt des böhmischen Hofhaltes. Vladislaus II. war von seinen Mitbürgern umgeben und hielt mit jenen selbst in Böhmen eine vertraute und beständige Verbindung aufrecht. Wir besitzen den unumstösslichen Beweis dafür, dass er zwei Ungarn betreffende Werke in Prag verfertigen liess: zu 1497 den Adelbrief für Ladislaus Kubinyi und 1509 einen für Andreas Muronyi Weér, der prächtig ausgestattet ist. Den selben Meister erkennen wir im grossartigen Werke, im wundervoll verzierten Graduale der Graner domkirchlichen Bibliothek, der den Adelbrief für Andreas Muronyi Weér verfertigte. Dass die Hymnen der ungarischen Heiligen enthaltendes Graduale Vladislaus II. angehörte, weiter, dass es dem selben Meister des für Muronyi Weér schön illuminierten Adelbriefes zuzuschreiben ist, beweist sein prunkhafter Einband, dessen Mittelbeslag den böhmischen Löwen, Unterbeschlüge den polnischen Adler verewigen. Der Miniator des Adelbriefes und des Graner Graduale ist kein unbekannter Künstler. Entgegengesetzt. Er ist im Anfange des 16. Jahrhunderts einer der bedeutendsten Illuminatoren von Böhmen. Dieser ausgezeichnete Meister und seine zwei Gradualen, vorzufinden in böhmischen Bibliotheken, wurden von K. Chytil ausführlich besprochen (op. c.). Einer der beiden Kodices wurde für die Kirche von Mladoboleslav angefertigt und ist gegenwärtig das Eigentum der Prager Lobkovitz-Bibliothek; der andere, ein Königrätzer (Hradec Králové) Graduale entstand um 1506. Der Prager Kodex bewahrte eine seltene und wert-

volle Angabe, den Künstlernamen: Janicek Zmilely z Pisku. Ausser diesen Kodicen wird dem Künstler noch ein Graduale zugeschrieben, das mit der Signatur Mscr. A. III. versehene Graduale der Zittauer Städtischen Bibliothek, welches sein Rezensent Robert Bruck (op. c.) für deutsche Produktion betrachtet. Das Zittauer Graduale ist vom 1512 datiert und kann als das reifste Werk des Janicek Zmilely angesehen werden. Das Graner Graduale ist an Ausstattung sehr reich: es enthielt 16 Marginalverzierungen und 13 Initialminiaturen grossen Formats. Die Gegenstände ihrer Bilder äussern die tiefste Andacht und Frömmigkeit und stehen deshalb mit den Szenen einer Marginalminiature besten Humors und schwelgender Lustigkeit im schärfsten Gegensatz. Die Motive der munteren Szenen, die dörfliche Kirchweihe, zwei einander verprügelnde Bauer, die im Schubkarren fahrende alte Frau sind die Nachahmungen von zwei deutschen Stahlstichen des 15. Jahrhunderts. (Veröffentlichungen dieser Stahlstiche von P. Herre op. c.) Das Motiv der im Schubkarren fahrenden alten Frau verewigte Lucas Cranach der ältere auf seinem Bilde „Der Jungbrunnen“ (Berlin, Staatliche Museen). Nachbildungen deutscher Stiche wiederholen sich oft im Graner Graduale: die Miniaturen spiegeln im grossen allgemeinen einen sonderbaren Einfluss des Wolgemuts. Janicek Zmilely z Pisku war einer der besten böhmischen Miniatoren seiner Zeit. Es ist wohl gar möglich, dass König Vladislaus II. ihm noch andere Aufträge gegeben hatte. Kam er vielleicht auch nach Ofen? Dieser Voraussetzung widerspricht aber die Tatsache, dass er den Adelbrief für Muronyi Weér in Prag illuminierte, weiter, dass in der heimischen Miniaturkunst keine Spur seiner Wirkung aufzufinden ist.

Lajos Szimonidesz: *Die Bücher der zu Galeeren verschleppten ungarischen prot. Prediger.* Die im Massenprozess vom 1674. verurteilte und nach Italien verschleppte Predigergruppe musste einen Teil ihres Unglückes einem in ungarischer Sprache 1673. erschienenen Gebetbuche zuschreiben, da das Gericht auf Anklage des kön. Fiskus sie wegen dem aufreizenden und die Religion des Monarchen beleidigenden Inhalte dieses Gebetbuches zum Tode und Konfiskation ihrer Habe verurteilt hatte. Von dem Buche kennt man zur Zeit kein Exemplar, es könnte aber eines als Anlage des Berichts des damaligen holländischen Botschafters vorfindig sein.

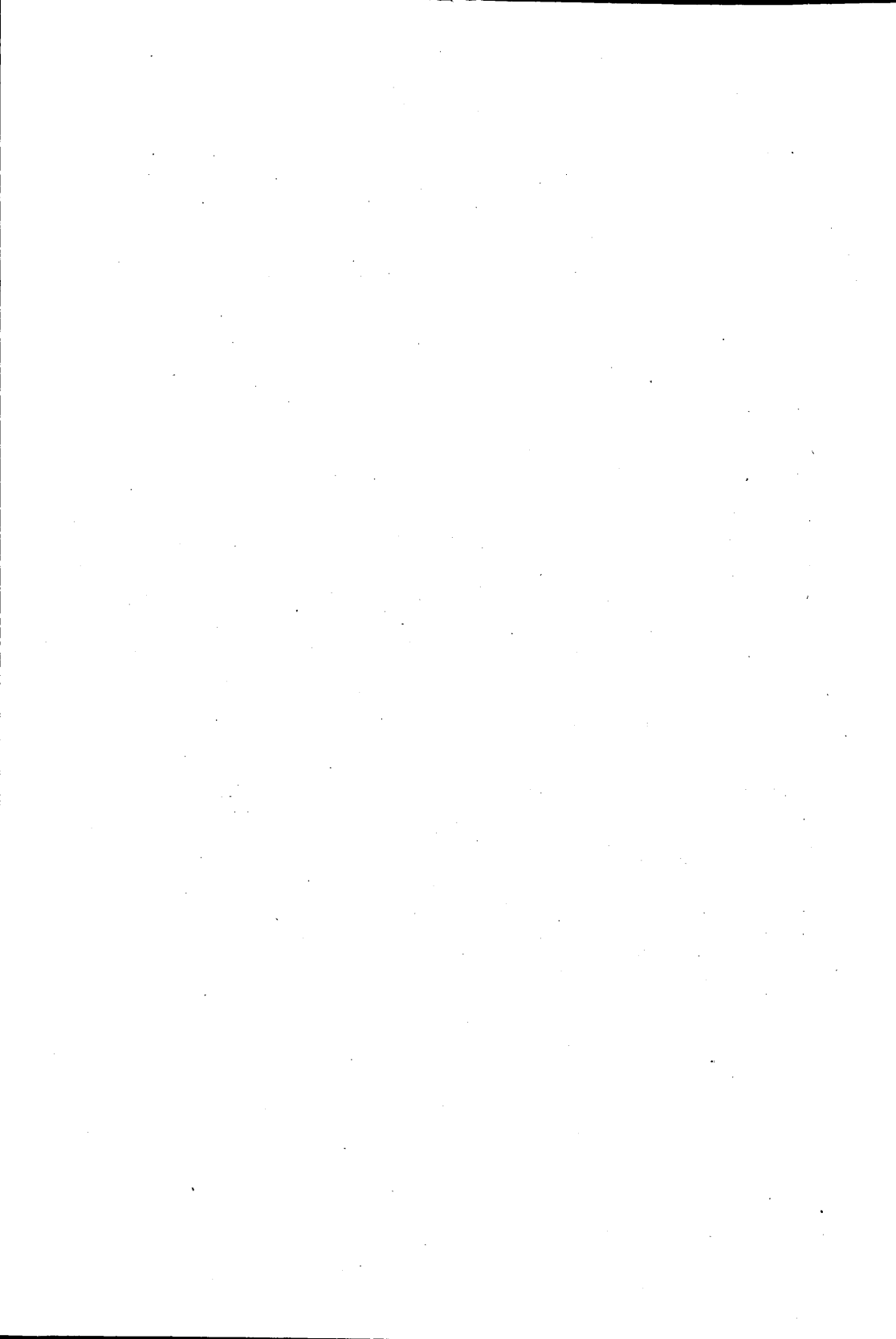
Weiter hatten die Prediger in ihren Gefängnissen neue Testamente in griechischer Sprache und etliche Erbauungsbücher mit sich, von welchen letzteren eines in ungarischer Sprache in jener frühen Auflage bisher unbekannt gewesen ist. Den zwei Predigern, welchen die Flucht aus dem Gefängnisse gelang, begegneten in Italien überraschenderweise heimliche Gesinnungsgenossen, die sie mit lutheranisch-theologischen Büchern versahen. Das merkwürdigste Ereignis ihrer Geschichte war aber, dass sie, nachdem sie sich vermessen haben, nach Neapel zu reisen, um sich dort ihre auf Galeeren verschleppten Mitbrüder anzuschauen, zur Besichtigung der vatikanischen Bibliothek nach Rom fuhren. Sie verbrachten einige Stunden in der Bibliothek, wo ihnen eine Predighandschrift Luthers, welche noch damals ein Schaustück der Bibliothek war und nur „Praediga“ genannt wurde, das meiste Interesse abgewann.

Gábor Tolnai: *Zwei Siebenbürger Buchbinder in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts (Michael Szent Györgyi und Compactor Farkas).* Von Siebenbürgen des 18. Jahrhunderts sind bloss drei Buchbindernamen — Paul Pataki, Michael Veszprémi, Johann Hartmann — bekannt und wir besitzen nichts näheres über den in ihrer Werkstatt angefertigten Einbänden. Die vorliegende Abhandlung veröffentlicht Produktion, zwei Buchdeckel und Persönliches von zwei unbekanntem Kompaktoren. Vf. beschäftigt sich chronologisch zuerst mit Michael Szent Györgyi aus Marosvásárhely, der im Jahre 1710 das alte Gesangbuch der reformierten Gemeinde zu Marosvásárhely, das s. n. „alte Graduale“ vom neuen einband. Sein, im alten Stil, d. h. in Grossfolio-Format gehaltener Deckel ist mit schwerer Goldschmiedearbeit wohl geschmückt. Der Buchbinder bearbeitete auf Holzdeckel angebrachtes Ziegenleder, welches er dann vorder- und hinterseits je mit fünf Silberbeschlägen verzierte. Diese Silberbeschläge stammen vom Goldschmiede Jeremias Lakatos, der seinen Namen auf dem Mittelbeschlag verewigte. Über Sein und Wesen des Kompaktors erhalten wir das Nähere von der Eintragung, auf das erste Vorblatt des „alten Graduale“ geschrieben. Kompactor Farkas, der zweite Buchbinder war ein Klausenburger. Wir finden seinen Namen in einer vom Buchdeckel abgetrennten Handschrift, welche zur Restauration eines ungarischen Buches vom 16. Jahrhundert diente. Dieses abgetrennte Manuskript ist eigentlich eine vom Jahre 1737 herstammende Anweisung für den Buchbinder Farkas. Die Instruktion hat so den Namen des Kompaktors, wie jenen des Auftraggebers, des späteren Siebenbürger Kanzlers, Grafen Gabriel Bethlen (Schwiegersohn des Herzogs Khevenhüller, des Oberhofmeisters der Königin Maria Theresia) bewahrt. Weiter gibt die Anweisung Kund von beiden Büchern, die Graf Bethlen mit dem Kompactor Farkas einbinden liess. Gleichzeitig gelang es zweifellos zu beweisen, dass ein altes kostbares, ungarländisches Druckwerk, Eigentum der Bibliothek des Reformierten Kollegiums zu Klausenburg, seinen Einband soeben vom Kompactor Farkas erhielt. Er ist die eigenartige Arbeit des 18. Jahrhunderts: fein, solid, mässig, frei von allen überflüssigen Verzierungen. Die glatten Braunledertafeln sind vorder- und hinterseits ohne Verzierungen. Auf dem Oberdeckel sind das Monogramm des Grafen Bethlen und die Jahreszahl des Einbindens sichtbar. Das richtige künstlerische Verzierungstalent des Buchbinders äussert sich vollkommen am Einbandrücken.

Oszkár Sashegyi: *Zur Geschichte der Zeitschrift Felső-Magyarországi Minerva.* Der ungarische Statthaltereirat erteilte im Jahre 1824 dem Buchdrucker Ellinger in Kassa (Kaschau) die Erlaubnis, eine neue Zeitschrift herauszugeben, unter der Bedingung, dass sie nichts Politisches enthalten dürfe. Diese Bedingung war schwer einzuhalten, zumal der eigentliche Herausgeber und Leiter des Blattes, Gr. Dessewffy, sich zum Ziel setzte, die Zeitschrift zum Organ des erwachenden ungarischen Geistes heranzubilden. Gleich im Jahre 1825 erschien darin eine von Dessewffy verfasste Ode, an Gr. Stephan Széchenyi gerichtet, aus dem Anlasse, dass dieser die ungarische Akademie der Wissenschaften gründete. Die Ode wurde in Wien anstössig gefunden. Man verordnete ihre Kassierung, der Zensor aber erhielt einen

Verweis. An die Stelle der herausgerissenen Blätter wurden neue eingeklebt, mit einem Klagelied trauernder Eltern, einem Gedicht auf der Lerche Tod und einer Betrachtung über die Tugend, die den Menschen allein glücklich machen könne. Zwei Jahre darauf wurde ein Aufsatz von Samuel Terhes beanstandet. Der Verfasser schrieb darin über die Erhaltung der ungarischen Sprache, das brennendste Problem der Generation. Der neue Zensor des Blattes, der diesen Aufsatz zuließ, erhielt gleichfalls einen Verweis und dem Buchdrucker wurde eingeschärft, sich an die Bedingungen, unter welchen die Herausgabe des Blattes bewilligt wurde, genauestens zu halten. Im Jahre 1828 beanstandete man eine „scharfe“ Bemerkung, welche eine Anspielung an die Demolierung der Kathedrale von St. Stephan in Székesfehérvár enthalten sollte. Ferner gefiel eine Betrachtung über die Kriegsführung Napoleons nicht. Ellinger wurde diesmal mitgeteilt, dass ihm nächstens bei der geringsten Übertretung das Recht der Herausgabe des Blattes entzogen wird und er sogar das Recht der Ausübung seines Gewerbes verliert. Im selben Jahr wollte man eine Biographie von Franz Rákóczi I. veröffentlichen. Der schüchtern gewordene Zensor traute sich nicht, sie zuzulassen und unterbreitete sie einer höheren Beurteilung. Hier fand man die Schrift höchst gefährlich und verbot sie. Es hat der Zeitschrift doch nicht die Engherzigkeit der Zensur, sondern die Gleichgültigkeit des Publikums ein unverdientes Ende bereitet.

Joseph Lukács : *Soldaten-Zeitungen bis zur Errichtung der Landwehr* (1705—1868). Vf. gibt eine Übersicht der ungarischen Soldaten-Zeitungen von 1705, Beginn des Franz Rákóczi'schen Militär-Zeitung, *Mercurius Hungaricus* (*Veridicus*), bis 1868. Des *Mercurii Hungarici*, erschienen zwischen 1705 und 1711, sind heute bloss vier gedruckte Nummern bekannt. (Vielleicht verborgen sich die unbekanntenen Exemplare in ausländischen Bibliotheken.) Ende des 18. Jahrhunderts werden die Kriegs- und Anderen Merkwürdigen Geschichten (*Hadi és Más Nevezetes Történetek*) herausgegeben (1789—1791). Während des Freiheitskrieges 1848/49 erscheinen: der *Honvéd*, von dem mehrere, der *Komorner Anzeiger* (*Komáromi Értésítő*), von dem ein komplettes, *Kriegszeitung* (*Hadilap*), von der ein mangelhaftes, *Der Zünder aus Csík* (*Csik Gyutacs*), von welchem kein einziges Exemplar aufbewahrt wurde. Die im J. 1859 herausgegebene illustrierte *Feldtrompete* ist auch verschollen. Zu 1862 verlegte Stephan P. Kápolnay in Genf eine *Militärzeitschrift*, die ebenso nicht auf uns überblieben ist.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Abafi-féle Nemzeti Könyvtár 424.
 Ábel Jenő 343, 345.
 Abonyi 281.
 Academia Naturae Curiosorum 297.
 Acsády Ignác 27.
 Adelong, J. Chr. 283.
 Adlerstein, Janotyckh Ritter von 62.
 Admont 101.
 Adrema-címnyomógép 176.
 Ady 328.
 Aeneas Silvius 97.
 Aeschlimann, Erardo: Dictionnaires des miniaturistes du moyen-âge et de la renaissance dans les différentes contrées de l'Europe. Gábriel Asztrik. 94. — —: 405—406.
 Aesopus 255.
 Afrika 304.
 Ágai Adolf 205.
 Agenda Pontificalis (MR 165) 1—21, 213, 216, 217, 229, 230.
 Ágis tragédiája 23.
 Aix-en Provence 98.
 Akademischer Verlag 195.
 Albrecht herceg 127—128.
 Áldásy Antal 348.
 Alföld 315, 316.
 Ali basa 84.
 Alibaux, Henri 96.
 Állat- és Növénytani Közlemények 297.
 Allgemeine Zeitung 53.
 Álmos herceg 224—227.
 Alting 254.
 Alvarus 285.
 Alvinczi 254.
 Amerika 102, 304.
 Amesius 254.
 Ami des Loix, Le 164.
 Ammon 254.
 Amstelodám 32.
 Amsterdam 29, 284.
 Anarcharsis 189.
 Anaxagoras 189.
 András Sámuel 275.
 András I. 136.
 András, zoborhegyi remete 219.
 Andreas Pannonius 101.
 Angheliescu 317.
 Anglia 83, 254.
 Angyal Dávid 60, 64—66.
 Angyán János 251.
 Antonio Cattaneo, Giovanni 406.
 Apafy Mihály 254, 372.
 Apocalypsis 144.
 Apor Péter báró 37.
 Apostol József 289.
 Apostolo Zeno 185.
 Apponyi 46—58. — gyűjtemény 396.
 Aquinói Szent Tamás 230.
 Arany 282, 328.
 Aranytoll Gárda 71.
 Arduin 3—5.
 Ariosti, Giuseppe. Sántay Mária. 185.
 Ariosti József 185.
 Aristoteles 344.
 Árpád-eposz 110.
 Árvaváralja 347.
 Asztalos István 203.
 Asztalos Miklós 197, 423.
 Átányi Dániel 257—260, 262—263, 265.
 Athenaeum 207.
 Athenaeum Kiadóvállalat 323.
 Augsburg 29.
 Augustinus 268.
 Augustinus, van 255.
 Aurora 402.
 Ausztria 34, 52, 395.
 Averulinus 344.
 Avignon 230.
 Avranches 14, 18.
 Avranches-i János püspök 2, 14—16.
 Ázsia 304.
 B. Eötvös József Kollégium Könyvtár 180.
 Baár—Madas Ref. Leánygimnázium 324.
 Babits Mihály 203.

- Bacsányi 35.
 Bahil Mátyás 167.
 Baireuther Zeitung 155.
 Bakócz-graduale 406.
 Balajthy Mihály 257—258.
 Balassa Bálint 271.
 Balassa Ferenc gróf 127, 128.
 Balássi István 265.
 Balatonfüred 77.
 Balázsfalva 28.
 Ballagi 281.
 Balogh Albin 220, 351.
 Balogh Ferenc 261.
 Balogh Jolán 345.
 Balthasar 139.
 Baltisar 139.
 Bán Imre 245.
 Bánffyhunyadi 316, 326.
 Bánffyhunyadi Ref. Polgári Olvasó-
 kör 318.
 Banfi Florio 295, 345, 406.
 Bányai Ferenc 318.
 Barabás 261.
 Baracska István 39, 44.
 Baraczakay István 39.
 Barada, dr. 216.
 Bárány Ágoston 379.
 Bárány György 32, 251.
 Bárány János 32.
 Baranvai József: A fölszabadult
 Komárom Szabad Királyi Város
 Nyilvános Könyvtárának VIII.
 címjegyzéke. Supka Ervin. 108.
 Baráti Szó 194.
 Bárczi Géza 403.
 Bárd Miklós 203.
 Bari István 258—259, 262.
 Bari Sándor 257.
 Barkaszo 261, 263.
 Baróthi Szabó Dávid 252.
 Barta 406.
 Bártfa 28, 389.
 Bártfai Lénárt 184.
 Bártfai Szabó László 109.
 Barthelemy 267.
 Bartholomaeides László 186.
 Bartók Gábor 261.
 Bartoniek Emma: Codices Latini
 Medii Aevi. Ivánka Endre. 99. —
 132, 137, 286, 347.
 Bartucz Lajos 400.
 Bartzafalvi Szabó Dávid 252.
 Bary Gyula 247.
 Báthori Gábor 251, 267.
 Báthori Miklós 343.
 Batizi-féle egyházmegyei rajzok 258.
 Bátorkeszi István 358.
 Batthyány 227.
 Batthyány András 139.
 Batthyány Boldizsár 132—134,
 136—137, 139—140, 148.
 Batthyány Boldizsár miscskönyvének
 hitelessége. Radó Polikárp. 132.
 Batthyány Gáspár 139.
 Batthyány Menyhért 139.
 Batthyányak 135.
 Batthyány-család 139, 149.
 Batthyány-kódex 137.
 Bauernzeitung 155.
 Bay Ferenc 306.
 Bayeaux, Johannes de 2.
 Bazel 29, 32, 201, 284.
 Becker, F. 94.
 Bécs 29, 36, 60, 62, 64, 106, 122,
 156, 185, 238, 342, 346, 394.
 Bécsi Magyar Mercurius 274—278.
 Beda-Corvinák 344.
 Bedő Ákos 320.
 Bedy Vince 8.
 Beilage von Litteratur und Wissen-
 schaften und Kunstsachen 157.
 Békási Sándor 263.
 Békés-bánáti református egyház-
 megye Baráti Könyvtára, Har-
 sányi András. 398.
 Bél Mátyás 32, 37, 254.
 Béla 219, 224.
 Béla I. 226.
 Béla II. 219.
 Beleth 2.
 Belnay dr. 161.
 Belügyi Közlöny 114.
 Bem 383.
 Bene 263.
 Benedek András 313, 330—331.
 Benedek Elek 328.
 Benedek, zaborhegyi remete 219.
 Benedictionale (MR 89.) 12, 214,
 216, 228, 229.
 Bensing, Josef 98.
 Beöthy Zsolt 135.
 Berecz Károly 386.
 Bereg 258, 261, 263.
 Beregi Református Egyházmegye
 könyvtára, A Harsányi András.
 245.
 Beregszászi István 359.
 Beregszászi Pál 252, 264.
 Beregszászi Nagy Pál 252, 267.
 Berken 382.
 Berkeszi István 35.
 Berkó István 387—388.

- Berkovits Ilona: Dercsényi Dezső, Korszerű műemlékvédelem Olaszországban. 197. — —: A Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályának LXXVII. kiállítása. Kéziratok és miniatúrák. X—XX. század. 293. — 295. — —: Az esztergomi Ulászló-graduale. 342. — 344—345. — —: Miniatori ungheresi nel „Dictionnaire des miniaturistes“; — —: Felice Pentanzio Ragusino capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino; — —: La miniatura nella corte di Mattia Corvino. Radó Polikárp. 405.
- Berlin 381.
- Berlini Állami Könyvtár 91.
- Berlini Állami Múzeum 351.
- Berlini Collegium Hungaricum 287.
- Berlini Magyar Intézet 298.
- Berlini Technikai Főiskola 93.
- Bernardo 406.
- Berner Zeitung 155.
- Beroaldus Philippus 271.
- Berthold, konstanzi 15.
- Bertók Béla 194, 195.
- Berzeviczy 247, 252.
- Berzsenyi 328.
- Besançon 218.
- Bessenyei György 22, 23.
- Bessenyei Mihály 406.
- Beszterce 28, 314, 316, 318, 326.
- Besztercebánya 28.
- Bethlen Elek 370.
- Bethlen Farkas 368—372.
- Bethlen Gábor gróf 368—371.
- Bethlen János 249.
- Bethlen Kata 26, 357.
- Bethlen Miklós 37.
- Bethlen Olivér gróf 387.
- Bethlen Witringa 369.
- Bétsi Magyar Merkurius 113.
- Betű, ír, könyv, szavak eredete, A (t.) 403.
- Betyár arcképe, D. B. 205.
- Bezerédy 57.
- Bibliothèque Nationale 93.
- Bikfalvi Farkas 382.
- Birnbaum Gusztáv 55, 66.
- Biró Sándor 384—385.
- Bisztray Gyula 204.
- Bitá Dezső 219.
- Bizánc 18.
- Blandius 406.
- Blumauer 275.
- Blutfogel Boldizsár 406.
- Bocajius János műve: Hornus Cometa. 1618. Hajnóczy Iván. 186.
- Bock Mihály 272.
- Bod Péter 37, 167, 247, 252, 257, 258, 267.
- Bod-könyvtár 170.
- Bodleiana 345.
- Boetius 196.
- Bohus László 280.
- Boldog Mór 219.
- Bonfini 343—345, 367, 371.
- Bonfini-kódex 344.
- Bonifác II. pápa 143.
- Bordás Ferenc 98.
- Borosnyai Lukács Zsigmond 37.
- Borosnyai Lukács Simeon 274.
- Boroszló 29, 32, 184, 266.
- Borsod-Miskolci Múzeum 324.
- Bossányi Mihály 39.
- Bossányi Miklós 39.
- Both Ferenc 136, 139—140.
- Both György 140.
- Both Katalin 140.
- Both-család 140.
- Bouchot, Henri 373.
- Bökényi Filep János 273.
- Bömer, Aloys 92.
- Börner 280.
- Bradley, J. 95.
- Brandis, Lukas 202.
- Brassicanus 106.
- Brassó 28, 319, 394.
- Brewer 28, 84.
- Brewnow 104.
- Briquet, C. M. 137.
- Bruck, Róbert 352.
- Bruckenthal-múzeum 406.
- Brüll Emánuel 368.
- Brünn 394.
- Brüsszel 293.
- Bubenka Jónás 186.
- Bubenkius Jonas 186.
- Bucsay, Michael 195.
- Bucsay Mihály 197. — —: A jénai magyar könyvtár. 278. — —: Magyar vonatkozású történeti könyvtár Jénában. 283. — —: Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Varjas Béla. 298. — —: Jelentés a Hallei Egyetemi Magyar és Délkelet-európai Egyházi Kutatóállomás működésének első szakaszáról. Harsányi András. 414. — —: A hallei magyar könyvtár régi magyar könyvei. 423.

- Buda 28, 32, 34, 107, 150, 152, 157, 161, 162, 166, 243, 335, 339, 342, 345—347, 353, 394.
 Budai Ézsaiás 252.
 Budai Hírtár 290.
 Budai Jogkönyv 105.
 Budapest 74, 74, 77, 99, 105, 111, 169, 197, 296, 298, 300, 303—305, 407, 413—414, 421—422.
 Budapest Székesfőváros 324.
 Budapest Székesfőváros Házinyomdája 105.
 Budapest Székesfőváros Iskolái 324.
 Budapesti Angolkisasszonyok Leánygimnáziuma 324.
 Budapesti Egyetemi Könyvtár 180.
 Budapesti Erzsébet Nőiskola 324.
 Budapesti Híradó 290.
 Budapesti Közlöny 114.
 Budapesti Német Tudományos Intézet 413—414.
 Budapesti R. K. Egyházközségek Tudósítója 75.
 Budapesti Szemle 246, 253.
 Budapesti Szent István Gimnázium 324.
 Buday György 98, 112.
 Buday Károly 268.
 Buddaeus 254.
 Budenses Ephemerides Politico-Statisticæ 290.
 Buder Christian 283.
 Buder-féle gyűjtemény 283.
 Bukarest 317.
 Bulletin de Paris 164.
 Bulletin International de la Société Hongroise de Géographie 73.
 Burgovsky János 280.
 Burgundio 100.
 Burkitt 266.
 Burr, Viktor 91.
 Buzinkai Mihály 249.
 Calderon 25.
 Calixtus, Georg 98.
 Calvin 252, 255, 264, 265.
 Cambridge 98.
 Cantuale Processionum pro Ecclesia Zagrabienſi 10.
 Cantus Catholici (1651) nyomdahelye és szerkesztője, A Hajnóczy Iván 84.
 Carphaneus Péter 361.
 Cartheuser Margit 95.
 Cassel 29, 32.
 Cassianus 344, 406—407.
 Castello Ithalico Mediolano, Franciscus de 406—407.
 Catalogus bibliothecae Hungarorum 278.
 Čechowský János Vitus 178, 179.
 Celtis, Conrad 347.
 Cerroni, Joannes Petrus 185.
 Channing Ellery 252.
 Charivari 395.
 Chartuirg-pontificale 229.
 Chartuirgus 4, 12, 19, 20, 230.
 Chartvich 6.
 Chemiai Folyóirat 297.
 Chorebo, Victorinus de 252, 258.
 Christ, Karl 91.
 Chytil, K. 349, 352.
 Cicero 196, 266.
 Cintio di San Sepolcro 343.
 Clauser Mihály: Két ismeretlen RMK. 190.
 Clemen, Otto 202.
 Clovius, Julius 406.
 Coccejus 254, 265.
 Coetus Ungarorum 195.
 Comaromi, Georgius 264.
 Comenius 179, 186.
 Commerce 395.
 Comó 394.
 Concha Győző 192.
 Constitutionnel 395.
 Cordes 424.
 Corneille 25.
 Cornides-gyűjtemény 174.
 Corsaire 395.
 Corvin-könyvtár 92, 342—343.
 Corvina c. folyóirat 323.
 Corvina-kódex 101, 177, 198, 342—343.
 Coster 97.
 Courier du Bas Rhin 155.
 Courrier Français 395.
 Cranach, Lucas idősb. 351.
 Crellius, Nicolaus 196.
 Cremona 394.
 Crispus, Rannusius 343.
 Cromer-kódex 105.
 Crudy Dániel 40, 42, 45.
 Csaholyi János 196.
 Csanádi János 196.
 Csaplovics János 55.
 Csebi Pogány Ádám 253.
 Csegöly István 255.
 Cseh-német-latinnelvélyű imádságos könyv. Danczi Villebald. 178.
 Csehország 216, 347, 349.
 Csejte 357.
 Cséke Áron 264.

- Cserei Mihály 37.
 Csikesz Sándor 32, 417.
 Csiki Gyutacs 385—386.
 Csiksomlyó 28.
 Csikszereda 319, 326, 384—385.
 Csikszeredai Ipartestület Könyvtára 320.
 Csillagászati Lapok 297.
 Csiszár Béla 323.
 Csokonai Vitéz Mihály 110, 252, 275, 276.
 Csoma József 346.
 Csomár Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918—1938). Harsányi András. 193.
 Csonkapapi 263.
 Csontos János 134, 343.
 Csorba János 265.
 Csuzi Cseh Jakab 248.
 Csűrös 233.
 Curelouiai Sztanislo 272.
 Cureus 106.
 Curtius Rufus 294.
 Cuspinianus 343.
 Czakó 31.
 Czeglédi 267.
 Czeglédi István 248.
 Czeglédi Péter 358.
 Czéner J. 280.
 Czetter 382.
 Czuczor-Fogarasi-szótár 403.
 Czvittinger Dávid 37.

 D. B.: A betyár arcképe. 205.
 D'Esther, Karl 156, 165.
 Dácia 185.
 Dalbanne, Claude 98.
 Darczi Villebald: Kniewald Gragutin, Zagrebački sakramentarij sv. Margarete (MR 126.) 104. — —: Cseh-német-latinnyelvű imádságos könyv. 178.
 Dankó 12.
 Dankó József 134.
 Dante 323.
 Darholz-család 82.
 Darvas József 203.
 Dathus, Augustinus 285.
 Dávid Ferenc 270—272.
 Dávid király 294.
 Day 98.
 De Rubeis I.
 Deák 57, 387.
 Debrecen 24, 25, 28, 30, 32, 37, 45, 110, 233, 271, 284.
 Debreceni Déry-Múzeum 324.
 Debreceni Egyetemi Könyvtár 180.
 Debreceni Ember Pál 248, 252, 254, 255.
 Debreceni Kalocsa János 248, 267.
 Debreceni Református Könyvtár 95.
 Décsényi Gyula 344.
 Délibáb 323.
 Délkelet-Európa 413.
 Délmagyarország 70.
 Demétei András 167.
 Dercsényi Dezső: Korszerű műemlékvédelem Olaszországban. Berkovits Ilona. 197.
 Derecskei Ambrus 196.
 Dés 314, 316, 318, 326.
 Desiderius 406.
 Dessewffy József gróf 252, 374—375.
 Deutsches Wissenschaftliches Institut Budapest. Katalog der wissenschaftlichen Bibliothek. Varjas Béla. 413.
 Deutschmann 361.
 Dévai-monográfia 247, 252.
 Dévay András 22.
 Dezsényi Béla: Ölofsson Placid, Gróf Széchenyi Ferenc irodalom-pártolása. 109. — 152. — —: A magyar hírlapok példányszáma és közönsége 1805-ig. 190. — —: Magyar hivatalos közlöny százéves terve. 289. — —: A magyar hírlapirodalom első százada. (1705—1805) Szemző Piroška. 300. — 306, 382, 385, 391. — —: Hírlapjaink példányszáma száz évvel ezelőtt. 392.
 Dézsi 286.
 Diárium 323.
 Diarium Europaeum 172.
 Diétai Magyar Múzsza 110.
 Diogenes 189.
 Dionisus Bohemus 216.
 Diószeg 28.
 Diószegi Sámuel 251.
 Ditró 319, 327.
 Divatképek a falon. Tr. Z. 205.
 Divatlap 393.
 Dobos János 251.
 Dobossi 186.
 Dobsa Joánna 268.
 Dóczi András 187.
 Doddridge 252.
 Dold, Alban 202.
 Domenico Fava 97.
 Domokos Márton 24.

- Donarus-töredék 97.
 Dongó 393.
 Dorell József 273.
 Dömös 224—225, 227.
 Dömösi Szent Margit-prépostság 224.
 Dömsödi János 265.
 Dörrer, A. 98.
 Drelincourt 252.
 Drescher 377—379.
 Drexelius Jerémiás 22.
 Drexelius—Dévay 183.
 Dritzehn-per 96.
 Drummond 252.
 Dugonics András 252.
 Duh 12.
 Dukony Mária 330.
 Dulházy Mihály 374, 376.
 Dunántúl 37.
 Durandus 230.
 Dürer 111.
 Dyoniusus Bohemus 216.
 Dyoniusus Boljicinus 216, 217.

 Eckhardt Sándor 192.
 Edvi-Illés Aladár 36.
 Eger 28, 37, 183.
 Egérfészek a Honderűben. Tr. Z. 425.
 Egervári László 332, 341.
 Eggestein 201.
 Egri R. Kat. Kereskedelmi Középiskola 324.
 Egyeduti Gergely 271.
 Egyesült Államok 102.
 Egyetemes Philologiai Közlöny 286.
 Egyetemi Nyomda 162—163, 323.
 Egyiptomi József 147.
 Ehrenhold 171.
 Eichhorn 254.
 Eichler, Ferdinand 202.
 Eitzenberger Ferenc 235.
 Eizenberger-nyomda 241.
 Életképek 205, 393.
 Elie, Hubert 97.
 Ellinger István 374, 377—379.
 Ember Pál 390.
 Emmerling 277.
 Engel, Johann Christian 344—345.
 Engel-nyomda 236, 241.
 Englischer Wahrsager 235.
 Enyed 319.
 Enyedi György 271.
 Enyvvári Jenő 105.
 Eötvös József báró 252, 282.
 Eötvös Károly 402.
 Eperjes 28, 186.
 Eperjessy József 264.

 Ephemerides Budenses 159, 163.
 Ephemerides Positionenses 290.
 Episcopus Rossionensis 217.
 Episcopus Tiniensis 217.
 EPOL 70.
 Erasmus 108, 196, 255.
 Erdei Ferenc 400.
 Erdély 27, 28, 52, 185, 203, 232, 241, 314—315, 317, 325, 331, 372, 385.
 „Erdélyért“ Országos Gyűjtőbizottság 324.
 Erdélyi Hírvivő 190.
 Erdélyi József 203.
 Erdélyi könyvkiadás, Az Haraszty Gyula. 313.
 Erdélyi László 224.
 Erdélyi Múzeum 357.
 Erdélyi Művészeti Kiállítás 364—365. — — Tolnai Gábor. 418.
 Erdődi Bakócz Ferenc 333, 336.
 Erdődy—Bakócz-kódexek 406.
 Erdődy Simon 406.
 Erlanger Zeitung 164.
 Érmihályfalva 315, 326.
 Esterházy-palota 424, 425.
 Esti Újság 323.
 Észak-Erdély 319.
 Eszék 28.
 Esztergami János 406.
 Esztergom 11, 20, 28, 222, 224, 227.
 Esztergomi Benedictionale. Kniewald Károly. 213.
 Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár 348, 353.
 Esztergomi Káptalan Levéltára 338.
 Esztergomi Ulászló-graduale, Az Berkovits Ilona 342.
 Európa 386.
 Eusebius 255, 261.
 Ewald 266.
 Eyck van 294.
 1685. (Ezerhatszáznyolcvanöt) évi lőcsei Orbis Pictus képei, Az Hajnóczy Iván. 186.

 Fábán 251.
 Fábán László 283.
 Fabó András 38.
 Fabricius 100.
 Fabritzky 252.
 Falk Miksa 60.
 Faludi Ferenc 24, 31, 168, 169, 174, 273.
 Fancev Franjo 2, 3, 16, 104, 215—217.

- Fáncsi Antal 132, 133, 136, 138, 148, 406.
 Fára József 140.
 Farkas Compactor 363, 368—373.
 Farkas Gyula 287.
 Farkasdi Pál 251.
 Farmoser Sándor 343.
 Fazekas 328.
 Fazekas György 284.
 Fazekas György ifj. 284.
 Fejér István 266.
 Fejérmegyei Napló 76.
 Félegyházi Tamás 272.
 Felső Magyarországi Minerva történetéhez, Sashegyi Oszkár. 374.
 Felsőbánya 315, 326.
 Felsőőri Fülep Gábor 252.
 Felvidék 37, 315, 374.
 Felvinczi Takáts Zoltán 364, 418—419.
 Fényes Elek 252.
 Ferdinánd V. 59.
 Ferenc József I. 59, 387.
 Ferenc király 192.
 Ferenczy József 34, 35, 381—384.
 Fésős András 251.
 Fest János 187.
 Festetics-palota 424.
 Fichte 255.
 Fielding 277.
 Figyelmező 207, 246, 394.
 Filipecz János 345, 406—407.
 Filipecz—Pontificale 346.
 Finta 83.
 Fintai Darholz Kristóf 82, 84.
 Firenze 185.
 Firmus Lauterer Bräumeister 121.
 Firtinger Károly 393.
 Fitz József 97, 115, 200, 336—338.
 Flavius Josephus 255.
 Fögel József 343, 345—347.
 Foglár, Ludwig 55.
 Folyóiratok és napilapok címének egységes rövidítéséről, A Znakovszky Emma. 114.
 Fordítások történetéhez, A Trócsányi Zoltán. 270.
 Forgách Pál 406.
 Fornos 261.
 Forster 277.
 Földi János 252.
 Földrajzi Közlemények 73.
 Fővárosi Könyvtár 105.
 Fővárosi Könyvtár Évkönyve. Harasányi András. 105.
 Frag- und Kundschaftsamt 151.
 Fraknoi Vilmos 109, 335—336, 343.
 France 395.
 Franciaország 14, 18, 21, 34, 407, 410.
 Frankenburg Adolf 205.
 Frankenburg Emlékiratai 207.
 Frankfurt 29, 103.
 Frankl, Gustav August 55.
 Franklin 323.
 Franus, Joannes 349.
 Franz, Ad. 142—146, 148.
 Freudenreich 171.
 Freund der Tugend 126, 130.
 Freys, Ernst 202.
 Fust-per 96.
 Fuxhoffer 219.
 Füredy Ladislaus 266.
 Füssli Rudolf 126—129, 131.
 G. Szabó Kálmán 98.
 Gábrriel Asztrik: Aeschlimann, Erardo, Dictionnaires des miniaturistes du moyen-âge et de la renaissance dans les différentes contrées de l'Europe. 94. — 405.
 Gaillard József 161.
 Galatéa 276.
 Galgóczy Péter 355.
 Ganois Vencel 296.
 Gánótzai Antal 273.
 Gánótzai-Horváth 183.
 Garáb 224.
 Garamszentbenedek 225, 227.
 Garas 266.
 Garay Pál 95, 406.
 Gárdonyi 315, 328.
 Gárdonyi Albert 30, 31, 33. — —: A Pressburger Zeitung megindítása 121. — 150, 160. — —: A XVIII. század legkeresettebb könyve. 232. — —: Karai László és Hess András Budán. 332.
 GáspárMargit: A Széchényi-Könyvtár és a nyomdavidág pereskedése. 85. — —: Az Országos Széchényi Könyvtár felvidéki és kárpátaljai könyvgyűjtése. 179.
 Gazdaságot Tzélzó Újság 392.
 Gazette Universale di Firenze 155.
 Gazette de France 395.
 Geier 266.
 Gelbhaar, Gregorius 285.
 Geldner, Ferdinánd 202.
 Geleji Katona István 248, 249, 255, 366.
 Gelényes 263.
 Gellert 254.

- Gemma Frisius 271.
 Gemmeus, Matthias 196.
 Genealogia Turcarum Imperatorum
 344, 407.
 Genf 386, 388.
 Genthon István 347.
 Georgicus Szelephén 169.
 Gergely pápa 106.
 Gerhard 359.
 Germantow 96.
 Gesamtkatalog der Wiegendrucke
 201.
 Géza I. 223.
 Géza II. 222.
 Gibárti Kesserü Mihály 345.
 Gimes 384.
 Girtanner 277.
 Gisbert, Voetius 254.
 Glatz 252.
 Glatz Eduard 50, 52—54, 59, 61,
 62, 65, 67.
 Gobil Bálint 95, 405.
 Goetling, C. W. 279.
 Gogreff Mento 389.
 Goldberger Dávid 280.
 Goldoni 276.
 Gombocz Endre: A Királyi Magyar
 Természettudományi Társulat története. 1841—1941. Noszky Jenő.
 296.
 Gombos A. F. 5.
 Goriupp Alisz: Statisztikai adatok
 az Országos Széchényi-Könyvtár
 ötévi címfelvétel-sokszorosításáról.
 176. — 191.
 Gosztonyi János 343.
 Gotthardi Ferenc 158.
 Gottlieb 34.
 Gottsched 124.
 Gödöllő 243.
 Gönci György 196.
 Gönczi György 249, 258, 262.
 Gönczi József 250.
 Görlitz 103.
 Görög Demeter 192, 382.
 Görömbei Péter 284.
 Göttweig 101, 201.
 Göze 274.
 Gr.: A Technológiai Könyvtár Bará-
 tainak Egyesülete. 115.
 Gracian Boldizsár 273.
 Graetz 394.
 Gragger Róbert 416.
 Granjon, Robert 98.
 Grassalkovich Antal gróf 243.
 Griesbach 254.
 Gróf Károlyi-levéltár 381.
 Gróf Teleki Pál Magyar Történet-
 kutató Intézet 425.
 Gróf Zichy-levéltár 341.
 Gronovszky Iván: Gutenberg-Jahr-
 buch 1939. 96. — —: Schriewer,
 Franz, Büchereistatistik. Methoden,
 Beispiele, Ergebnisse. 101. — —:
 Zentralblatt für Bibliothekswesen
 1940. 5—6. 200. — —: Sikabonyi
 Antal, Az 1940. évi külpolitikai
 érdekű irodalom a m. kir. Kül-
 ügyminisztérium könyvtárában.
 304. — —: Harsányi András—
 Varga Sándor Frigyes, Tájékoztató
 a kötelezpéldányszolgáltatásról. 304.
 — —: A Magyar Könyvtárosok
 és Levéltárosok Egyesületének Év-
 könyve. III. 305.
 Grotius, Hugo 254.
 Gruter 186.
 Grünwald Béla 191.
 Guide des Bains Hongrois 73.
 Guillery, Etienne 97—98.
 Gulácsy Irén 203.
 Gulyás Pálnak 167. — Trócsányi
 Zoltán. 206—286, 343.
 Gusztáv Adolf Egylet 417.
 Gút 263.
 Gutenberg 96, 200—201.
 Gutenberg-émlékfüzet 200.
 Gutenberg-évkönyv 96.
 Gutenberg-Jahrbuch 123.
 — — 1939. Gronovszky Iván. 96.
 Gutenberg-múzeum 96.
 Gutenberg-társaság 99.
 Gutgesell Dávid iskolakönyv-kiad-
 ványai Bártfán 1579-ig. Szimoni-
 desz Lajos. 389.
 Gutkeled-Chronik? Tr. Z. 207.
 Guttmann-műhely 420.
 Gvevarai Antal 272.
 Gy. Szabó György 112.
 Gyergyóremete 319, 327.
 Gyergyószentmiklós 319, 326.
 Gyöngyös 74.
 Győr 3—5, 7—9, 12, 19, 20, 34,
 202, 234.
 György Aladár 245.
 György Lajos 189, 190, 305, 313,
 317.
 Gyulaféhevár 28, 108, 185, 319,
 366.
 H.: Frankenburg Emlékiratai. 207.
 Habande, L.—H. 98.
 Habsburg-ház 63.

- Hachette-cég 410.
 Hadi és Más Nevezetes Történetek 22, 1—14, 205, 382, 385.
 Hadi Lap 384—386.
 Hadik 157.
 Hadik Jónás 43.
 Haebler, Konrad 97.
 Hahót 104, 213, 219, 224.
 Hahót-nemzettség 224.
 Hahóti-kódex (MR 126.) 12, 18, 19, 213, 216, 219, 227—229.
 Hain 285.
 Hajek Egon 60.
 Hajnal 76, 194.
 Hajnóczy Iván: A Cantus Catholici (1651) nyomdahelye és szerkesztője. 84. — —: Az 1685. évi löcsei Orbis Pictus képei. 186. — —: Bocatius János műve: Hornus Cometa. 186.
 Halgebachsen Henrik 406.
 Halitzky András 163—164, 166.
 Halle 29, 184, 195, 282, 299, 415.
 Hallei Egyetemi Könyvtár 91.
 Hallei Magyar Egylet 415, 417.
 Hallei Magyar Könyvtár 415—417.
 Hallei magyar könyvtár régi magyar könyvei, A Bucsay Mihály. 423.
 Haller 275.
 Halmágyi István 37.
 Hammel Brüninx 356—357.
 Han János 406.
 Hannauer Lőrinc 162—163.
 Haraszthy Elemér 323.
 Haraszthy Gyula: Az erdélyi könyv-akció 313.
 Hargita 384.
 Három protestáns parókiális egyházi könyvtár a XVII. században. — Szimonidesz Lajos. 38.
 Háromkirály-játéka 13.
 Harrassowitz, Otto 89, 101.
 Harrison F. 95.
 Harsányi András: A Fővárosi Könyvtár Évkönyve. IX. 105. — —: Csomár Zoltán, A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húsz éves története (1918—1938). 193. — —: Szabó Géza, Geschichte des Ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg. 1555—1613. 195. — —: Az ungvári művészeti hetek könyvkiállítása. 202. — —: A beregi református egyházmegye könyvtára. 245. — — és Varga Sándor Frigyes: Tájékoztató a kö-
 telepéldányszolgáltatásról. Gro-
 nowsky Iván. 304. — —: A bé-
 kes-bánati református egyház-
 megye Baráti Könyvtára. 398. —
 —: Bucsay Mihály, Jelentés a
 Hallei Egyetemi Magyar és Dél-
 keleteurópai Egyházi Kutatóállo-
 más működésének első szakaszáról.
 414.
 Harsányi István 32.
 Harsányi Margit 330.
 Harsányi Zsolt 203.
 Hartmann János 363.
 Hartuicus 6.
 Hartvik-féle Szent István-legendá
 101.
 Hartvik-kódex (MR 165) 216.
 Hartvik-legendá 221.
 Hartwick 1, 3—5, 14, 15, 18—21,
 — győri püspök Agenda Pontifi-
 calis-a —. Kniewald Károly 1.
 — 213, 221, 222.
 Hasford 385.
 Hasznos Mulatságok 289, 394.
 Hatvan és Járása Képes Híradója
 76.
 Hazai és Külföldi Tudósítások 33,
 289, 301.
 Heckenast Gusztáv 50, 51, 58, 60,
 63, 64.
 Hegedüs István 343, 345.
 Heidegger, Gotthard 265.
 Heidegger, J. H. 254.
 Heiszler 252.
 Hell Miksa 236, 243.
 Hellebrant 299, 423.
 Helmboldus L. 389.
 Helmecczy István 252.
 Heltai Gáspár 270—272.
 Henszelmann 57.
 Herczeg Ferenc 203.
 Herczegh Elemér 323.
 Herepei Ádám 37.
 Hermannstädter Zeitung 161.
 Heródes 13, 16.
 Herre, Paul 351.
 Hess András 97, 332, 336—338.
 Hess Ignác 236.
 Hessen 190.
 Heti Híradó 76.
 Hetzdorfer Mihály 28.
 Hevesmegyei Gazda 74.
 Hevesy A. 95.
 Hiebl József 30.
 Hieronymus Balbus 106.
 Hildebrand, Joachim 254.

- Hírlapjaink példányszáma száz évvel ezelőtt. Dezsényi Béla. 392.
 Hírlapok és folyóiratok homlokírásának megtevesztő adatai, A — Mokcsay Júlia. 69.
 Historia ecclesiastica 184.
 Historia Turcica 344.
 (hj.): Megjelent-e valaha a következő magyar könyv? „Gipczig Albert Vince cascantyni predikátor munkalta.“ 424.
 Hodik János 39—40.
 Hoepli, Ulrico 94.
 Hoffhalter Rudolf 271.
 Hoffmann Edit 95, 136, 293—295, 343—345, 347, 349.
 Hoffmann Jakob 406.
 Hohenfurt 101.
 Holbein 111, 294.
 Holešov 178.
 Hollandia 96, 233, 254.
 Hollósi András 43.
 Holter, Kurt 201.
 Homa Gyula, 105.
 Hóman Bálint 312—313, 324, 425.
 Hóman—Szekfű 369, 383.
 Homeros 255.
 Honderű 205, 425.
 Honművész 205, 207.
 Honterus 390.
 Honvéd 383—385, 387—388.
 Honvédegylet 387.
 Honvédegyleti Bizottmány 387.
 Horatius 255.
 Horthy Miklós 203.
 Horvát József 273.
 Horváth 285.
 Horváth János 135, 287, 402.
 Horváth Mihály 281.
 Horváth Sándor 348.
 Horvátország 28, 216.
 Horvátović Don Oljúb 252.
 Hradsin 347.
 Hubay Ilona 9.
 Hufeland Kristóf 253.
 Hugo Albert 59—62, 65.
 Hungarische Vermischte Nachrichten von Staats und Gelehrten Neuigkeiten 129.
 Hunyadi 265.
 Hunyadi Ferenc 251, 267.
 Hunyadi István 266.
 Hupp, Otto 97, 200.
 Hurter 100.
 Huss (= Hess) 336.
 Husung, Max Joseph 98.
 Huszár Mihály 72.
 Huszti András 252.
 Hübner—Fejér 252.
 Ilczó Ferenc 43.
 Ilgen 264.
 Illésházy Antal gróf 165.
 Illés János 369.
 Illyefalvi István 271.
 Illyés András 24, 37, 273.
 Illyés Gyula 203.
 Illyés István 37.
 Imhoff Margit 95.
 Innsbruck 394.
 Ipolyi 281.
 Iris 205.
 Irodalom 402—403.
 Irodalomtörténet 286.
 Irodalomtörténeti Források 199.
 Irodalomtörténeti Füzetek 307.
 Irodalomtörténeti Közlemények 286.
 Ismertető 207.
 Isokrates 345.
 Ivánka Endre: Bartoniek Emma, Codices latini medii aevi. 99.
 Iványi 31.
 Jablonsky Dániel 254.
 Jacobus de Placentia 230.
 Jagello-király 346.
 Jagello-könyvtár 345.
 Jajcza 139.
 Jakab Elek 191.
 Jákob pátriárka 147.
 Jakubovich Emil 135, 136, 344, 405.
 Jankovich Miklós 97, 133, 135, 161, 398.
 János dominikánus 94.
 Jánossy Dénes 306.
 Janus Pannonius 407.
 Janusch 94.
 Janusch Dyack 94—95.
 Jaquin 277.
 Járj György 50, 52, 54, 58, 64.
 Jász - Nagykun - Szolnok Vármegyei Kereskedők Közgazdasági Lapja 75.
 Jég, A. 75.
 Jékely Zoltán 314, 330—331.
 Jelenkor 207, 394.
 Jéna 29, 282.
 Jénai magyar könyvtár, A Bucsay Mihály. 278.
 Jenei György 266.
 Jerney János 136.
 Jeruzsálem 18.
 Jessenius György 26.

- Jó Pajtás 74.
 Jócsik Lajos 109.
 Johannes 94.
 Johannes de Ungaria 95.
 Johnson, A. J. 98.
 Jókai 315, 321, 328.
 Jókai-Kódex 403.
 Joó Tibor: Magyar nyelvű filozófiai kéziratok a Széchényi-Könyvtárban. Tolnai Gábor. 303. — 406.
 Jósika 282.
 Journal de Paris 155, 395.
 Journal der Verhandlungen der dermaligen in Ofen versammelten hohen Stände des Königreichs Hungarn 156.
 Journal des Débats 395.
 Journal des Hommes 164.
 Journal Encyclopédique 130.
 Journal Général 395.
 József I. 233.
 József II. 150, 154, 301.
 József főherceg 165.
 József Nádor Műgyetem 324.
 Jöcher, G. 283.
 Juchhoff, Rudolf 200.
 Julius Aemilius 343.
 Juvenalis 255.
- K. k. privilegierte Ofner und Pester Zeitungs-Expedition, Kundschafts-Amt und allgemeine Schreibstube 162.
 Káldi 274.
 Káldi-bibliafordítás 33.
 Kalinka Joakim 42, 43.
 Kállay Ábrahám 265.
 Kállay Gergely 26.
 Kálmán király 5.
 Kálmáncsehi-breviárum 406.
 Kálmáncseh Domonkos 343, 345.
 Kalmár Demeter 335—336.
 Kalocsa 28, 217, 230.
 Kálvin-nyomda 194.
 Kanisay Ferenc 265.
 Kant 255.
 Kapi 82.
 Káplány Géza 115.
 Kápolnay P. István 386, 388.
 Kaprinai István 37.
 Káptalándomb 8.
 Karai László 332—339.
 Karai László és Hess András Budán. Gárdonyi Albert 332.
 Kardos Tibor: Kozocsa Sándor, A hűség diadaljának első kidolgozása. 199.
- Karintia 144.
 Kármán József 191.
 Károli Péter 390.
 Karoling- és Ottó-kor 92.
 Károly III. 233.
 Károly VI. 185.
 Károlyi András 197.
 Károlyi Gáspár 272, 274, 359.
 Károlyi György gróf 205.
 Károlyi József gróf 276.
 Károlyi-biblia 32, 250.
 Kassa 28, 33, 45, 75, 187, 202, 374, 377.
 Kassai Péter 405.
 Kassai Császár György 196.
 Kassai Michaelis György 197, 298, 415.
 Kassák Lajos 203.
 Kasza 42, 43.
 Katolikus Néplap 393.
 Katona István 37.
 Katona József 328, 402.
 Katonai hírlapok a magyar honvédség felállításáig. Lukács József. 381.
 Kazinczy Ferenc 81, 110, 253, 264, 281—282.
 Kazmeier, August Wilhelm 202.
 Kazy Ferenc 37.
 Kecskemét 242.
 Kecsekeméty Aurél 55, 60.
 Kecskeméti C. János 272, 274.
 Kecskeméti Zsigmond 251.
 Kecskeméti Városi Könyvtár 324.
 Kelemen Móric 115.
 Kelényi B. Ottó 105, 107, 108.
 Keleti Ujság 76.
 Kemény Lajos 187.
 Kémlő 207.
 Kempelen Béla 139, 369.
 Kenedi Géza 383.
 Képes Családi Lapok 73, 401—402.
 Képes Híradója 76.
 Képes Krónika 222, 225.
 Képzőművészeti Főiskola 98.
 Kerecseny 261—262.
 Kerekes Sámuel 382.
 Kerényi 282.
 Keresztes-Kovács 253.
 Keresztesi 253, 264.
 Kereszty István 150, 161.
 Keserői Dajka János 366.
 Kesserű Mihály 343.
 Két erdélyi könyvkötő a XVIII. század első felében (Szent Györgyi Mihály és Compactor Farkas). Tolnai Gábor. 363.

- Két ismeretlen RMK. Clauser Mihály. 190.
 Kétházy Pál 338.
 Ketskeméti Mária 250.
 Kevy István 46.
 Kewi István 46.
 Keyser, Paul de 97.
 Kézai 222.
 Kézdivásárhely 319, 326, 385.
 Kézdivásárhelyi Magyar Kaszinó Könyvtára 319, 328.
 Kézdivásárhelyi Matkó István 248.
 Khevenhüller 369.
 Ki írta a Bártfai Lénárt egyháztörténetét? Zoványi Jenő. 184.
 Kinizsiné 406.
 Királyi Márton 266.
 Kis 34.
 Kis Hajnal 76.
 Kis János 110.
 Kis Tükör 194.
 Kis Ujság 73.
 Kisbégány 263.
 Kisd Benedek 84.
 Kisfaludy Károly 281—282.
 Kisfaludy Sándor 281, 282
 Kiss Kálmán 260, 261.
 Kiss Károly 378.
 Kiss Lajos 400.
 Klagenfurt 394.
 Klancza Márton 38.
 Klauzál 57.
 Klein János Sámuel 184.
 Klinder Péter 292.
 Knauz Nándor 134, 138, 224.
 Kner-ny. 324.
 Kniewald Dragutin: Zagrebečki sakramentarij sv. Margarete MR 126.
 Danczi Villebald. 104.
 Kniewald Károly: Hartwick győri püspök Agenda pontificalis-a. I. — 2, 3, 9, 11, 12, 16, 18, 104. — —: Esztergomi Benedictionale. 213. — 215, 221, 224, 230, 406.
 Koberger, Anton 285.
 Koch Lajos 105, 107.
 Kódexek és régi könyvek restaurálása az Országos Széchényi-Könyvtárban. Sasvári Dezső. 180.
 Kodolányi János 203, 400.
 Koffán Károly 112.
 Kókai-ny. 324.
 Kolbenhayer Soma 280.
 Kollonics Lipót 170, 173, 358.
 Kollonitsch, Graf 168.
 Kolmár József 251.
 Kolos István 266.
 Kolosi Török István 84.
 Kolosvári Péter 265.
 Kolowrat 60, 383.
 Kolozsvár 28, 33, 37, 183, 271, 314, 316, 319, 326—327, 364, 371, 383, 394, 419.
 Kolozsvári Egyetemi Könyvtár 316, 327, 364, 419.
 Kolozsvári Katolikus Lyceum Könyvtára 317.
 Kolozsvári Magyar Kaszinó Könyvtára 318.
 Kolozsvári Református Kollégium Könyvtára 367, 369.
 Komárom 28, 33, 34, 108, 233, 242, 385.
 Komáromi Csipkés György 32, 248, 249, 250.
 Komáromi Értesítő 385.
 Komáromi Városi Könyvtár 324.
 Kondor Boldizsár 259.
 Konek 252.
 Konhau 95.
 Konstantinápoly 142, 407.
 Kónya 252.
 Kónyi Democritusának ismeretlen kiadása. Kulcsár Adorján. 189.
 Kónyi János 110, 189.
 Kormeghatározó-e az ő, ű, ö, ü, ő ű, ő, ű. Trócsányi Zoltán. 182.
 Korona 394.
 Kósa János: A Neuer Kurier története. 150. — 161. — —: Ungarische Oekonomische Zeitung — a legrégebb magyar gazdasági szaklap. 390. — 391.
 Kossuth 51, 57, 59, 60, 63, 289.
 Kossuth Hírlapja 393, 394.
 Kosztolányi Dezső 203.
 Kovachich Márton 169.
 Kovács Albert 252.
 Kovács András 267.
 Kovacsóczy Mihály 290.
 Kovászna 319, 327.
 Kovásznai Péter 265.
 Kováts Mátyás 253.
 Kováts Mihály 253.
 Kováts Sámuel 251.
 Kozma Andor 203.
 Kozma Miklós 203.
 Kozma-család 203.
 Kozocsa Sándor: A húség diadalmának első kidolgozása. Kardos Tibor. 199. — 307.
 Köblös Zoltán 357.
 Köck, J. 144—145.
 Kőhalmi Mihály 406.

- Kölcsey 281—282, 289.
 Kömlei Zsigmond 259.
 Könyves Kálmán 226.
 Könyves Tóth Kálmán 251.
 Könyvkötések árai a múlt század elején. Sárkány Oszkár. 398.
 Könyvtár és a napi politika, A Tr. Z. 113.
 Körösi Mihály 267.
 Kőszeg 29, 149.
 Kőszegi Sándor 140.
 Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége 109, 313, 325, 328—331.
 Közlemények 205.
 „Közlöny“ 291, 394.
 Krehnyai Ede 204.
 Kremsmünster 201.
 Kriegsbote 155, 161.
 Kriza-kódex 95, 406.
 Kubinyi Ferenc és Miklós 347.
 Kubinyi László 338, 347.
 Kubinyi-levéltár 347.
 Kulcsár Adorján: Könyi Democritusának ismeretlen kiadása. 189.
 Kulcsár György 389.
 Kultsár István 192, 289.
 Kultsár Istvánné özv. 290.
 Kumlik Emil 169.
 Kundschaftsblatt 155—156.
 Kuny Domokos 157.
 Kühár Flóris 21, 104, 213, 219, 224, 227, 231.
 Különszobák a könyvtárban. Tr. Z. 425.
 Küzdés 71.
 Lack Dénes 217.
 Lactantius Firmianus 268.
 Lácza 251.
 Ladvocat 252.
 Laibach 394.
 Lajos II. 406.
 Lajos herceg 348.
 Lakatos Jeremiás 367.
 Lambach 101.
 Lampe 26, 252, 254—255, 274, 390.
 Lampridius Ceruius 343.
 Landerer Anna 189.
 Landerer János Mihály 232, 235, 242.
 Landerer János Sebestyén 28, 34.
 Landerer Lajos 50, 51, 56, 58, 63, 64.
 Landerer Lipót 235.
 Landerer Mihály 121—131.
 Landerer-család 123, 130.
 Landerer-nyomda 123, 241.
 Langenbach. Alma 96.
 Láni György 358.
 Lappangó könyvek. Tr. Z. 400.
 Lascovius Petrus 249.
 Laskai János 272.
 Lauban 29.
 Laudon 154, 157.
 Lavater János 358.
 Léghajós, A 292.
 Légrády Testvérek 323.
 Lehmann, Ernst Herbert 52.
 Léhoczky Tivadar 245; 253.
 Lehotzky 140.
 Leipzig 89, 101.
 Léka 149.
 Lemberg 394.
 Lengyelország 243.
 Lentz 30.
 Lépes Bálint 183.
 Lepold Antal 220—221, 223—225, 353.
 Leporini Miklós 360.
 Leroquais 1, 95, 143, 145.
 Lessing 255.
 Leusden 268.
 Lewitschnigg, Heinrich Ritter von 55, 66.
 Leyden 29, 32, 266.
 Leyh, Georg 89, 91, 92.
 Libetbányai Magyar Péter 405.
 Lightfoot 254.
 Lilienfeldi Ortilo 138.
 Limborch, Ph. van 254.
 Lindberg, P. 142.
 Linné 277.
 Linz 394.
 Lipcse 29, 32, 184.
 Lipcsei Deutsche Bücherei 424.
 Lipót császár 171, 172, 356.
 Lipótvár 359.
 Lipótvári Kálnai Péter 358.
 Lisznyai Pál 249, 264.
 Liszt Miklós 138.
 Literarischer Anzeiger 163—165.
 Literati Nemes Sámuel 132—137, 139, 149.
 Litteraty Nemes Antal 133.
 London 292.
 London Chronicle 155.
 London Magazin 130.
 Lónyai Lónyai László 264.
 Lopkovitz Bohuszláv 346—347.
 Lopkovitz-könyvtár 349.
 Loredano 276.
 Lorenzo Roselli, Francesco di 406.
 Losonc és Vidéke 292.

- Lossai Péter 406.
 Lossonczy László 333, 338.
 Lőcse 28, 32, 33, 84, 186, 273.
 Lucianus Samosatensis 106.
 Ludvig János 29.
 Ludwig Erzsébet 60.
 Luhn Erzsébet 330.
 Lukács 57.
 Lukács egri prépost 336.
 Lukács József: Katonai hírlapok a magyar honvédség felállításáig. 381.
 Lukahalmosi Nagy György 257—258.
 Lukács J. 345.
 Lukinich Imre 357.
 Luther 195, 361—362.
 Luther-biblia 254.
 Lyceumi-kódex 105.
 Lycius János 39.
 Lyon 218.

 M. Kir. Iparügyi Minisztérium 115.
 M. Kir. Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet 115.
 Mabillon 14, 20.
 Mack József 385.
 Madách 328.
 Madách-levél 198.
 Mádi Sámuel 265.
 Maffei márkai 185.
 Magazinno Toscano 130.
 Magdeburg 5.
 Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége 324.
 — Bridzsélet 75.
 — Fürdőkalauz 73.
 — Gazda 393.
 — hírlapok példányszáma és közönsége 1805-ig, A Dezsényi Béla. 190.
 — Hírmondó 34, 113, 164, 191, 192, 382.
 — hivatalos közlöny százéves terve. Dezsényi Béla. 289.
 — Ifjúsági Vöröskereszt 324.
 — Irodalmi Ritkaságok 199.
 — Irodalomtörténeti Intézet 189.
 — József 377—378.
 — Könyvészet 1936. 114.
 — Könyvszemle 1940. 114, 206, 245, 398, 402—403, 423—424.
 — Könyvszemle Szerkesztőbizottsága, A 115.
 — Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 22.
 — Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve, A III.

 Gronowski Iván. 305. — — 313.
 — Kultúrfront 71.
 — Kurir 24, 34, 35, 113, 156, 191, 275, 392.
 — lap Szentpétervárott 1880-ban. Tr. Z. 292.
 — Minerva 245.
 — Musa 24.
 — Museum 35.
 — Művelődéstörténeti Intézet 180.
 — Nemzeti Múzeum 99, 101, 109, 110, 137, 147, 313, 344, 402, 406, 424.
 — — Országos Széchényi-Könyvtárának egyes terei új palotában helyeztetek el, A (T.) 424.
 — — Hírlaptára 114, 401, 425.
 — Népbarát 393.
 — Nyelv 286.
 — Nyelvőr 422.
 — Nyomdászat 187.
 — Országgyűlés Képviselőháza 324.
 — Országgyűlési Könyvtár 88.
 — Orvosok Havi Közölnye 73.
 — Protestáns Egyházi és Iskolai Függetlenítő Bizottság 253.
 — Racionalizálási Bizottság 115.
 — Rádió 323.
 — Statisztikai Szemle 327.
 — Szemle 203, 313.
 — Szemle Társaság 323.
 — Távirati Iroda 74, 323.
 — Történelmi Társulat 324.
 — Tudományos Akadémia 88, 109, 324.
 — Tudós Társaság 375.
 — Ujság 22, 23, 392.
 — vonatkozású történeti könyvtár Jénában. Bucsay Mihály. 283.
 Magyarok Története 290.
 Magyarország 11, 18, 20, 27, 28, 30, 34, 52, 60, 61, 63, 70, 98, 117, 237—238, 240, 304, 337, 345, 372, 383—384, 389, 395, 414.
 Magyarország c. napilap 323.
 — időszaki sajtójának könyvésze. 303.
 Magyarországi János (Ungarus) 95.
 Mai Nap 323.
 Mainz 96, 202, 226.
 Majkowski 99.
 Makay András 258.
 Makkai Sándor 400.
 Mályusz Elemér 192.
 Mantua 394.
 Márai Sándor 203.

- Máramarossziget 315, 326.
 Márczius Tizenötödike 393.
 Márczy László 284.
 Margalits Ede 295.
 Margitai János 284.
 Mária Terézia 236, 369.
 Markó Árpád 381, 386.
 Marlin József 59, 60, 62.
 Maros 185.
 Marosvásárhely 28, 37, 319, 321, 326.
 Marosvásárhelyi Ferenc József Köz-
 művelődési Ház Könyvtára 319,
 327.
 Maróthi György 253.
 Marseillei Saint Victor-apátság 95.
 Martialis 255.
 Martinovics 110, 164, 192.
 Márton István 253.
 Masnicius Tóbiás 360—362.
 Massachusetts 98.
 Massanus, Gulielmus 272.
 Mathias Corvinus 97.
 Matkovics, Petar 295.
 Mátray Gábor 133.
 Mátyás király 95, 97, 106, 108,
 336—337, 342—347, 372, 406—
 407.
 Mauksch Bernát 63, 64.
 Medgyesi Pál 248, 249, 267.
 Medve Mihály 183.
 Meggyes 28.
 Meggyesi Miklós 405.
 Megjelent-e valaha a következő ma-
 gyar könyv? „Gipczig Albert
 Vince cascantyni predikator mun-
 kalta.“ (hj.) 424.
 Méhes 30.
 Meisner, B. 254.
 Meissenau 5.
 Melanchton 195, 390.
 Melianus Gnatereth 29, 252.
 Melius Péter 270, 272.
 „Melléklap“ 290—291.
 Melyik Tolnai Jánosnak műve a
 „Novissima tuba“? Zoványi Jenő.
 82.
 Mentelin 201.
 Menyhárt József 98.
 Mercurius Hungaricus 301, 381—382,
 385.
 Messenger 395.
 Mészáros János 376—377.
 Meszes 224.
 Metastasio, Péter 275, 276.
 Metlesich Kálmán 108.
 Metternich 51, 57—60, 383.
 Mezger Márton Kristóf 170.
 Micrologus 14—16, 21, 228.
 Migne Pl. 2, 16, 100, 214.
 Mihálykó János 273.
 Mikes Kelemen 37.
 Mikszáth 315, 328.
 Mikulic püspök 229.
 Milanó 94, 218, 345, 394.
 Milkau, Fritz 89, 91.
 Milkau, Fritz und Leyh, Georg:
 Handbuch der Bibliothekswissen-
 schaft. Varga Sándor Frigyes. 89.
 Milotai Nyilas István 248.
 Mindenes Gyűjtemény 35, 36.
 Minerva 402.
 Minerva Irodalmi és Nyomdai R.-T.
 Kolozsvár 364, 419.
 Miskolczi László 405.
 Miskolczi Mihály 358, 360.
 Missale (MR 133.) 9, 10.
 Missale antiquissimum 1, 3, 9, 12,
 19, 216.
 Missale Poseniense (M mac 216, 122-
 fol) 12.
 Missale speciale 97.
 Mitterspacher 264.
 Mitterwieser, Alois 96.
 Mokcsay Júlia: A hírlapok és folyó-
 iratok homlokírásának meg-
 tévesztő adatai 69.
 Mokry Benjámín 252.
 Moll Jeromos 150—162, 164.
 Molnár 26.
 Molnár Ágnes 330.
 Molnár C. Pál 98, 112.
 Molnár István 257.
 Monatsschrift Ungarischer Medizi-
 ner 73.
 Moniteur 53, 395.
 Móra Ferenc 203, 328.
 Móré Fülöp 343.
 Moreto 25.
 Mórícz Zsigmond 203, 328.
 Morin, Germain 3, 19, 104, 213—
 216, 218—221, 223, 226.
 Mosheim 255.
 Mozart 276.
 Msenna 38.
 Munkások Lapja 393.
 Muronyi Weér András 347—348.
 Muronyi Weér-cimereslevél 347—
 349, 352.
 Mussolini 101.
 Müller Jakab 30.
 Münchener-Kódex 403.
 Münsteri Egyetemi Könyvtár 92.

- Műszaki Bibliográfiai Közlemények 115.
Művészeti Hetek 202, 203.
- Nádasdy-ház 174.
Nádudvari Sámuel 266.
Nagonius, Johannes Michael 343.
Nagy Ferenc 379.
Nagy István 46.
Nagy Iván 139, 140, 369.
Nagy Júlia 330.
Nagy Lajos 346, 405.
Nagy Pál 289—292.
Nagy Világ Magyar Szemmel 72.
Nagybánya 314—315, 326.
Nagybányai Polgári Olvasóegylet 316.
Nagybányai Városi Múzeum Könyvtára 315.
Nagyenyed 28.
Nagykállói gimnázium könyvtáráról, A Sárkány Oszkár. 284.
Nagykároly 28, 315, 326, 328.
Nagylucei Orbán 345.
Nagysomkút 315, 326.
Nagyszalonta 316, 326.
Nagyszalontai Áll. Arany János gimnázium 316.
Nagyszalontai Városi Közkönyvtár 328.
Nagyszeben 28.
Nagyszombat 28, 37, 45—46, 84, 169, 183.
Nagyszombati Mihály 405.
Nagyvárad 28, 264, 314, 316, 321, 326.
Nagyvárad Városi Nyilvános Könyvtár 316, 327.
Napoleon 378.
Nápoly 359, 360.
Nardus, Nicolaus 285.
Nedóczy András 398.
Német Népbarát 393.
Németalföld 284.
Németh József 324.
Németh László 277, 400.
Németország 142.
Nemzet Szava 73, 78, 79.
Nemzeti 393.
Nemzeti Lovarda 424.
Nemzeti Szocialista Párt 78.
Nemzeti Újság 289—291, 393, 394.
Nemzetőr 393.
Népkönyvtárak: Háromszék, Szatmár, Maros-Torda, Csík, Bihar, Udvarhely, Szolnok-Doboka, Kolozs, Máramaros, Beszterce-Naszód, Szilágy, Kisküküllő, Ugocsa 330.
Népszerű Természettudományi Előadások 298.
Népszerű Természettudományi Könyvtár 298.
Neu gregorianischer Zeit und Welt Kalender 235.
„Neue Zeitung“ 301.
Neuer Courier aus Ungarn, oder die Pester Post Amts Zeitung 162.
Neuer Kurir aus Ungarn von Kriegs- und Staatssachen 152.
Neuer Kurier története, A Kósa János 150. — 390—391.
Neuman Venceslaus 264.
Neuwieder Zeitung 155—157, 159—160, 165.
Nicetas 17.
Nicolaus de Mirabilibus 345.
Nider 201.
Niklay Péter: Szollás Ella—Droszt Olga—Mokcsay Júlia, Magyar Könyvészet 1937. 407.
Nilles, N. 144, 148.
Nógrádi Mátyás 249, 264.
Noszky Jenő: Gombocz Endre, A Királyi Magyar Természettudományi Társulat története. 1841—1941. 296.
Notizie del Mondo 155.
Nouvelliste 395.
Nova Posonensia 382.
Nürnbergi Szent Katalin-kolostor 95.
Nyáradszereda 319, 327.
Nyelvőr 286.
Nyelvőrkalauz. III. Tr. Z. 422.
Nyiregyháza 202.
- Óbuda 222.
Ochtina 186.
Ocsvay Ferenc 383.
Odenwaldi Fürstenau Ev. Gyülekezet Könyvtára 190.
Oesterley 100.
Ofner Historisches Haus und Wirtschaftskalender auf das Jahr 1790. 157—158.
Ofner Stadtrecht 105.
Ofner und Pester Frag- und Kundenschaftblatt oder Sammlung von nützlichen Dingen und Nachrichten 156.
Ofner und Pester Ober Post Amts Zeitung des neuen Kuriers aus Ungarn 161.
Ofner Zeitung 106, 394.

- Ohly, Kurt 201.
 Okolicsányi Pál 249.
 Oktató Levelek 388.
 Oláh Miklós 295, 406.
 Oláh Népbarát 393.
 Olaszország 198, 362.
 Olgvai Viktor 98.
 Olmützi Ágoston 347.
 Olofsson Placid: Gróf Széchenyi Ferenc irodalompartolása. Dezsényi Béla. 109.
 Opifex, Martinus 405.
 Opposition 393.
 Opusculum epigrammaton 1494. 106.
 Orczy Lőrinc 25.
 Ordo 3.
 Orlichius Israel 39.
 Ormpruszt Kristóf 272.
 Országgyűlési Könyvtár 180.
 Országos Hirdetések 290.
 Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 109, 177, 288.
 Országos Közegészségügyi Egyesület 324.
 Országos Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára 86, 88, 180.
 Országos Levéltár 347.
 Országos Magyar Sajtókamara 324.
 Országos Stefánia Szövetség 324.
 Országos Széchenyi-Könyvtár 85—87, 115, 132, 133, 176, 179, 180, 190, 206, 286, 293—295, 300, 303—305, 324, 330, 345, 348, 385, 395, 396, 401, 402, 407, 423—425.
 Országos Széchenyi-Könyvtár felvidéki és kárpátaljai könyvgyűjtése, Az Gáspár Margit. 179.
 Országos Szépművészeti Múzeum 344.
 Ortenburg 5.
 Orvosi Tár 393.
 Orvosi Továbbképzés Központi Bizottsága 324.
 Osiander 254.
 Osterwald 252.
 Osterwald Friedrich János 24, 26, 284.
 Öszövetség 144.
 Otrókoci Főris Ferenc 249, 359—360.
 Ovidius 255, 267, 276.
 Oztrozith Judith 42.
 Ödön—Bartók 253.
 Öreg gradual 364—366, 372.
 Összefogás 194.
 Österreichischer Beobachter 290.
 Ötvös Márton 333—336, 339.
 P. Thewrewk Árpád 189.
 Padányi Biró Márton 183.
 Pais Dezső 135.
 Pál scriptor 345.
 Palcsics János 174.
 Páldy Lenke 330.
 Pálházi Göncz Miklós 273.
 Pálinkás Géza 149.
 Palladis 323.
 Pálóczi Horváth Ádám 110.
 Pankotai Ferenc 272.
 Pannonhalma 4, 109, 223.
 Pantheon 323.
 Pápa 45.
 Pápai Páriz Imre 360.
 Pápay Sámuel 382.
 Parádi Erzsébet 318.
 Pareus Dávid 254, 265.
 Páriz-Pápai 252—254.
 Párizs 142, 143, 218, 292.
 Partium 316.
 Pasteiner Iván 107, 109, 115, 313—314, 323.
 Pataki József 183.
 Pataki Pál 363.
 Patzkó Ágoston 232, 236, 241.
 Patzkó-nyomda 236, 241.
 Pauler Gyula 5.
 Paulini Sámuel 43.
 Paulovics Géza 330.
 Paulovitz Mihály 360.
 Pávia 394.
 Payr Sándor 29, 30.
 Pázmány Péter 23, 31, 183, 248.
 — — Tudományegyetem Statisztikai Szemináriuma 324.
 — — Tudományegyetemi Könyvtár 330.
 Peake, Cyrus H. 96.
 Pécs 37, 202.
 Pécsi Tudományegyetem Jogi Kara 324.
 Pécsi Zrínyi Miklós Honvéd-Középiskolai Nevelőintézet 324.
 Péczy József 253, 283.
 Peer-kódex 135.
 Pelei Tamás 107, 108.
 Pénzügyminisztérium 324.
 Pergő Képek 74.
 Peringer Keresztély 169, 173.
 Perkinsus, Guilielmus 272.
 Perlaky József 30.
 Perliczky János 297.
 Pest 28, 33, 34, 50, 107, 150—152, 155, 157—159, 162, 166, 243, 258, 288, 301, 394.

- Pest (c. estílap) 323.
 Pest-Ofner Kundschafts- und Auctionsblatt 69.
 Pest-Ofner Zeitung 68.
 Pester Intelligenzblatt 150.
 Pester Kurier 162.
 Pester Lloyd 323.
 Pester Morgenblatt 62, 65.
 Pester Wochenblatt 67.
 Pester Zeitung története, A Szemző Piroška. 50. — — 290—291, 393.
 Pesther Tageblatt 52.
 Pesti Divatlap 205, 402.
 Pesti Hirlap 52, 121, 323, 393, 402.
 Pesti János 406.
 Pesti Napló 387.
 Pesti Ujság 73, 78, 79.
 Petancius Ragusanus, Felix 295, 344, 406—407.
 Pethe Ferenc 392.
 Petőfi 328.
 Petőfi-kérdés, A 402.
 Petrik 32, 33, 286, 409.
 Petró Mihály 267.
 Petróczy Pál 42.
 Petróczy-könyvtártörödéek 45.
 Petrus Lombardus 284.
 Pézeli József 253, 255.
 Pézely József 35, 36.
 Pfanner 258.
 Philadelphia 96.
 Philadelphus Mór 280.
 Pichler Aloys 125, 191.
 Pictet 284.
 Pictetus 267.
 Piliske 224.
 Pintér Jenő 22, 59. — Tr. Z. 81. — 135, 286, 287.
 Pirker 30.
 Piscator 254, 268.
 Piseki Zmily János 349, 352—353
 Pitroff 240.
 Placentia-i Jakab 230.
 Planche 373.
 Plautus 255.
 Pohárnok Zoltán 112.
 Polenzig József 157.
 Pomey 264.
 Pomponius Laetus 97.
 Pongrácz Imre 357.
 Pontificale (MR 163) 230.
 Pozsony 28, 29, 32—34, 110, 121, 122, 127, 138, 151, 169, 171, 182, 190, 242, 354, 376, 394.
 Pozsonyi evangélikus lelkészek könyvtárai az 1670-es években, A Szimonidesz Lajos 167.
 Pöllau 149.
 Pölöske 224.
 Prága 104, 346—348, 389, 394.
 Pragay András 272.
 Pray György 37.
 Pray-kódex 12, 15, 18, 19, 21, 101, 104, 228.
 Predeck, Albert 93.
 Pressburger Kirchen- und Schul-Verlust 168.
 Pressburger Zeitung megindítása, A Gárdonyi Albert. 121. — — 155—156, 191, 382.
 Presse 395.
 Priestersperger József 160.
 Privatus Veridicus 253.
 Prohászka 203.
 Prohászka János 422.
 Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 261.
 Protestáns gályarabok könyvei, A Szimonidesz Lajos 354.
 Protestáns Lap 393.
 Psalterium (1459) 97.
 Ptolemaeus-kódex 407.
 Public Library 93, 102.
 Puchó 28.
 Pukánszky Béla 60, 98, 161.
 Püspöky Dániel 280.
 Quotidienne 395.
 Racine 25.
 Ráday 35.
 Ráday Pál 26, 182.
 Radikál Lap 393.
 Radó Polikárp 12, 18. — —: Battyány Boldizsár misekönyvének hitelessége 132. — 141, 178. — —: E. Berkovits, Miniatori ungheresi nel „Dictionnaire des miniaturistes“ — —, Felice Petanzio Ragusino capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino; — —, La miniatura nella corte di Mattia Corvino. Ferrara ed il rinascimento ungherese. 405.
 Radocsay László 77.
 Radon-biblia 230.
 Raguza 407.
 Ragyóci Péter 84.
 Raichle, Walter 191.
 Rajzolatok 207.
 Rákóczi 60, 254, 283, 301, 381, 386.
 Rákóczi Ferenc I. 379—380.
 Rákóczi György I. 366—367.
 Rambach 255.
 Ranzanus 336.

- Raphanides 415.
 Raszt Miklós 46.
 Rát Mátyás 191.
 Rath, Erich von 201.
 Ravasz László 203.
 Rebellen, Die 381.
 Rechey István 46.
 Rédey Tivadar 303, 306.
 Reform 393.
 Református Egyház és Iskola 194.
 Református Egyházi Értesítő 74.
 Református Élet 194.
 Református Irodalmi Társaság 194.
 Református Leány 194.
 Református Sion 194.
 Református Világszemle 194.
 Regélő 205, 207.
 Regensburg 9.
 Régi magyar könyvek a hallei ma-
 gyar könyvtárban. Ld. Bucsay Mi-
 hály.
 Régi Magyar Könyvtár 300.
 Régi papirosok és kötések restaurá-
 lása. Sasvári Dezső. 395.
 Reinhard V. Franz 254.
 Reinhold Henrik 416.
 Reiser Antal 170—172.
 Reiser János György 170, 171.
 Reiser-testvérek 171.
 „Relatiók“ 301.
 Relationes Historicae 106.
 Religió és Nevelés 393.
 Renker, Armin 96.
 Révai-Kiadóvállalat 324.
 Révai-Lexikon 321.
 Révai Miklós 110.
 Révész Imre 246, 251—253.
 Réz Henrik 151, 155, 164—165.
 Ricavi, Isnard 95.
 Riedjes 15.
 Rimaszombati Szabó István 263.
 Rinteln 184.
 Rittinghausen, Wilhelm 96.
 Rituale Romano—Zagrabiense 1, 2.
 Ritus-kongregáció 1.
 Robertson 277.
 Rodericus Alfonsius 24, 273.
 Rodericus de Zamora 100.
 Rodus-szigete 407.
 Romhányi Károly 363, 372.
 Rosaeus 249.
 Rosenmüller 254.
 Roterodami Rézmán 276.
 Rouen 14.
 Rouiere, P. de la 268.
 Roveredó 394.
 Royer János Pál 28.
 Royer-nyomda 236, 241.
 Rózsa Miklós 55.
 Rózsa Sándor 205.
 Rózsavölgyi 402.
 Rozsnyói Híradó 73.
 Rozsnyói Hírlap 73.
 Rösslerné 57, 59.
 Rudolf császár 389.
 Rué Károly Frantz 275.
 Rumi, Karl Georg 191.
 Ruppel A. 96.
 Ruppel, Berthold 200—201.
 Rusch 201.
 Sacramentarium (MR 126.) 12, 213,
 219, 223, 226, 229.
 Sajnovics János 31, 37.
 Sakac S. J. 3.
 Salzburg 28, 226, 394.
 Samarjai 254.
 Sámbock János 206.
 Sambucus 367.
 Samorjai 248.
 Sándor Lipót nádor 192.
 Sántay Mária: Ariosti, Giuseppe 185.
 Sárkány Dávid 37.
 Sárkány Oszkár: A nagyállói gim-
 názium könyvtáráról. 284. — —:
 A vidéki kutató és a könyvtár.
 285. — —: Könyvkötések árai a
 mult század elején. 398.
 Sárosi Gyula 283.
 Sárospatak 28, 45, 174, 261, 264.
 Sárospataki Füzetek 246, 253, 358—
 359.
 Sartorius (Szabó) János 32.
 Sárvár és Vidéke 71.
 Sárvár Őrszeme 72.
 Sárvár Vidék 71.
 Sárvár Vidéke 71.
 Sárvári Mi Ujság 72.
 Sárvári Őrszem 72.
 Sárvári Ujság 72.
 Sárvári Dezső 107.
 Sárvíz 134.
 Sashegyi Oszkár: A Felső Magyar-
 országi Minerva történetéhez. 374.
 Sasku Károly 264.
 Sasvári Dezső: Kódexek és régi
 könyvek restaurálása az Országos
 Széchényi Könyvtárban. 180. — —:
 Régi papirosok és kötések restau-
 rálása. 395.
 Sbornik 179.
 Schäffer Dávid 190.
 Schedius Lajos 163—166.
 Schellenberg János 347.
 Schickmayer Jakab 150, 155, 161,
 162, 165.

- Schier, Xystus 144.
 Schlechta János 347.
 Schlitter 236.
 Schmidt Anna Krisztina 170.
 Schmidt Dániel 170.
 Schmidt—Reiser-féle könyvtár 49,
 171, 175.
 Schmitt Miklós 31.
 Schottenloher, Karl 98, 201.
 Schönberg György 336.
 Schöpflin 201.
 Schriewer, Franz: Büchereistatistik.
 Methoden, Beispiele, Ergebnisse.
 Gronovszky Iván 101. — 102, 103.
 Schröckh János Mátyás 254, 262.
 Schröer Károly Gyula 64, 66, 67.
 Schulte, Alfred 96.
 Schulting, C. 145.
 Schücking, Levin 55.
 Schwandtner 31.
 Schwartzner 252.
 Schwarz Ede 63.
 Schwenckfeld-bibliográfia 98.
 Schwenckfeld, Kaspar 98.
 Schwenke 200.
 Sebestyén Gyula 135—137, 140.
 Sedlnitzky 56.
 Seiz János Keresztély 62.
 Sélyei Balog István 248, 267.
 Sélyei István 358—359.
 Selmecbánya 28, 405.
 Seneca 255.
 Sepsiszentgyörgy 319, 321, 326.
 Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó-kol-
 légium Könyvtára 320.
 Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti
 Múzeum 319, 327.
 Seregély Emma 105.
 Seres Zoltán 398—399.
 Seuler 28.
 Seyler József Antal 107.
 Shakespeare 25.
 Siderius 26.
 Siebenbürger Bote 191.
 Siebmacher 365.
 Siecle 395.
 Sikabonyi Antal: Az 1940. évi kül-
 politikai érdekű irodalom a m. kir.
 Külgügyminisztérium könyvtárában.
 Gronowsky Iván. 304.
 Sikanéder 276.
 Silius Italicus 97.
 Simó Mózsza 385.
 Simonides János 359—362.
 Sinai Miklós 252, 258.
 Singer és Wolfner 323.
 Sinkó Károly 112.
 Sinzendorff Lajos 234.
 Skerlec Ferenc 238.
 Skopekné 160—161.
 Sleidanus, Johannes 255, 262, 265.
 Slovacius Péter 272, 390.
 „Sodalitas Litteraria Danubiana“
 347.
 Soltész János 314.
 Somogyi Ferenc 264.
 Somogyvár 224.
 Somosy János 253.
 Somy Imre 267.
 Soós Ferenc 250.
 Sophokles 196.
 Sopron 28, 234, 383.
 Soproni Szemle 74.
 Sörös 224, 345.
 Spajzer Ferenc 182.
 Spanheim 254, 265.
 Spanhemius-könyvtár 265.
 Spanyolország 34, 407.
 Speiser Ferenc 233—234, 241.
 Speiser Keresztély 234—235, 240,
 242.
 Speiserék 243.
 Spiegel, Der 205.
 Spilenberg Pál 159.
 Spirr Hirschel Sámuel 158.
 Sporthorgász 74, 77, 79.
 Sprengel 277.
 Stádium 323.
 Stájerország 144.
 Stapfer 274.
 Statisztikai adatok az Országos Szé-
 chényi-Könyvtár ötévi címfelvétele-
 sokszorosításáról. Goriupp Alisz,
 176.
 Stephani, Henricus 405.
 Stiberius 347.
 Stifter, Adalbert 53, 55, 66.
 Stiria 149.
 Stollreither, Eugen 200.
 Stöckel 184.
 Streibig Antal József 29, 34.
 Streibig Gergely 234.
 Streibig József 234.
 Streibig-nyomda 241.
 Struve, Gottlieb 283.
 Stuttgart 96.
 Supka Ervin: Baranyay József, A föl-
 szabadult Komárom Szabad Ki-
 rályi Város Közkönyvtárának
 VIII. címjegyzéke. 108.
 Surányi Miklós 203.
 Sutorius Bálint 171.
 Südsostdeutsche Forschungen 403.
 Sürgöny 394.
 Sütő Kálmán 257—258.
 Svájc 284.

- Swift 25, 277.
 Sylvester 23, 252.
 Sylvester János 270, 272.
 Sylvester-ny. 324.
- Szabad Szó 77.
 Szabady Béla 5, 7.
 Szabó Dezső 328, 400.
 Szabó Géza: Geschichte des Ungarischen Coetus an der Universität Wittenberg. 1555—1613. Harsányi András. 195. — 197, 418.
 Szabó István 263.
 Szabó Károly 84, 186, 190, 249—251, 285, 286, 299, 357, 359—360, 367, 381, 389.
 Szabó Sándor 391—392.
 Szabó-Hellebrant 299—300.
 Szabolcsi Örszem 74.
 Szacs vay Sándor 34, 156, 392.
 Szakkönyvészeti Dolgozatok az Országos Széchényi-Könyvtárból 307.
 Szakolca 28.
 Szalády Antal 383—387.
 Szalay László, 381.
 Szalontai István 262.
 Szamosújvár 316, 326.
 Szamosújvári Széki Ref. Egyházmegye Bethlen-Könyvtára 318.
 Szarvas 154.
 Szász Béla 105.
 Szászrégen 316, 318, 326.
 Szathmár-Németi Mihály 248, 249—250, 267.
 Szatmári György 343.
 Szatmárnémeti 314—315, 321, 326.
 Szatmárnémeti Kölcsey-Kör Könyvtára 327.
 Századok 286.
 Századunk 394.
 Szeben 28, 33.
 Széchényi Ferenc 109, 110.
 Széchényi István 253, 284, 375, 380.
 Széchényi Viktor, gróf 109.
 Széchényi-Könyvtár és a nyomdavidék pereskedése, A Gáspár Margit. 85.
 Széchy Dénes 221.
 Szeged 34, 185.
 Szegedi Kis István 249.
 Szegedy 31.
 Székely István 270, 272.
 Székely László gróf 37.
 Székelyföld 314, 319.
 Székelykeresztúr 319, 326.
 Székelykeresztúri Kaszinó „Orbán Balázs“ Könyvtára 320.
 Székelyudvarhely 319, 326.
 Székelyudvarhelyi Kereskedő Társulat 320.
 Székelyudvarhelyi Polgári Onképző-Egyetel Könyvtára 320.
 Székér Joákim 267.
 Székesfehérvár 76, 134, 202, 222.
 Székes-Fejér-megye 134.
 Szekfű Gyula 400.
 Széles András 250, 255, 260—263, 265—268.
 Szelepcsényi György 172.
 Szelepcsényi-kódex 18, 19, 227—228.
 Szellesy Miklós 46.
 Szemző Piroska: A Pester Zeitung története. 50. — 55, 291. — —: Dezsényi Béla, A magyar hírlapirodalom első százada (1705—1805). 300. — 330. — —: Zubor István, Az újság technikája. 421.
 Szenci Csene Péter 251.
 Szenczi Molnár Albert, 98, 247—248, 273.
 Szent Egyed-apátság 213.
 Szent Egyed-kolostor 104.
 Szent Gergely pápa 350.
 Szent Györgyi Mihály 363—364, 367, 371—372.
 Szent Ipoly-monostor 219.
 Szent István Akadémia 324.
 Szent István-Társulat 323.
 Szent Margit-kolostor 104, 219, 223, 224, 226.
 Szent Margit-szakramentárium (MR 126.) 18, 19.
 Szentgotthárd 72.
 Szentgotthárd Élete 72.
 Szentgotthárdi Élet 72.
 Szentháromság 147—148.
 Szentjóni István 265.
 Szentpétervár 292.
 Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályának LXXVII. kiállítása. Kéziratok és miniatúrák. X—XX. század. Berkovits Ilona. 293.
 Szerb Néplap 393.
 Szerelőipar 74.
 Szeretet 194.
 Szeretet kiskönyvtára 194.
 Szeretet-naptár 194.
 Szernye 258, 263.
 Szigethi István 266.
 Szigeti L. R. 100.
 Szikszai Benjámín 253.
 Szikszai György 253.
 Szikszai István 265.
 Szilágysomlyó 316, 326.
 Szilágysomlyói Áll. Gimnázium Könyvtára 317.

- Szily János 149.
 Szily Kálmán 392.
 Szimonidesz Lajos: Három protes-
 táns parókhialis egyházi könyvtár
 a XVII. században. 38. — —:
 A pozsonyi evangélikus lelkészek
 könyvtárai az 1670-es években.
 167. — —: A protestáns gálya-
 rabok könyvei. 354. — 382. — —:
 Gutgesell Dávid iskolakönyv-kiad-
 ványai Bártfán 1579-ig. 389.
 Színházi Ujság 75.
 Szinnyei 55, 60, 62—64, 135, 150,
 190, 191, 261, 286, 384—386, 392,
 424.
 Szinnyei Ferenc 324.
 Szláv Philológiai Intézet 180.
 Szoboszlai Pap István 251, 253.
 Szokolyai István 273.
 Szollányi Imre 265.
 Szollás Ella—Droszt Olga—Mokcsay
 Julia: Magyar Könyvészet 1937.
 Niklay Péter. 407.
 Szombathely 71.
 Szombathi 252.
 Szöllősy Benedek 84.
 Szőnyi N. István 247, 253.
 Sztárai Mihály 271.
 Sztripszky Hiador 190, 423.
 Szucsányi László 265.
 Szücs 252.
 Szüreti Takács István 196.
 (t.): A betű, ír, könyvszavak eredete.
 403.
 (T.): A Magyar Nemzeti Múzeum
 Országos Széchényi-Könyvtárának
 egyes tárai új palotába helyez-
 tetek el. 424.
 T. Szatmári János 265.
 Takáts Ádám 251.
 Tangóharmonika 77.
 Tanyavilág Képes Híradója 76.
 Tapolcai Furdóújság 75.
 Tariczky Erzsébet 330.
 Tárnok Alajos 139.
 Tárogató 386.
 Tarpai Tamás 267.
 Társalkodó 205, 394.
 Tasnád 315, 326.
 Tasso 276.
 Technológiai Könyvtár Barátainak
 Egyesülete, A Gr. 115.
 Tegledi Pap Sámuel 28.
 Teleki Mihály 254.
 Teleki Pál gróf 324.
 Teleki Sámuel gróf 276.
 Teleki-Téka 328.
 Temesvár 28.
 Temesvári Pelbárt 396.
 Temlinus Tamás 405.
 Temps 395.
 Terentius 275.
 Terentius Varro 255, 266.
 Terhes Sámuel 377.
 Természettudományi Közlöny 297.
 Természettudományi Társulat Köz-
 lönye 297.
 Tertullianus 255, 262.
 Tessedik Sámuel 154.
 Tesseni Wenczel 273.
 Testnevelési Főiskola Könyvtára 180.
 Thaly Kálmán 381—382.
 Thegez Miklós 333.
 Thelky János 333.
 Theokritus 276.
 Thiel, Rudolf 96, 200.
 Thieme, V. 94.
 Thiers 146.
 Thirring Lajos 327.
 Thököli-féle irodalom 283.
 Thuróczy László 37.
 Thuróczy-krónika 97.
 Thury-kiadás 197.
 Thurzó Zsigmond 343.
 Till, Salomon van 255.
 Times 53.
 Timon 252.
 Timon Sámuel 37.
 Timótheus-kommentár 255.
 Tisza 185.
 Tiszabecs 261.
 Titius Dávid 171, 190.
 XVIII. (Tizennyolcadik) század leg-
 keresettebb könyve, A Gárdonyi
 Albert. 232.
 XVIII. (Tizennyolcadik) század ma-
 gyar könyveinek olvasóközönsége
 és példányszáma, A — Trócsányi
 Zoltán 22.
 Tkalcic I. K. 1, 229.
 Tóbiás, bibliai 143.
 Todorozsku-gyűjtemény 180.
 Tófeus Mihály 248.
 Tokai Nagy Lajos 284.
 Toldi 328.
 Toldi András 332—335, 338.
 Toldi Andrásné, Borbála asszony
 332—336, 338.
 Toldi János 334.
 Toldy Ferenc 84, 132, 136.
 Tolnai Gábor: Joó Tibor, Magyar
 nyelvű filozófiai kéziratok a Szé-
 chényi-Könyvtárban. 303. — —:
 Két erdélyi könyvkötő a XVIII.
 század első felében. (Szent Györgyi

- Mihály és Compactor Farkas.) 363.
 — 372. — —: Erdélyi Művészeti
 Kiállítás. 418.
 Tolnai János 82—84.
 Tolnai Lajos 401—402.
 Tolnai Balog János 82, 83.
 Tolnai Dali János 83, 84.
 Tomka-Szászky 267.
 Tompa Mihály 251.
 Topuszko György 406.
 Torkos 415.
 Tormássy Lajos 283.
 Tormay Cecil 203.
 Tót Népbárát 393.
 Tótfalu 186.
 Tótfalusi 254.
 Tóth Ervin 98.
 Tóth Ferenc 252, 267.
 Tóth László 344.
 Tóth Tihamér 203.
 Tóthfalusi Kiss Miklós 232, 233.
 Tököly 60.
 Töltési István 28.
 Töltéssy István 233—234.
 Török István 369.
 Törökszentmiklósi Friss Ujság 76.
 Történeti Tár 286.
 Tr. Z.: Pintér Jenő (1881—1940).
 81. — —: A könyvtár és a napi
 politika. 113. — —: Divatképek a
 falon. 205. — —: Gutkeled-Chro-
 nik? 207. — —: Magyar lap Szent-
 pétervárott 1880-ban. 292. — —:
 Lappangó könyvek. 400. — —:
 Nyelvörkalauz. III. 422. — —:
 Különszobák a könyvtárban. 425.
 — —: Egérfészek a Honderűben.
 425.
 Tragurinus, Andronicus Matheus
 343.
 Transcius 179.
 Trapezuntius-kódex 407.
 Trattner Máttyás 34, 35, 151—152,
 154, 158—160, 163.
 Trefort 57.
 Triest 394.
 Triodion 147.
 Trócsányi György 408.
 Trócsányi Zoltán: A XVIII. század
 magyar könyveinek olvasóközön-
 sége és példányszáma. 22, — 75,
 76, 156. — —: Kormeghatározó-e
 az ő, ű, ö, ü, ő, ű, ő, ű. 182. — —:
 Gulyás Pálnak 206. — —: A for-
 dítások történetéhez. 270. — 382,
 391.
 Troppau 394.
 Tschabuschnigg 55.
 Tséri Verestói György 37.
 Tudományos Gyűjtemény 374.
 Tudományos Hadász, A 383.
 Tudományos Társulatok és Intézmé-
 nyek Országos Szövetsége 322.
 Tudósítások 207.
 Turista és Utazási Könyvtár 77.
 Turóczi-Trostler József 83.
 Turretinus, Fr. 254, 266.
 Tübingeni Egyetemi Könyvtár 89,
 91.
 Uj Honvéd 388.
 Uj Magyarország 323.
 Ujfalvi Imre 196.
 Újszövetség 144.
 Újvárosi Sámuel 265.
 Újvidék 28.
 Ulászló II. 139, 342—349, 353,
 406—407.
 Ulm 202.
 Ulysse Chevalier 15.
 Ungar, Der 56, 393.
 Ungarische Jahrbücher 414.
 Ungarische Nachrichten 68.
 Ungarische Oekonomische Zeitung
 156. — — a legrégebb magyar gaz-
 dasági szaklap. Kósa János. 390.
 Ungarische Staats- und Gelehrte
 Nachrichten 150, 161.
 Ungarischer Bäddeführer 73.
 Ungvár 193, 202.
 Ungvári János 196.
 Ungvári művészeti hetek könyvkiál-
 lítása, Az Harsányi András. 202.
 Univers 395.
 Universal Magazin 129—130.
 Uránia 191.
 Uranius Nathanael 29.
 Utikalandok 77.
 Útmutató 194.
 Útmutató Felvidéki Prédikátor 194.
 Útravaló 77.
 Utrecht 29, 32, 284.
 Úrményi József 239.
 V. Kállay István 265.
 Vác 28, 33, 34.
 Váci Élet 75.
 Váci János 405.
 Váci Pál 406.
 Váczi András 83.
 Vajna Adám 280.
 Vajthó László 199.
 Vak Béla, 224, 225.
 Valjavec, Fritz 18, 19, 125—126,
 130.

- Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterium 324.
 Vályi András 165.
 Vár 76.
 Váradi Gergely 196.
 Váradi János 46.
 Váradi Mihály 196.
 Váradi Péter 343.
 Várady József 263, 265.
 Váraljai Lőrinc 248, 249.
 Várallyai Márton 265.
 Varga István 263.
 Varga János 263.
 Varga Nándor Lajos 99. — —: A fametszet. Varga Sándor Frigyes III.
 Varga Sándor Frigyes: Milkau, Fritz und Leyh, Georg, Handbuch der Bibliothekswissenschaft, 89. — —: Varga Nándor Lajos, A fametszet. III. — — és Harsányi András: Tájékoztató a kötelezpéldányszolgáltatásról. Gronowski Iván. 304.
 Vári 261.
 Vári Ferenc 264.
 Varjas Béla: Bucsay Mihály, Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. 298. — —: Deutsches Wissenschaftliches Institut Budapest. Katalog der wissenschaftlichen Bibliothek. 413. — 423—424.
 Varjas János 284.
 Varjas—Fazekas-könyvtár 284.
 Varju Elemér 5, 9.
 Varsó 271.
 Vasárnapi Ujság 205, 282, 381, 392.
 Vasvármegyei Múzeum 324.
 Vaticanium Sibillinum 235.
 Vayer Lajos 206.
 Vedelius Miklós 272, 359.
 Végh Benjámin 257, 265.
 Végh Gyula 363, 372.
 Veimüllerné 34.
 Vekerdi Nagy Mihály 261.
 Velence 359, 394, 407.
 Velledits Lajos 136.
 Vereinigte Ofner und Pester Zeitung 57, 58, 166, 394.
 Veres Péter 400.
 Verestói Györgyné 250.
 Verona 394.
 Vértessy Miklós 330—331.
 Vesselényi Ferenc 274.
 Veszprémi Mihály 363.
 Veszprémvármegyei Múzeum és Könyvtár 324.
 Vétsey József 251.
 Vidéki kutató és a könyvtár, A Sárkány Oszkár. 285.
 Világosvári Bohus István 286.
 Viliers, Gilbertus de 253.
 Villegas Alfonsus 273.
 Virág József 383.
 Vitae Sanctorum 95.
 Vitéz János 106, 343, 407.
 Vitézek Lapja 76.
 Vitkovics Mihály 424.
 Vitrunga, Campegius 254.
 Volks-Tribune 61, 62.
 Voltaire 161.
 Vorstius, Joris 93, 202.
 Vossische Zeitung 191.
 Vozduhoplavatel 292.
 Vörös Ferenc 30.
 Vörösmarty Mihály 199, 281—282, 328.
 Vrhovac 1.
 Vukassich Fülöp 155.
 Wagner Bálint 390.
 Waldapfel József 163.
 Wallaszky 124, 129, 252, 267.
 Walter, somogyvári apát 224.
 Wanckelios János 272.
 Weber Bálint 167.
 Wegener, Hans 95.
 Wehmer, Carl 200.
 Weill, Georges 191.
 Weingand és Köpff-cég 30.
 Weiss Soma 280.
 Wells, Gabriel 294.
 Weltz György 359.
 Wendel, Carl 91.
 Werbőczy 248, 302.
 Werfer Károly 386.
 Weszprémi 252.
 Widmann 277.
 Widmanstetter-nyomda 202.
 Wiegleb 277.
 Wiener Diarium 122, 124, 127, 128, 130.
 Wiener Zeitung 154, 164.
 Wienerisches Diarium 106, 301, 381.
 Wildeberg 29.
 Wilini Sándor 270.
 Wilson, Louis R. 102.
 Windisch Károly 124—127, 129—130.
 Winkler-kódex, 135.
 Winship, George Parker 98.
 Witsius, Herrmann 255.
 Wittenberg 195—197, 415.
 Witzmann Gyula, 305, 306.
 Wochenblatt 126, 129, 130.

- Wochentlich Zweimal Neu Ankom-
 mender Mercurius 130, 382.
 Wolgemut 351.
 Wrenkh Ede 6.
 Wurzbach, C. 144.
 Zágoni Károly 260, 263, 267.
 Zágráb 3—5, 11, 12, 20, 28, 104,
 151, 213, 217, 223, 229, 230, 394.
 Zainer, Johannes 202.
 Zákonyi Mihály 220, 351.
 Zala vármegye 140.
 Zalán futása 199.
 Zalán Menyhért 221.
 Zára 394.
 Zedler, Gottfried 97.
 Zeitvertreiber 126.
 Zentrablatt für Bibliothekswesen 1940.
 5—6. Gronovszky Iván. 200.
 Zepper 255.
 Zerdahelyi Veronika 139.
 Zerrenner 254.
 Zilah 316, 326.
 Zilahi Magyar Kaszinó 316.
 Zilahi Ref. Nőszövetség és Leány-
 kör Könyvtára 318.
 Zilahi Wesselényi Kollégium 318.
 Zilahy Lajos 203.
 Zittai Városi Könyvtár 352.
 Znakovszky Emma: A folyóiratok
 és napilapok címének egységes rö-
 vidítéséről, A 114.
 Zoan Antonio Catteneo 345.
 Zolnai Gyula 134, 136.
 Zoltai Lajos 25—27, 32.
 Zólyom 28.
 Zólyomi Pesina Boldizsár 273.
 Zoványi György 249, 265.
 Zoványi Jenő 40. — —: Melyik
 Tolnai Jánosnak műve a „Novis-
 sima tuba“? 82. — —: Ki írta a
 Bártfai Lénárt egyháztörténetét?
 184. — 261, 424.
 Zrínyi 328.
 Zuber Marianne 164.
 Zubor István: Az újság technikája.
 Szemző Piroska. 421.
 Zsibó 316, 326.
 Zsoldos 281.
 Zsoldos János 253.
 Zsolna 28.

TARTALOM.

	Lap
Haraszthy Gyula : Az erdélyi könyvakció	313
Gárdonyi Albert : Karai László és Hess András Budán	332
Berkovits Ilona : Az esztergomi Ulászló-graduále	342
Szimonidesz Lajos : A protestáns gályarabok könyvei	354
Tolnai Gábor : Két erdélyi könyvkötő a XVIII. század első felében (Szent Györgyi Mihály és Compactor Farkas)	363
Sashegyi Oszkár : A Felső-Magyarországi Minerva történetéhez	376
Lukács József : Katonai hírlapok a magyar honvédség felállításáig	381
Kisebb közlemények : SZIMONIDESZ LAJOS: Gutgesell Dávid iskola- könyvkiadványai Bártfán 1579-ig. — KÓSA JÁNOS: Ungarische Oeko- nomische Zeitung — a legrégebb magyar gazdasági szaklap. — DEZSÉNYI BÉLA: Hírlapjaink példányszáma száz évvel ezelőtt. — SASVÁRI DEZSŐ: Régi papirosok és kötések restaurálása. — SÁRKÁNY OSZKÁR: Könyvkötések árai a múlt század elején. — HARSÁNYI ANDRÁS: A békés-bánáti ref. egyházmegye Baráti Könyvtára. — TR. Z.: Lappangó könyvek. — (T.): A betű, ír, könyv, szavak eredete	389
Ismertetések : E. BERKOVITS: 1. Miniatori ungheresi nel Dictionnaire des miniaturistes. 2. Felice Petanzio Ragusino capo della bottega di miniatori di Mattia Corvino. 3. La miniatura nella corte di Mattia Corvino. Ferrara ed il rinascimento ungherese. (Ism.: RADÓ POLIKÁRP.) — SZOLLÁS—DROSZT—MOKCSAY: Magyar Könyvészet 1937. (Ism.: NIKLAY PÉTER.) — Deutsches wissenschaftliches Insti- tut Budapest: Katalog der wissenschaftlichen Bibliothek. (Ism.: VARJAS BÉLA.) — BUCSAY MIHÁLY: Jelentés. (Ism.: HARSÁNYI ANDRÁS.) .. Erdélyi Művészeti Kiállítás. (Ism.: TOLNAI GÁBOR.) — ZUBOR ISTVÁN: Az újság technikája. (Ism.: SZEMZŐ PIROSKA.) — Nyelvőrkalauz. (Ism.: TR. Z.)	405
Levélszekrény : BUCSAY MIHÁLY: A hallei magyar könyvtár régi ma- gyar könyvei. — (H.): Megjelent-e valaha a következő magyar könyv? — (T.): Az Orsz. Széchényi Könyvtár. — TR. Z.: Külön- szobák a könyvtárban. TR. Z.: Egérfészek a Honderűben	423
Résumé — Inhaltsangabe	427
Név- és tárgymutató	433

GANZ ÉS TÁRSA

VILLAMOSSÁGI, GÉP-, WAGGON- ÉS HAJÓGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST X, KŐBÁNYAI-ÚT 31

ALAPÍTÁSI ÉV: 1844

SÜRGÖNYCÍM: GANZCOM BUDAPEST

Ganz—Vajda-féle könyvtárak

Könyvtáraink a modern könyvtárak összes előnyeit egyesítik magukban.

A polcok az oldallemezek alsó részén kiugró lemezek segítségével az oszlopok fogain nyugszanak, míg az oldallemezek felső részén kampószerűen kiképzett bevederek a polcok vezetését biztosítják.

Főelőnyük, hogy a polcok magassági helyzetben 15—15 mm-ként a könyvek kirakása nélkül teljes biztonsággal beállíthatók.

A szerkezet nagy előnye, hogy a polcok biztos vezetésűek, azok a rajta lévő könyvekkel együtt igen könnyen kiemelhetők s akár más állványon is újból elhelyezhetők, ami a könyvek leporolásánál nagy előny.

A vasállványok különösen raktárrendszerű könyvtárak építkezésénél alkalmazhatók igen célszerűen, amennyiben a fogazott oszlopok egyszersmind a mennyezetet is tartják. A közbeneső födémekek ilyenkor drótvégéből (kb. 15 mm vastag) készülnek és miután az ezeket hordó tartók csak minden oszlopnál alkalmaztatnak, ezek magassága a könyvpolcok elhelyezésénél helyet nem von el. — Rendes oszloptávolság kb. 1—1 m.

A polcok háromféle alakban készülnek és pedig:

1. Az alsó fix pontok mélysége 35—42 cm.

A mozgatható polcok mélysége:

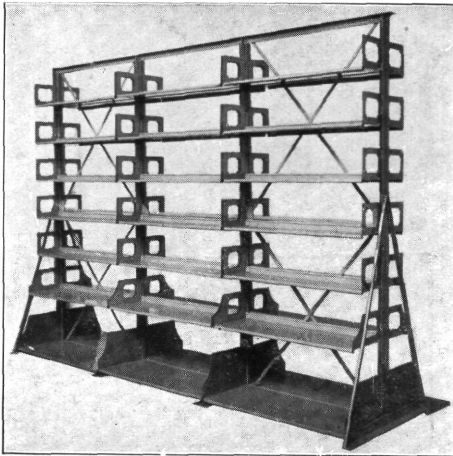
2. A nagyobb könyvek részére 31 cm.

3. A közép- és kisalakú könyvek részére

21,5 cm.

Nagyobb rendelésnél ettől eltérő mérettel is gyártatnak.

Eddig kb. 3 és fél millió kötet részére készítettünk vasállványokat.

*Könnyű! Tartós! Egyszerű!
Olcso! Könnyen felállítható,
szétszedhető, rendezhető!*

K é t o l d a l ú á l l v á n y

Eddig készített nagyobb berendezések:

Budapesten:

	Kötet számára
Országos Levéltár	1,000.000
M. kir. Iparművészeti Múzeum könyvt. . . kb.	32.000
M. kir. Statisztikai Hivatal könyvt. „	25.000
Keresk. és Iparkamara könyvt. „	40.000
Székesfővárosi könyvtár	400.000
Kegyes Tanítórend könyvt. „	90.000
Székesfőv. pedagógiai könyvt. „	75.000
Herceg Eszterházy levéltár könyvt. „	10.000
Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvt. „	300.000
Népegészségügyi Múzeum könyvt. „	40.000
M. kir. Techn. és Anyagvizsg. Int. könyvt. „	40.000
Nemzeti Múzeum zoológiai oszt. könyvt. . . „	45.000
Műegyetem közgazd. szem. könyvt. . . „	10.000
Cisztercita rend főgimnáziuma könyvt. . . „	4 000
Kir. M. Pázmány Péter Tud.-egyetem . . „	200.000

Debrecenben:

Tisza István Tud.-egyetem	„ 400.000
---------------------------------	-----------

Továbbá: Békésgyulán, Csornán, Debrecenben, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsen, Szegeden, Aradon, Brassóban, Lőcsén, Sarajevóban. Szatmárnémetin, Székelyudvarhelyen.

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE

előfizetési ára egy évre 40 pengő,
könyvkereskedésekben 44 pengő.

Szemző Piroska:

A „Pester Zeitung”. Egy XIX. századbeli kormánylap története.

(Az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványai XIII.)

Budapest, 1941. 8° 40 l., 1 tábla. Ára 2 pengő.

Magyar Könyvészet 1937.

A magyarországi nyomdák és egyéb sokszorosítóvállalatok
1937. évi kötelepéldányszolgáltatása és nyomtatványaik
(könyvek, hírlapok, folyóiratok) címjegyzéke.

Kiadja az Orsz. Széchényi Könyvtár, Budapest, 1940.

8° 612 l. Ára 20 pengő.

A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. III. 1938—1941

Szerkesztette *Witzmann Gyula dr.* főtítkár.

Budapest, 1941. 8° 76 l. Ára 5 pengő.

**Nyomdászok és kiadók számára
nélkülözhetetlen útmutató:**

Harsányi András — Varga Sándor Frigyes:

Tájékoztató a kötelepéldány-szolgáltatásról

Budapest, 1941. Kiadja az Orsz. Széchényi Könyvtár.

8° 24 l., 2 melléklet. Ára 1·50 pengő.

Gulyás Pál:

Magyar írók élete és munkái

III. kötet. Berényi János—Bredeczky Sámuel.
Budapest, 1941. 8° 1272 hasáb. **Ára 50 pengő.**

Bartoniék Emma:

Codices Latini medii aevi

(Catalogus Bibl. Mus. Nat. Hung. XII.)
Budapest, 1940. 4° XVII. 527 lap. **Ára 50 pengő.**

Dezsényi Béla:

A magyar hirlapirodalom első százada. (1705—1805.)

(Magyarország időszaki sajtójának könyvészete I.)
Budapest, 1941. Kiadja az Orsz. Széchényi Könyvtár.
8° 68 l. **Ára 5 pengő.**

Áldásy Antal:

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címereslevelei.

7. kötet. Sajtó alá rendezte *Dr. Czobor Alfréd.*
(A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke
II. 7.) Budapest, 1941. Kiadja Dr. Áldásy József. 8° XII,
58o l.